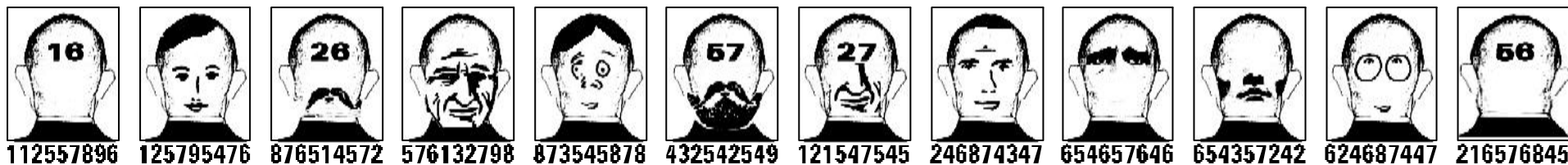

magyar nyelvű kiadás

AI. CISTELECAN

Provincia minima Az erdélyiség keresésében

Mindig rossz szemmel nézik a szkeptikusokat, ha alkalmasint valamilyen konstrukcióról van szó, akár egy ház, akár valami elvontabb vagy legalábbis kevésbé tapintható dolog konstrukciójáról. Egy intézmény felépítése esetén sem fogadják őket szívesebben. Részint a kishitűség miatt, amit gerjesztenek, de még inkább azért, mert túl sokan vannak. Különösen a románok között sokasodtak meg szédítően, a bizalmatlanság és a tehetetlenség akut érzésének következtében. A román nemzet, ha eredetileg nem is volt szkeptikus, mostanra azzá vált. Ami igaz, az igaz: a jómodorhoz is hozzátartozik, az előkelőség jele, ha nem éppen az intellektualitás biztosítéka, hogy az ember valamennyire szkeptikus legyen. Románia ma lelkesek, pasztopisták után sír, miközben cinizmusban pózol. Mégis, a szkeptikus szerepe nem mindig egységes. A románoknál legalábbis a nagy kulturális konstrukciók (vagy legalábbis néhány közülük) egyes szkeptikusoknak köszönhetőek. Maiorescu és Lovinescu például szkeptikus alkat volt, de a lelkesedésnél konstruktívabb állhatatosságot tudtak bevinni projektjeikbe. A lelkesek elkezdnek valamit, de azt általában a szkeptikusok folytatják. Ez többé-kevésbé természetes, mert a lelkesedés égő, romboló, és hamar kimerül. A szkeptikus a lelkesnek az ányéka. A lángkapásokra, a túlzásokra mindig ráönt egy-egy vödör hideg vizet, hogy *csillapítsa*, megszelídítse a tervek féktelenségét. A szkeptikus szükséges az építkezéshez, mert ő a dilemmatikus lelkiismeret, a terv problematikája. Minthogy sem önmagától, sem az eszméktől nem tud megrészegegni, ő a terv *minimális* kiterjedésének biztosítéka, mert kételkedve tekint annak *maximális* kalandjára. Nem akarok itt (feltétlenül) védőbeszédet tartani a szkepticizmus érdekében, de nem árt.

A második évfolyamába lépett *Provincia* menet közben újrafoglalja magát. Mind az önmagában vett eszme (eszmék) progressziója, mind pedig az intellektuális piac reakciója, úgymond *a feed-back* eredményeképpen. Ez annyira biztató, hogy Molnár Gusztávot rendkívül derűlátóvá tette az idej 1.-2. szám *Mi, erdélyiek...* című vezércikkében. Nem szeretném lehúzni ezt az optimizmust, hiszen meg vagyok győződve tónusosságáról. De berúgni sem szeretnék túlságosan illékony alkoholjától. A *Provincia* néha bátor, néha vakmerő. Félek azonban attól, nehogy ez az utópisták bátorsága és azoknak a látnokoknak a vakmerősége legyen, akik már nem érzik lábuk alatt a földet. Az időnkénti tükörbe nézés nemcsak szükséges, hanem kötelező is. Nem idézek itt fel egyet sem a torzult reflexiókból, sem a rosszindulat, sem a (túl sok) empátia által eltorzítottakból. Egy jóindulatú olvasó esetéből indulok ki, amely azonban súlyos öncélúság vádját tartalmazza. A *Philosophy & Stuff* 2001/9-es (az egyetemnek mint intézménynek szentelt) számában egy elég elkeseredett és „szkeptikus” levelező-munkatárs, Demeter Szilárd egy adott pillanatban azt mondja: „Hát, Duci, abban az interjúban, amit a *Korunk* ak készítettünk, teljes egészében az *agora* kifejezés használata ellen voltál. Csupán beszélgetésünk után erősödött meg az a meggyőződés, hogy ennek a – »lényegileg görög« – szónak a használata tökéletesen jogos. Éppen, mert nem létezik semmiféle *agora*. Vannak érdekes kezdeményezések, mint például a *Provincia* (Gabriel Andreescu és Molnár Gusztáv szerkesztésében) vagy az *Apostrof* és a *Korunk* által szervezett rendezvények – kételkedem abban, hogy mindezeknek lenne valamilyen hatásuk, lenne valamilyen mondanivalójuk egész Románia számára, az egész román társadalom számára. Én kolozsvári meséknek nevezném őket. A Regát és a Székelyföld két banit nem ad rájuk.” Tehát „kolozsvári mesék”, tanyai mesék. A *Provincia* mint egyfajta „Dikanka mellett tanyán” elmondott mese. Nem éppen alapos ok az optimizmusra. De tegyük fel, hogy Demeter Szilárd túlzottan szkeptikus. (Am ha mégis igaz van, nem zuhannak-e le a *Provincia* által túl magasra eregetett papírsárkányok? Lehet, hogy nem, tekintve, hogy mennél magasabbak vannak, annál „láthatóbbak”. A „láthatóság” pedig a viszonyulás, ahátás egyik feltétele.)

Bakk Miklós interjúja Ráduly Róberttel

„A helyi autonómia kérdése nem kerülhető meg...” ♦ 2. oldal

Molnár Gusztáv

Búcsú egy elképzelt hazától ♦ 3. oldal

François Bocholier

Az erdélyi történetírás megújulása ♦ 4. oldal

Ovidiu Pecican

Értelmiségi pesszimizmus, román pesszimizmus? ♦ 5. oldal

Borbély Zsolt Attila

Tévedések tragikomédiája ♦ 6. oldal

Kántor Zoltán

A konzociáció Erdélyben.

Folyamatok és modellek ♦ 7. oldal

Marius Lazăr

Barátokról, a múlt hatalmáról és a visszaállítás „komplexusáról” ♦ 8. oldal

Magyari-Vincze Enikő

További elmékedések az etnikai határvonalak átlépésének esélyeiről ♦ 9. oldal

György Schöpflin

Közép-Európa – felemás modernizálás? ♦ 10. oldal

Krenner Miklós pere

Magyar-román per/pár/?/ beszéd ♦ 12. oldal

Traian Vuia levele

Tisztán formális gesztus ♦ 14. oldal

Hamberger Judit

Alkotmánymódosítás Szlovákiában ♦ 15. oldal

Ágoston Hugó

Bukarest mint provincia ♦ 16. oldal

Legmerészebben a „transznetikus párt” sárkánya tört a magasba. Kollégáim egy része (a jó rész) hiszi, hogy a valóság kedvező érvekkel szolgál, mi több, igyekszik olyan feltételeket teremteni, amelyek lehetővé teszik, hogy ez az eszme az irodából kikerüljön a terepre. A gondolat önmagában nagyon csábító. Ellenállhatatlanul csábító. Egy végzetes nő. Nem tudsz áldozatul nem esni. Transznetikus párt Romániában – mi lehetne ennél hízelgőbb próbája az európaiságnak? Minden etnikai típusú komplexus, minden idioszinkrázia, minden ellenérzés, amelyet a történelem szorgalmasan felhalmozott, és amelyet a politikusok demagógiai nehézfegyverzetként használnak, egy csapásra meggyógyul, és olyanvalamivé alakul, ami Romániát Európa élvonalába helyezi! Már látom is, amint Romániában gazdag „politikai turizmus” fejlődik ki, Nyugat minden politikusa, politológusa és kutatója töri magát, hogy lássa a csodát! (Érthető, hogy könnyű karikózni egy projektet, de a karikatúra nem tartozik az érvek közé. Remélem, hogy kollégáim érvei szilárdabbak és hatékonyabbak, mint ez a szkepticus érv.)

Az általam javasolt minimalizmus sem éppen szánalomra méltó kaland. Az, amit a *Provincia* megtehetne: helyreállíthatná és ugyanakkor újrasmantizálhatná az erdélyiséget. Ez a kultúra újrahaznosításának művelete, amelyet azonban nemcsak muzeális gondossággal kellene végrehajtani, hanem egy tényleges *aggiornamento* lelkiismeretességével, valódi aktualizálással és újradimenzionálással. Európa kulturális térképén nem lenne fölösleges egy foltnyi erdélyiség. És nem arról az agresszív, megkeseredett, Miticával szemben szigorú ellenérzéssel viseltető erdélyiségről van szó. Miticá ma Erdélyben is banális ügy. Ugyanazzal a hanyagsággal járja a kolozsvári korszót, amellyel a Calea Victoriei-t is. Lehet, hogy a gyakoriság szempontjából rosszabbul állunk, de a születési szaporulat nincs veszélyben. A *Provincia* elvégezheti az erdélyi (kulturális, vallási, történelmi, társadalmi, sőt politikai) értékek azonosítását, annak előkészítését, hogy aztán egy időszerű (magartartásbeli, társadalmi, szervezési) modellben újra felmutassa őket. Természetesen a *aktív* értékek leltáráról van szó, nem az anakronikus értékekről, nem azokéról, amelyek a *provincialisizmusnak transzprovinciális* színezetet adnak.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

1951, Aranykút (Kolozs megye); Transilvania Egyetem, Brassó; *Celălalt Pillat* (Amásik Pillat), Bukarest, 2000; *Top Ten*, Kolozsvár, 2000.

Traian ȘTEF

A gög és a frusztráció között

Nagy a forrongás a költségvetési törvény megszavazása előtt. A kormány úgy döntött, hogy 30%-kal csökkenti a közalkalmazottak számát. Ami azt jelenti, hogy nincs pénz mindenki számára. Azt jelenti, hogy többen vannak a kettelenél. Hajlamosak vagyunk feltételezni, hogy ily módon csökken a bürokrácia. De vajon a Nemzeti Könyvtár könyvtárosai lennének a bürokráták? Vagy a muzeográfusok s a tanárok? Nem hiszem, hogy ily módon csökkenteni lehetne a bürokráciát. Bár burkolton ezt mondják, nem az értelmiségi a bürokrata Romániában. Vannak intézmények, amelyek csak űrlapokat szülnek, de ezeket támogatja az állam. Ők maguk az állam. És a nemzeti örökséghez tartozó intézmények számát csökkentik, minimalizálják. Ja, nem termelnek acélt, és pecsételéssel sem foglalkoznak. A frissen választott képviselők, különösen az első mandátummal rendelkezők, igyekeznek minél többet megszerezni megyéiknek. A helyi költségvetéseken felül is kell pénz: az utakra (különösen az országutakra), a lakásokra, a tanügy, a rendőrség, a hadsereg, a kultúra fizetéseire (ez utóbbinak nagyon kevés), a beruházásokhoz, bizonyos veszteségek

Folytatás a 2. oldalon

az interneten

www.provincia.ro

Folytatás az 1. oldalról

fedezésére stb. A bihari honatyák például tanácsot ültek, és úgy határoztak, összetartanak majd, amikor a megye költségvetéséről lesz szó. Érveik nagyon egyszerűek voltak: mi sokat adunk, és keveset kapunk vissza. Egész pontosan: 2000-ben Bihar megye annyit adott az állami költségvetésbe, amennyit Moldva összes megyéje együttvéve, és arra számíthatunk, hogy – amint az már előfordult – kevesebbet kap majd vissza, mint Vaslui. Ugyanakkor az a megye, ahol országosan a legalacsonyabb a munkanélküliek száma, ahol 25 000 olyan (1 és 12 000 fő közötti alkalmazottal rendelkező) magáncég van, amely befizet az egészségügybe, abban a helyzetben van, hogy bezárja kórházait, és ne fizesse tovább a gyógyszertelést, mert a pénz Bukarestben tartalékolják. Frusztrációra, gőgre is vannak itt érvek. A kollektívizmus csupán hangsúlyosabbá teszi őket.

Az eddigi kormányok politikája nem annyira szociáldemokrata, mint inkább vulgár-szociáldemokrata, betyáros volt (elvenni a gazdagtól, s a szegénynek adni a teljes nivellálásig), ami végső soron a kezdeményezések lefékezését, illetve a költségvetésbe való pénzáttalást megkerülő taktikákat eredményezett. Regionális szempontból ez a politika egy helyben tartotta Erdélyt, anélkül hogy a más tartományoknak juttatott alapok hozzájárultak volna azok alapvető fejlődéséhez. Mindaddig, míg az egyiket egy helyben tartják, a másikat pedig bágyadtan hátulról lökdösik, mindkettő részéről csupán elégedetlenségre számíthatunk: az egyik amiatt elégedetlen, mert túl sokat vesznek el tőle, a másik azért, mert túl keveset kap. Mindkettő lendületét veszti: az egyik, mert másokért dolgozik, a másik pedig, mert valamicskét úgyis csak kap majd.

A PDSR minden közigazgatásra vonatkozó reformigéretével ellentétben semmi új a láthatáron. A decentralizálást ugyanaz a föderalizációtól való félelem fogadja; az erdélyiek gögjétől és frusztrációtól való félelemnek ugyanaz az ellenszere – Magyarország; a tehetetlenség ugyanazzal magyarázza önmagát: a külföldi érdekekkel. Nálunk a xenofóbia a külföldi tulajdonosok ellen irányul, akik „garasokért” vásárolják fel a mi nagy teljesítményű gyárainkat és üzemünket, és nem azok ellen a külföldiek ellen, akik alacsonyabb áron munkahelyeket vásárolnak meg. A kivizsgálások elszabadultak, és a toplisták élére kerültek, a következtetések pedig már rögzültek a közvéleményben: minden privatizálás csalás volt, különösen akkor, ha idegeneknek adtak el. A költségvetés formája lenne az első jele annak, hogy decentralizációt akarnak, a közigazgatás reformját. Jó lett volna, ha a megyék saját jövedelmük nagyobb százalékát tarthatták volna meg, és ezt az arányt szolidaritási aránynak nevezném, mert azokhoz jutna, akik nem rendelkeznek jelentős bevételekkel, egy másik rész pedig a nagy országos intézményeknek és országos érdekű létesítményeknek jutna. Amit most mondok, annyira egyszerű, hogy egyenesen naívnak tűnik. És valószínűleg mint ilyen fogják (le)értékelni.

Ami a külpolitikát illeti, az egy erdélyi szemében erőtelennek tűnik, más célokra irányulóknak, mintsem számúra valamilyen hasznat hozónak. Az elnök és a külügyminiszter részben Törökországban, Bulgáriában, Macedóniában, részben pedig a nagy államokban, Amerikában, Angliában sétál. Többen is úgy vélik, úgy közeledhetünk az európai intézményekhez, ha határozottan fenntartjuk, regionálisan Közép-Európahez és nem a Balkánhoz tartozunk, és félhold-mosolyunkkal nem Délkelet vagy – enyhébbel – nem Franciaország felé fordulunk, hanem komoly arccal Magyarország, Csehország, Ausztria, Németország felé. Az erdélyiek németbarátok (lásd a románok érdeklődését a német tannyelvű osztályok iránt és a német márka forgalmát), és nagyon jól ismerik a többi volt kommunista ország tapasztalatait.

A fenti megjegyzések megerősítik véleményemet, miszerint a jelenlegi kormány politikája nem jövőbelátó politika, ahogy erre ígéretet kaptunk, hanem foltozott. És a parlamentben, valamint más, helyi intézményekben annyi a volt székus, hogy nem csodálom, amiért Gabriel Andreescu mindenkit gyanúsít, aki köztisztviséget tölt be. A megszokás, amely bennünket barmokként (pri noi ca pri boi) tart számon, nálunk nyilvánvaló.

Új. A nem idevalósiaknak, akik nem tudják, mi a helyzet a magyar nyelvvel a közigazgatásban, elmondom röviden: az alatt a rövid idő alatt, amíg én a kislánnyal a parkban vagyok, egy magyar elmegy a polgármesteri hivatalba. A tudakozónál elirányítják a megfelelő irodába. Koptogat, belép, és magyarul köszön. Ha csak románul válaszolnak, a továbbiak során románul beszél. Ha egy hivatalnok magyarul válaszol, hozzálép a kérvényével, és elmondja gondjait. Egy olyan városban, amelyben a lakosság több mint 20%-a magyar, lehetetlen, hogy a polgármesteri hivatalban ne legyenek magyar alkalmazottak is, így valószínű, hogy a köszönműre vagy a kérésre a válasz a legtöbb esetben magyarul hangzik el. Én a kislánnyal a parkban játszom. Zavarnak valamiben az említettek?

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

1954, Biharfenyves (Bihar megye); *Familia*, szerkesztő: *Leonid Dimov*, Brassó, 2000.

„A helyi autonómia kérdése nem kerülhető meg...”

Interjú Ráduly Róbert képviselővel, az RMDSZ helyettes frakcióvezetőjével

– *Képzisélő úr, önnek fontos szerepe volt a most elfogadott helyi közigazgatási törvény parlamenti egyeztetésében és elfogadtatásában. Véleménye szerint elmondható-e ma, hogy lezárult az a korszak,*

amelyben folyamatosan vitatott volt a helyi autonómia létjogosultsága, és e tekintetben egy viszonylag stabilabb időszak elé nézünk?

– Igen, úgy gondolom, hogy egy megállapodottabb – stabilabb – korszak következik. A korábbi, 1991-ből származó, 69-es számú helyhatósági törvényt még az alkotmány 1991. december 8-i népszavazáson való megerősítése előtt fogadták el, ezért rendelkezései nem az alkotmányra, hanem csupán annak korábban ismert téziseire épültek. Akkor, ha viszszaemlékszünk, volt egy terminológiai vita, amelynek nyomán az akkori többség, a Nemzeti Megmentési Front (FSN) elvetette az autonómia és a szubsidiaritás fogalmát, csak decentralizációról voltak hajlandók beszélni. Végül is ez határozta meg a 69/1991-es törvény szellemét. Viszont az alkotmányozás során, megvizsgálván az európai államok alaptörvényeit, az alkotmányozók rájöttek, hogy a helyi autonómia kérdése nem kerülhető meg, nem lúgozható ki az alaptörvényből. Így, végül is, a helyi autonómia belefoglaltott az alkotmányba, mégpedig olyan kérdésként, amelyet sarkalatos törvénynek kell szabályoznia. Tehát itt jelentkezett az első ellentmondás a helyi közigazgatásról szóló törvény és az alkotmány között, mivel a helyi közigazgatásról szóló törvény nemcsak az elvet s a kifejezést magát lúgozta ki, hanem egy szemléletet is rögzített. Ez az 1991-ben uralkodó etatista szemlélet jellemezte az akkori kormányzó többséget, amely a helyi hatóságok számára leadott hatásköröket – mondjuk így – meglehetősen szűkmárkúan mérte.

– *Egy lassú és még ma is bizonytalan szemléletmódosulás mégis bekövetkezett. Mivel magyarázható ez?*

– Először is, mint említettem, elfogadták az alkotmányt, aztán Románia elfogadta a strasbourgi Önkormányzati Chartát, az Európa Tanács helyi autonómiáról szóló nemzetközi dokumentumát, amelyet 1997-ben ratifikált parlamentünk, és amely így, az alkotmány szerint, a belső jog részévé vált. Ezzel lassan egy szemléletváltás következett be, melynek alapján a helyi közösségeket megillető autonómia és szubsidiaritás elfogadott fogalmakká váltak.

– *De hogy pontosan kit illet meg – a helyi hatóságokat-e, avagy a helyi közösségeket – az önkormányzati autonómia, az még mindig nem világos. Ott van például a helyi közösség vagy település státútumának a kérdése...*

– Arra nem sok esélyt látok, hogy a helyi közösségek intézményei egyhamar ilyen saját státútum alapján működjenek. A státútumot tartalmazta a 69/1991-es törvény, s a mostaniban is szerepel, de az uralkodó elképzelés szerint ez egy működési kerethatározat, amelyet az önkormányzat fogad el, a közösségi megerősítés lépcsőfokai viszont kimaradnak. Másrészt úgy látom, hogy az önkormányzat és a helyi közösség viszonyában csak a hosszabb gyakorlat döntheti el, mit jelenthet ez majd, hogyan lehet ezt működtetni.

– *Napirenden van az alkotmány módosításának kérdése. Nem kellene-e ez alkalommal pontosabban is meghatározni a helyi önkormányzatok helyét, a helyi autonómia hatáskörét, hogy ezzel is rögzítsük, stabilá tegyük az eddig elért eredményeket?*

– Ez én vitathatónak tartom, ugyanis a jelenlegi alkotmányos normák módosítása, meglatásom szerint, inkább negatív fejleményt hozna. A jelenleg is uralkodó szemlélet mellett, a mostani helyzetben egy alkotmány módosító eljárás könnyen jogszerűtől s nem jogbővítő következményekkel járna, zsákutcát jelentene. Ezt a veszélyt nagyon is valóságosnak találom, s inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy a mostani keret-törvény nagyon nagy mozgásteret, komoly lehetőségeket biztosít az önkormányzatoknak. Először is: elvi síkon van egy rendkívül fontos elmozdulás, mivel a kerettörvény kimondja, minden, ami külön törvény rendelkezései által nem tartozik az államra, az a helyi közösségek nevében fellépő önkormányzatokra tartozik. Továbbá azt is kimondja e törvény, hogy egyetlen olyan területen sem rendelkezhet a kormányzat az önkormányzat helyett, ahol külön törvény alapján nem kap erre felhatalmazást, hatásköröket. Iskolapéldája ennek az, ahogy a prefektusok jogkörét az önkormányzati törvény „megnyírta”: ezentúl a prefektus már csak passzív figyelője lesz az önkormányzati munkának, csak a törvényességi felügyeletet látja el. Ez azt jelzi, hogy a központi kormányzat inkább partnere lesz az önkormányzatoknak. De a törvényből annyi valósul meg, amennyit az önkormányzatok elérnek, kivívnak maguknak. A központi kormányzat most hajlandó dolgozni hagyni az önkormányzatokat. Ha ezek be tudják bizonyítani, hogy tudnak önállóan dolgozni, s nem fognak naponta a minisztériumokban kilincselni forrásokért és eligazításért, akkor ez a rendszer erősödni fog. Ha azonban továbbra is úgy megy a dolog, ahogy eddig ment, vagyis hogy a helyi vezetés Bukarestben kilincsel, lobbizik, akkor tovább él Bukarestben az – hit vagy tévhit: nem tudom, minek nevezzem –, hogy az önkormányzatok nem elég erősek ahhoz, hogy megbirkózzanak a helyi közösség gondjaival, s akkor nekik, épp a helyi közösségek érdekében, továbbra is be kell avatkozniuk.

– *A törvény kerettörvény, amelyben ilyen elvi szintű elhatárolások vannak. Emellett milyen más, konkrét törvényekre van szükség ahhoz, hogy a helyi autonómia működőképes legyen?*

– Ezeket a törvényeket könnyű megnevezni, léteznek is, s itt elsősorban a köztulajdon törvényére hívnám fel a figyelmet (legea proprietății publice si regimul juridic al acestuia – a fordító számára), amely rendezi az állam, a megyei tanácsok és a helyi tanácsok köz- és magántulajdonosok kérdését. Ez hatályos jogszabály, a baj vele csak az, hogy nem alkalmazták. Végrehajtásában az első lépés az, hogy az eddig egyeduralgoló állami tulajdon elosztják az új köztulajdonosi körben, azaz az állam, a megyék és a helyi önkormányzatok között. S itt jelentkeznek a problémák: átfedések vannak a tulajdonosi igények között, nincs meg az első kiinduló leltár, amely az elosztás során alapul szolgálna. Másrészt probléma az is, hogy a kommunista állami tulajdonban nem volt klasszikus értelemben köz- és magánvagyon, s ezért most az illetékes közhatalóságok belül vita van arról, hogy az illető köztulajdonosi körben mi köztulajdon, vagyis melyek a közcélú s ezért el nem idegeníthető vagyontárgyak, és mi tartozik az illető közösség, önkormányzat magántulajdonába. De a törvény érvényben van, s annak vagyunk tanúi, amit már az előbb is említettem: az önkormányzatok másoktól várják a megoldást, mások pedig nem nagyon akarják meghozni, mondván, oldják meg az önkormányzatok maguk a kérdést. Mondok is egy példát erre: nagyon sok helyen vita

van a megyei és helyi önkormányzat között, kié legyen a megyei kórház, a megyeszékhely municípiumé-e, avagy a megyéé, s a központi kormányzat nem szól bele ebbe a vitába. A törvényhozó szerint világosak a kritériumok, hogy – egyrészt – mi közvagyon, és mi magánvagyon, másrészt pedig, hogy milyen kritériumok szerint kerül egy vagyontárgy, ingatlan a helyi önkormányzat, illetve a megye tulajdonába, vagy – esetleg – marad állami tulajdonban. Viszont a gyakorlatban baj van, itt mindenki a másikkra mutat, igazi körbemutogatásnak vagyunk a tanúi...

– *Akkor mégis a törvényvel van baj, ha ilyen körbemutogatás leletséges...*

– Én inkább azt mondanám, hogy Romániában nincs hagyománya az ilyen törvények betartásának. És ez objektív ok, hiszen a törvényhozó annak idején határidőt is megszabott a teljesítésre vonatkozóan, amit azonban senki sem sietett betartani...

– *Hogyan alakulnak a helyi autonómia pénzügyi feltételei?*

– Úgy gondolom, hogy 1998 végén, amikor elfogadtuk a 189/1998-as számú, a helyi közpénzekről szóló törvényt, akkor nagyon fontos lépést tettünk előre, s e törvény ma is megfelelő. Addig az önkormányzatok keze eléggé meg volt kötve, több jogszabály is létezett, amelyek együttesen egy bürokratikus rendszert alkottak, megszabván, hogy mi mire költhető. A 189-es törvény egy rendszer több kosarából egyetlen kosárrá alakított ki, a helyi költségvetés egyetlen kosárrá vált: a helyi képviselő-testületek váltak hivatottá a helyi adók nagyságát meghatározni, és ez a kiadási oldalon is nagyobb szabadsággal társult. Sőt 1998-ban egy másik áttörésre is sor került: először került egy fontos központi forrás jelentő adómnem a helyi erőforrások körébe. A bérek utáni adóról, a mostani jövedelemadó-ról van szó, amelynek egy bizonyos hányada a helyi költségvetésbe, egy másik része pedig a megyeibe folyik be. Persze, itt további módosítások is szükségesek lesznek, mert 1998–99-ben bekövetkezett ugyan egy szemléletváltás, de ez korántsem oldott meg mindent. Az 1998-as változással ugyanis létrejöttek azok az önkormányzatok, amelyek jelentős forráshát-térrel rendelkeznek – az önkormányzatok 7-8 százalékát, főleg a municípiumokat sorolhatjuk ide –, de ugyanakkor 70 százalékra tehető az önkormányzatok száma, amelyek krónikus alulfinanszírozásnak vannak kitéve. És erre a helyzetre nincs normatív megoldás. Ha viszont nem oldjuk meg, akkor az autonómia deklaratív jellegű marad, s nő az önkormányzatiság lejáratásának a veszélye, amely a lappangó központosítási szándéknak kedvez.

– *E viszonylag jól működő törvény ellenére is gyakran ballani a panaszt, főleg itt, Erdélyben, hogy a központi hatalom méltánytalanul sokat elvon a helyi önkormányzatoktól, sőt hogy ez főleg az erdélyi térséget érinti hátrányosan...*

– Nemcsak arról van szó, hogy Romániában a költségvetési szemlélet rendkívül központosított, hogy ez Bukarest szemlélete, a finanszírozás teljes rendszere központosított, beleértve a társadalombiztosítás, a közrend sis. kérdéseit is. Tehát egy alapvető államháztartási problémával van dolgunk, amely megoldatlan, és nem léteznek a normatív finanszírozás kidolgozott alapjai sem. Erdély mint régió hátrányos költségvetési helyzete valós, de el kell mondani, hogy e költségvetési politika nemcsak Erdélyt, hanem más fejlett vidékeket is érint, így például a szintén fejlettebb Dobruzsát, azaz Konstancát és környékét, a tengerpartot. Számukra is úgy tűnhet, a visszaosztás esetleges, a központi kormányzat kénye-keze szerint történik. Erről azonban nem rendelkezem adatokkal, nem végzem tanulmányt Erdély és a többi térség összehasonlításáról, de Erdélyen belül – az 1999-es adatok alapján – igen. És Erdélyen belül, a Pénzügyminisztérium adatai alapján – ezek a helyi és megyei költségvetés előrevetített adatai voltak – az derült ki, hogy Temes, Szeben és Szatmár megyék voltak a legkedvezményezettebbek. A városok között – ugyanebben a vizsgálatban – Szatmárnémeti volt az első, mögötte Temesvár és Csíkszereda tartozott a vezető csoportba. Az összehasonlítások alapja az egy főre eső költségvetési összeg volt, az az összeg, amelyet a költségvetés a település egy lakójára fordított. Azóta még nőtt is az aránytalanság a megyeszékhelyek javára, ugyanis a cégek székhelyei általában a megyeszékhelyeken létesültek, függetlenül telephelyeiktől, termelőhe-lyeiktől, s így az adóbefizetések jelentős része nem azon település javára történik, ahol a termelő tevékenység folyik, s ahol a jövedelem felhasználására sor kerül.

– *A most elfogadott törvény egyik legfontosabb előírása az, amely lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek használatát a közigazgatásban. Hogyan alakult ki az ezzel kapcsolatos 20%-os küszöb?*

– Ehhez vissza kell mennünk 1997 elejére: az RMDSZ akkor tárgyalt erről koalíciós partnereivel. Mi 10%-ot javasoltunk, ők 50%-ot akartak, és sokáig úgy nézett ki, hogy 30%-ban egyezik ki a két elképzelés, de aztán, el kell mondani, hogy Victor Ciorbeában találunk egy olyan partnert, aki a kormányülésen maga döntötte el, sőt írta be a tervezetbe a 20%-ot. Ugyanis e kérdés a kormányülésig nyitott maradt, az ülésre bevitt tervezetben a százalék helye kitöltetlen volt, s a 20%-kot, a számjegyet maga Ciorbea írta be a szövegbe. Így született a 22-es kormányrendelet, amelyet akkor, Madrid előtt a kormány elfogadott. A 20%-os küszöb Európában is vannak példák. Ilyen 20%-os küszöb van Ausztriában, amit azonban a gyakorlatban nem nagyon alkalmaztak, s nem is olyan régen Szlovákiában is egy hasonló, 20%-os határt bevezető törvényt fogadtak el. Úgy tűnik tehát, hogy ha ezekhez az országokhoz hozzávesszük Romániát is, akkor Közép-Kelet-Európában egyfajta konszenzus alakul ki a 20% körüli. Egyébként nálunk az országban 1056 olyan település van, amely a 20%-os küszöb hatálya alá esik, ebben rajtunk, magyarokon kívül a bihari szlovákok, a máramarosi és suceavai ukránok, a deltában élő lipovánok az érintett kisebbségi csoportok. Lehet, hogy alkalmazni fogják Szászföldön is, bár ott gyakorlatilag – a kitelepedések nyomán – már nincsenek számottevő német ajkú lakossággal rendelkező települések. Azonban az intézkedés bevezethető 20 alatt is, nincs tiltó rendelkezés, a törvényben csupán az áll, hogy 20% fölött ez kötelező. Így a Bánságban, Krassó-Szörény megyében élő csehek, szerbek, horvátok is élhetnek vele. A küszöbhez a hivatkozási alapot az 1992-es népszámlálás adatai képezik. A magyarság esetében a magyar lakosság több mint kétharmada, 70%-a élhet e jogokkal, melyeket természetesen kell tekinteniük.

Készítette: BAKK Miklós

MOLNÁR Gusztáv

Búcsú egy elképzelt hazától*

1848. május 26-án, pár nappal a 12. pontot („Uniót Erdély-lyel!”) törvénybe iktató, de a századok vonakodása és a románok nyílt ellenkezése miatt azt demokratikus értelemben nem legitimáló kolozsvári diéta összetelése előtt lelkes pesti decemvirek küldöttsége érkezett Kolozsvárra, „bevégezni Erdély történelmi végestéjét” és „felderíteni az egyesült Magyarhon dicső hajnalát”. Egyikük, egy bizonyos Székely József, az alkalomhoz illő „gyönyörű költeményt” írt. *A Királyhágón* című vers negyedik szakasza így szól:

*A testvérek kezét fognak,
Leomlik a Királyhágó,
SBukarestig magyar földön,
Leng a háromszínű zászló.*

Miután 30-án a kolozsvári országgyűlés hangos kardcsörtetéssel, éljenzéssel és kendőlobogtatással „nyilatkozott”, az azonmód Unió utcává átkeresztelt Monostor utcai Redoute (a mai Néprajzi Múzeum) udvarát elárasztó tömeg életet kezdte a megszeppent századok és az uniót megszavazó egyetlen román, Lemény görög katolikus püspököt. Miközben Schmidt székelyi követ és „a patriarchális kinézésű tisztas agg” a tömeg-

zászlaja alatt”. „Megteremteni egy nemzetet – kiáltott fel Párizsban a román hazafi. – Egy testvérekből, szabad polgárokból álló nemzetet! Ez az a szent és nagy cselekedet, románjaim, melyet Isten ruházott ránk.” Nem számított, hogy az életre várásolt idea, a megtestesülő szellem abból a gyűlöletből is táplálkozott, amelyet „ama rettenetes mókák éreztek ellenségeikkel szemben” (minden nép így érez nemzeti háborúiban – tette Bálcescu megnyugtatólag hozzá), nem számított, hogy „a nemzet géniusza” az „idegen ellenségek sírjai fölött” lebegve zengette különös himnuszát.

Akkoriban mindenki a nemzet- vagy legalábbis az államépítés lázában égett. Még az osztrák konzervatívok is, akikről – mint a kitűnő szegedi történész, Deák Ágnes leírja – a korabeli Bécsben a következő anekdota járta: „A kérdésre, hol alkotják meg az új Ausztriát, a válasz: majd kinyomtatják az udvari nyomdában.”

Csak a klerikális reakció volt szkeptikus. És – most az egyszer – milyen igaza volt! Tudom, hogy – itt és ma – ez valóságos szentségtöréssel ér fel, de – engedelmükkel – az 1849 nyarán Bécsben összegyűlt érsekek és püspökök pástori leveléből idézek: „Így lett a népek egészséges szeretete történelmük, nyelvük és beljük rögzült szokásaik iránt... mesterségesen felkorbácsolott beteg lázörvület, mely minden más nyelvet beszélő szomszédban halálos ellenséget fedez fel, saját házáat is lángokba borítja, csak hogy a szomszédát is megsemmisítse. Ez egyáltalán nem előrehaladás a fejlődésben, ahogy pedig ezt nevezik; sirandó visszalépés... a pogányság sötét barbársága felé; a nemzetiség aranyborjává vált, imádása a zabolátlan szenvedélyek tüzeiben pedig gyakran vadállati fajharc, az emberiség székelye, borzasztó bűn Isten előtt.”

A nemzet mint kollektív személyiség, mint áttelekített organizmus – a 21. század elején ezt nem nehéz megállapítanunk: hálott. Ezzel persze nem tűnik el látókörünk, csak éppen új oldaláról mutatkozik meg. Mint ahogy a vallást is egészen más

liberálisok (akik között, nem sok haszonnal, egy darabig magam is forgolódtam) ma összesöprik a maradékot mindabból, ami Kossuth 15 millió magyart elképzelt '48-as víziójából megmaradt. Kossuth *ebbe a 15 millióba* – teljesen logikusan – a polgárinak álmodott történelmi Magyarország minden polgárát, tehát a horvátokat is beleértette. Ma azokat a nemzetpolgárokat értik bele, akik – függetlenül attól, hogy magyar vagy nem magyar állampolgárok – történelmi, kulturális és jogi értelemben egyaránt a jobboldali politikusok és ideológusok által egységesnek elképzelt magyar nemzethez való tartozásukat tekintik meghatározónak.

Abaloldali liberálisok ebben az anakronisztikus és a valóságos társadalmi és politikai folyamatokkal alig érintkező igyekezetben nemzeti kizárólagosságot és burkolt irredentizmust látnak. Ezért helyette a magyar, a román és a többi politikai nemzet nem kevésbé anakronisztikus sémáit ajánlják figyelmünkbe, mintha nem tudnák és nem látnák a saját szemükkkel, hogy a nemzetek összetartó és asszimiláló ereje a múlté. A nemzet mint politikai közösség politikusi sztereotípiája, mely jobb híján elvegetél még egy darabig, de nem élő kerete többé az egyéni életutakból építkező legkülönfélébb társadalmi és politikai szövődéseknek.

A mind országosan és regionálisan, mind európai és világszinten egyaránt érzékelhető dezintegrálódási folyamatban a haza mint olyan megszűnt létezni. Ezért amikor én ma, 13 év magyarországi lét után kijelentem, hogy ez az ország – ahol egyébként nem érzem rosszul magam, végtére is Magyarország kellemes hely – nekem nem a hazám, tulajdonképpen csak egy közhelyet mondok ki, amit mindenki érez. Csak én azért érzem ezt valamivel intenzívebben, mert amíg abban a másik országban életem, amelynek kollektív lényé *természetesen* idegen volt tölem, szentül meg voltam győződve róla, hogy van ilyen haza.

Erdély azért válhatott rendkívül fontosá néhány magyar, román és német értelmiségi számára (többől é pillanatban nincs szó), mert ott van rá némi esély, hogy a transznacionális váljék természetessé. Nem abban az értelemben, hogy senkinek sincs nemzeti identitása, hanem abban, hogy mindenkinek van, pontosabban mindenkiről feltételezzük, hogy van neki, de igazi tétje csak az új, most megeremlítő transznacionális térben van a dolgoknak. Akárcsak Európában. Erdélyben tehát a legkevésbé sem az az érdekes, hogy ott magyarok élnek. Élnek itt is elegendő, és én kíváncsián szemlélem, mire mennek vele. Ami itt végpont, esetleg holtpon, ott kiindulópont.

Ebben az értelemben voltam én erdélyi, unió ide vagy oda, itt Budapesten, annak ellenére, hogy négy nagyszülőm közül három a mai Magyarország területén született, és a negyedik sem a Királyhágón túl, hanem Biharban. És Erdélyről – hogy a mai történelmi évfordulónál maradjunk – sokkal többet mond nekem az 1863–64-es nagyszékelyi országgyűlés, amely Erdélynek mint polgári alapokon álló transznacionális politikai közösségnek a megeremlítésére tett kísérletet, mint az uniót ki-mondó kolozsvári, mint ahogy a mai föderális Európa alakulásában lévő régi-új felépítését is jobban megérteti velem a morvaországi Kremsierben ülésező, de Erdély és Horvátország számára is modellt kínáló Lajtán túli alkotmányozó gyűlés, mint a német birodalmi parlament helyszíne, a frankfurti Paulskirche, amelyet a negyvennyolcas magyar forradalmárok Mekkájuknak tekintettek.

Erdélyiként a mai magyar politikai helyzetről, mellesleg, az a véleményem, hogy a Fidesz másodsorú is meg fogja nyerni a választásokat, beviszi az országot az Európai Unióba, és akkor fog kiderülni, hogy az ország politikusaiknak fogalmuk sincs, hová kerültek. Ekkor jöhet el az ideje egy olyan alternatív politikai erőnek Magyarországon, amely a radikális politikai decentralizáció, a belső és külső föderalizmus jelszavával talán képes lesz megmozgatni a politikát ironikus, néha dühös távolságtartással figyelő magyar tömegeket. Akkor talán, a kissé hosszúra nyúlt perem-európai évszázadok után, Magyarország – az államhatalom területi megosztásánál nemcsak Budapest, hanem a (vidéki) régiók vonatkozásában is magáévá téve – bekapcsolódhat végre a karoling Európába.

Akármiilyen különösen is hangzik ez ma, itt, de az elmáradottabb Erdély a múlt század közepén is közelebb volt, és ma is közelebb van az igazi, vagyis a föderális Európához, mint Magyarország. Ha Budapest felzárkózik, ha képes lesz a nemzetállami bélyéktől megszabadulni, hozzá is közelebb kerülhet.

Elhangzott a Mit kíván a magyar nemzet? című „ünnepi szabad beszélgetés”-en, 2001. március 15-én, a budapesti Merlin Színházban.

Az idézetek forrásai:

Az *Ellenőr* c. kolozsvári napilap 1848. májusi számai; *48-as Erdély*. Spectator előszavával, Kolozsvár, 1943; N. Bálcescu, *Mersul Revoluției în Istoria Românilor* (1850) és *Miscarea Românilor din Ardeal la 1848* (1851); Deák Ágnes, *A Habsburg Birodalom a nacionalizmus kibívásai között (1848–1849)*, Aetas, 1997/4.

1948. Szalárd (Bihar m.), filozófus, Teleki László Intézet, Budapest. *Problema transilvană* (G. Andreescuval közösen), Iași, 1999; *Köztes-Európa eltűnése, avagy a mintakövetés közép- és kelet-európai koncepciói*. Vázlat, in *Globalizáció és nemzetépítés*, Bp., 1999, 47.–68.

A magyarországi helyzet 1848 őszén – egy, az európai forradalom ügyét féltő osztrák karikaturista szemével. A fellegekben járó magyarok Kossuth frázisaiból és a szlovákok támogatásából próbálnak megélni. A magyar forradalom szekerét feltartóztatni akaró horvátok és szerbek és a husángokkal közeledő románok nem veszik észre, hogy a magyarok ellen fordulva az orosz medve malmára hajtják a vizet. (In: Spiró Gy., *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*, 1980, 41.)

nek köszönetet mondvá szónokolt, „kezökbe lobogó jutott, melyen – a szemtanú Kővári László szerint – történetesen e szavak valának: Unió, vagy halál!”.

„Bekövetkezett végre a nagyszerű perc: Erdélynek mint országnak megsemmisülése.” A történetíró Kővári László szavait vessük jól emlékezetünkbe, hogy eszünkbe jusson, valahány-szor Erdély mostoha sorsa miatt bűnünk ereszténék a fejünk.

Az egységes nemzet megeremlítésének szent helyülete persze nemcsak a magyarokra volt jellemző. A csehek például ezeréves német-római birodalmi múlt után hirtelen rádöbbenek, hogy szlávok, és mély áhítattal fordultak fajtésztvéreik felé. Egy cseh-orosz német demokrata eképpen fejezte ki a jelenség fölött érzett döbbenetét: „Micsoda, a horvátot, a szlovákot, az oroszot, a montenegróit közelebb állónak tekintitek, mint a németeket, akikhez évszázadok óta rokoni szálak kötnek, akiknek műveltsége a tietekké is vált, akiknek a nyelve kultúrájuk nyelve? A régi köteleket szétéptétek, és itt az elvadulás.”

De lelkes pánromán volt az általunk – joggal – nagyra becsült Nicolae Bálcescu is, aki a saját szemével látta, „elvörösödv-e a székelytől, hogyan harcoltak a románok a szabadságért a legocsmányabb, a legkegyetlenebb és legócskább despotizmus

fényben látjuk azóta, hogy képtelenek vagyunk igazán hinni. François Bocholier, egy fiatal francia doktorandus mondta nekem nemrég Kolozsváron, miután elolvasta a *Provincia* legújabb száma: „Posztacionális nézőpontból szemlélni a nemzetet olyan, mint hitlenként vizsgálni a vallást. Így az igazán érdekes és meglepő.”

Harald Roth Heidelbergben élő erdélyi történész írt arról nemrég, hogy a historiográfiában nem megengedhető a többes szám első személy, a „mi” használata. Ennél plasztikusabban nem is lehetne kifejezni, hogy a nemzet mint történelmi lény kétségtelenül létezik valahol, de számunkra megoldhatatlan kérdés kapcsolatba lépni vele.

Ebből a posztacionális perspektívából szemügyre véve a mai Magyarország politikai életét, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy abban a mai napig a hagyományos („negyvennyolcas”) nemzeti sémák az uralkodóak, azok határozzák meg a magyar politikuskok beszédmódját.

Most csak a liberális politikuskokról beszélünk, mert a többieknek vagy fogalmuk sincs a nemzetéről, vagy a „legocsmányabb, legkegyetlenebb és legócskább” nacionalizmus szétéptett zászlajának cafatjait szorongatják a kezükben. A jobboldali

**François
BOCHOLIER**

Az erdélyi történetírás megújulása

Reflektálva a *Provincia*ban január óta folytatódó ankétra a teljes erdélyi történelem újraírásának célszerűségéről vagy célszerűtlenségéről, és az esetleges újraírás gyakorlati módozatairól, az alábbi cikk szerzője semmi esetre sem lesz vádolható annak a birtokló és szubjektív „mi”-nek a használatával, amelyet Harald Roth bélyegzett meg a *Provincia*ban közölt írásában. Ellenkezőleg, mint a térségtől teljesen idegen kutató és a jelenkori történelem szakembere, más jellegű hibák bűnébe eshetik, és ezek arról fognak árulni, hogy még nem ismeri eléggé a hosszú erdélyi történelem tekervényes útjait, amiért az olvasó elnézését kéri.

Amint az várható volt, a megkérdett kutatók mindannyian meggyeztek abban, hogy a történeti munkákat a transznetikus nyitás és együttműködés új szellemében kell megírni. Különösen két érvelés keltette fel leginkább figyelmemet. Az egyik majdnem teljes konszenzusra talált: a nemzeti történetírás kereteinek meghaladását tartja szükségesnek Sorin Mitu és Pál Judit azonban, teljesen jogosan, e meghaladás végrehajtásának anyagi akadályait hangsúlyozta: a szakmai színvonal csökkenésének kérdése, a múltbeli nyelvek és kultúrák gyenge ismerete, az egyetemi körök merevsége nemcsak konjunkturnális nehézségek. Főként ahhoz a tényhez kapcsolódnak, hogy a történelmet mint a XIX. században konstruált modern egyetemi tudományágat kezdettől fogva nemzeti keretben, sőt „nemzeti történelem”-ként gondolták el, amely egyelőre volt a nemzeti identitások politikai kidolgozásával, a németek esetében (Ranke) csakúgy, mint a franciákéban (Michelet), és mindkét fél vitatkozó interakcióiban is (lásd Fustel de Coulanges és Mommsen vitáját az 1870-es francia–porosz háború után).

Ugyanakkor minthogy a modern nemzetállam szabályozza többé-kevésbé szorosan a kereteket, az anyagi ráfordítást, az iskolai, egyetemi programokat, a független struktúrák (európai programok, a Soroséhoz hasonló magánalapítványok) egyelőre kivételt jelentenek. Nyilvánvaló, hogy Erdély még súlyosabban szenvedte meg, mint bármely más régió, ezeket a nemzeti konstrukciókat: etnikumokra, vallásokra, rendekre (Stände), testületekre tagolódo, XIX. századba tévedt középkori mikrokozmoszként csakis csonkulásként élhette meg az egyszerűsítő vagy anakronisztikus nemzeti értelmezési rácsot.

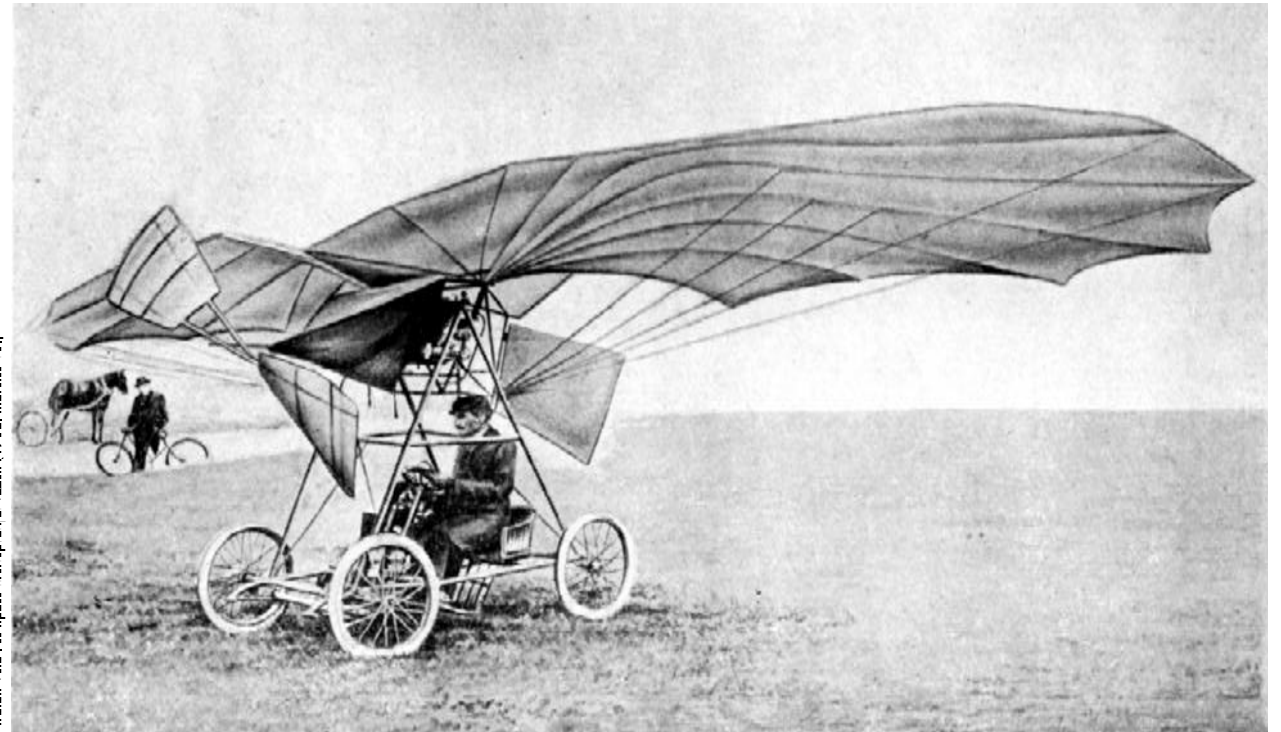
A második, többször ismételt érvelés (lásd Ovidiu Ghitta, Lucian Năstase, Harald Roth, Szász Zoltán és mások) a nemzeti történetírások dilemmáinak és viszályainak lehetséges megoldását véli nyújtani: a kutatási területek kiszélesítéséről beszélnek, arról, hogy nemcsak a politikai történetre kell szorítkozni, hanem fel kell térni a társadalom-, gazdaság- és kultúrtörténetet is. Ebben az *Annales* iskola előtti tisztelgés is benne látom, beleértve annak újabb elágazásait is, melyekre Toader Nicoară utal a pszichotörténelem területén. Visszatérni a hosszú időtartamú folyamatokhoz, a mozdulatlanabb struktúrákhoz, józan dolognak tűnik egy eléggé periférikus és konzervatív régióban. De kétem, hogy a „totális történelem” szellemében a szintézis felépíthető volna olyan pozitívabb felfogást kérés munkaeszközökre való támaszkodás nélkül, mint a dokumentumok kutatása, ami sajnos még nem kielégítő (lásd

lásd nál. Első látásra kézenfekvőnek tűnik, hogy a politikai regionalizmus építésére törekedve vagy „az idők – posztnevezeti, európai stb. – szavának” engedve, amire Lucian Boia utal¹, ezt az elavult történetírást azzal támadjuk, hogy rendszeresen összegyűjtjük az erdélyi politikai osztály panaszait a „balkanizáció”, a „fanarióta szellem”, a regát korrupciója és centralizmusa ellen, különösen az 1920 és 1928 közötti években: az Igazgatótanács feloszlásától az 1928 tavaszán fellépő nagy tiltakozó megmozdulásokig, az oly jelképes 1922. szeptemberi királyi koronázás bojkottálásán át. A pamfletek, a beszédek, a korabeli újságcikkek nem mulasztják el, hogy olyan érvrendszer építsenek fel, amely maga is sokkal inkább az ideológiához tartozik – bármilyen jószándékú is –, semmint a történész munkájához.

Amélyebb tanulmányozás szándéka azt a spontán reakciót válthatja ki, hogy arra törekedjünk, az eseménytörténetről, az egyszerű politikai krónikáról térjünk át egy „imagoológiai” vizsgálatra, vagyis a diskurzusok és az érvkonstrukciók elemzésére az egymásról kölcsönösen kialakított kép látásmódjából, amint ezt oly kitűnően elvégezte Sorin Mitu a XIX. század időszakára vonatkozóan. Ily módon sztereotípiák körvonalazódnak, mint amilyen például a honalapítás motívuma Moldvának egy máramarosi román nemes általi mitikus alapításáról, amely kissé lekezelő erdélyi elgondolást fejez ki az elmaradott Kárpáton túli térségbe való leereszkedésről annak megreformálása, modernizálása végett; vagy ennek fordítottja, a „felszabadítás” kliséje, amelyet a regátiak használ-

zi a térbeli dimenziót érdeklődése középpontjába. Márpedig, nem beszélve arról a könnyed szóhasználatról, amely „Erdély” névvel fedi le az 1918-ban Romániához csatolt összes magyar területeket, az Erdély/Ardeal/Siebenbürgen fő terminus körületek nélküli használata elvonja a figyelmet a hosszú időfolyamatban állandóan megőrződött nagyfokú szubregionális fragmentációról, amely távolabbra visz, mint a szász „Königsboden” vagy a „Székelyföld” kérdései. Ily módon, hogy az 1918 utáni szűkebb politikatörténetnél maradjunk, a helyi eltérések igen nagy számúak. Hozunk fel néhány lehetséges példát erre munkahipotézisként: ott van az archaikus, távoli, az ország többi részéhez alig kapcsolódó Máramaros, a Körös-vidék, ahol a magyar kultúra, úgy tűnik, megőrizte erős asszimilációs potenciálját a román elitek számára, az ortodox Dél-Erdély (Fogaraszöld, Hátszeg, Brassó környéke), a Kárpátoktól délre élő románokkal régi és állandó kapcsolatot tartó vidék és az inkább görög katolikus, a magyar befolyás nyomát inkább magán viselő Észak-Erdély közötti törés stb.

Yves Lacoste iskolájának „belső geopolitikai” tanulmányaitól a RECLUS humán földrajzzal foglalkozó csoport térmodelljezéseiig, nem beszélve a *Les Lieux de Mémoire* hatalmas identitástörténeti vállalkozásáról, a módszertani eszközök már számos munkában kidolgozottak ahhoz, hogy meghaladjuk a monoetnicizmus (*Geschichte eines Volks*) problémáját, figyelmünket a térbeli kényszerűségekre és a nagyszámú „kis ország” („*Petits-Pays*”, *Geschichte der Länder*) belső/külső artiku-

Tran Van Van | Les lieux de mémoire : l'Europe d'aujourd'hui, 1996, p. 161.

nak ugyanolyan megvetéssel, hogy emlékeztessenek az ő döntő szerepükre a szegény erdélyiek felszabadításában, akik magyar iga alatt sínylódó rabszolgák voltak.

Azban úgy tetszik, eléggé nehéz szélesebb terepen nekivágni a nagy-romániabeli regionális mentalitások tanulmányozásának a két világháború közti erdélyi politikai pártokról, a társadalomról szóló, módszertani szempontból hagyományosabb tanulmányok hiányában. A diskurzusok elemzése ténylegesen önmagában zárt teljességet alkot, amelynek, hacsak nem tekintik a történetírást „egyszerű, diskurzusról szóló diskurzusnak”, „objektív” okságok sorához kell viszonyítania magát. A román regionalista diskurzus tanulmányozásához Erdély romániai integrációját illetően és a strukturálisabb természetű és egyúttal multietnikus folyamatokra tekintettel, három lehetséges irányt jelölnek meg:

Az első a szociológiával érintkezik, valamint a *társadalmi mozgások és az identitások* közötti kapcsolatokkal. Ernest Gellner feltevéseiből kiindulva, aki közvetlenül összekapcsolta az ipari társadalmak és a modern államok megjelenését a nemzeti identitások kialakulásával, úgy vélem, hogy a politikai regionalizmus tanulmányozását az erdélyi elitek XX. század első felében alakuló sorsának társadalomtörténeti vizsgálatával kell aláfűlni, de ezenkívül, globálisban, olyan tanulmányokkal is, amelyek a tartományok a román királyságba való integrálásával okozott (vagy vele egyidejű) társadalmi-gazdasági változásokkal foglalkoznak. Így például Irina Livezeanu úttörő munkájában az erdélyi elitek „kétértelmű” regionalizmusát már kettős összefüggésbe helyezte: egyrészt a románok társadalmi előrehaladásának új perspektíváival az állami tisztviselői állásokba való felvételüknek köszönhetően (a vasúttól a kolozsvári egyetemig), másrészt, ezzel egy időben, az amiatti frusztrációval, hogy a lényegében magyarnak vagy németnek megmaradt nagyvárosok domináns elitjei körében nehezebb volt érvényesülniük.

A második igen termékeny kutatási irány, melyet bőségesen illusztrál a nemzeti identitásokkal foglalkozó francia történetírás, a *politikai „szociabilitások”*-at veszi célba: azt, hogy miként szerveződik helyi szinten az egyesületi élet, hogyan fejlődnek ki a militáns, politikai, kulturális mozgalmak. A makropolitikai kutatásokról át kell térni a hálózatok és a szervezetek finomabb vizsgálatára, mert hogyan tudhatnánk értelmezni egy esetleges román regionalizmus kérdését jó monográfiák hiányában, amelyek nemcsak a Nemzeti Pártról vagy az ASTRA-ról kellene, hogy szóljanak az 1918 utáni Erdélyben, hanem a helyi kulturális egyesületekéről is?

A harmadik irány a humán földrajzra hagyatkozik, abból a megfontolásból, hogy a regionalizmus vizsgálatának össze kell kapcsolódnia az Erdélyről mint térről való gondolkodással, azoknak a módozatoknak a feltérképezésével, ahogyan Erdély „területek”-ben strukturálódik. Úgy tűnik, kevés Erdély jelenkori történelmével foglalkozó tanulmány helye-

lációjára összpontosítva, amelyek a transzszilván mozaikot rajzolják ki, hogy végül többé-kevésbé világosan elhatárolódó és egységes „területet” alkossanak.

Ezek a rövid programszerű fejtegetések mutatják, hogy egy behatárolt politikai kérdésből kiindulva, mennyire rá vagyunk kényszerülve, hogy szembesüljünk a kutatási terület kiszélesítésének szükségességével, arra, hogy visszatérjünk a „hosszú időfolyamathoz” és azokhoz a kulturális, társadalmi, gazdasági vizsgálódásokhoz, amelyeket többen az erdélyi történetírás megújulása kulcsának tekintünk.

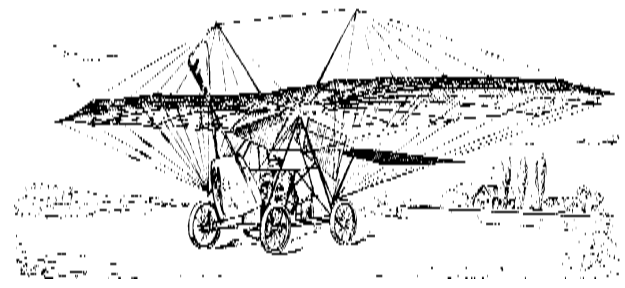
Ugyanakkor azzal is számot vetünk, hogy ezek az új kutatási irányok nagyszámú aprólékos részmonográfia elkészítését teszik szükségessé, ami Erdély történetének – mondjuk „1867-től napjainkig” – alapvetően megújított szintézisét a távoli jövőbe tolja ki (a még ambiciózusabb általános szintézisekről nem is beszélve). De ne tekintsek ezt pesszimista megállapításnak! Ez a hosszú kerülő egyáltalán nem vesztes, ha mostantól kezdve mind több módszertanilag megújult monografikus tanulmányt közölnek, nem feledkezve meg a kutatócsoportokban való munka mind gyakorlati, mind erkölcsi szükségességéről.

Fordította: OSVÁTH Annamária

Jegyzetek

2001. jan.–febr., 5. o.
- Hroch, Miroslav: *The Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge, 1985.
- Provincia*, 2001. jan.–febr., 9. o.
- Mitu, Sorin: *Geneza identității naționale la românii ardeleni*. Humanitas, Bukarest, 1997.
- Kütnő és nélkülözhetetlen, sajnós elszigetelt példa K. Lengyel Zsolt alapos tanulmánya, amely értékes kiindulópont az erdélyi transznetikus regionalizmus tanulmányozásához: *Auf der Suche nach dem Kompromiss: Ursprünge und Gestalten des frühen Transsilvanismus 1918–1928*. München, 1993.
- Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, 1983.
- Livezeanu, I.: *Cultură și naționalism în România Mare (1918–1930)*. Humanitas, Bukarest, 1998.
- Ez a módszertani váltás a vallástörténetben elért előrehaladáshoz hasonlítható, mely az (intézményi) egyház történetéről a vallásgyakorlás, a kulturális társaságok, a helyi sajátosságok stb. történelmének kutatására tér át.
- Lásd Pușcariu, Sextil: *Problema ardeleană în politica românească*. Kolozsvár, 1931.

1973, Aurillac (Franciaország), a párizsi École Normale Supérieure hallgatója, a Pantheon-Sorbonne Egyetem doktorandusa; *La Dobroudja entre Roumanie et Bulgarie: regards français*, elhangzott a Bolgár Akadémia és a Paris-Sorbonne és Artois Egyetemek által szervezett kolokviumon, 2000. szeptember.

Tran Van Van | Les lieux de mémoire : l'Europe d'aujourd'hui, 1996, p. 161.

Jakó Zsigmond, Pál Judit hozzászólását). Másrészt, a kutatás kiszélesítése, úgy vélem, azt is jelenti, hogy megpróbálunk folyamatosan egy összehasonlító és viszonylagosító szempontot érvényesíteni a közép- és kelet-európai általános fejlődés keretében – amint ezt például a cseh M. Hroch tette a nemzeti identitásokról szóló elméletében² –, és óvakodunk az elszigetelt, globalizáló, „à la Spengler” szemlélettől.

A kutatási témák kiszélesítésének szükségessége nem takarhatja el azt a tényt, hogy a hagyományos, kitépelt politikatörténet jó részét is újra kell írni a források fényében, a közölt munkák döbbenetes mennyisége ellenére. Jó példa erre az 1848-as forradalom vagy az 1918-as „nagy egyesülés”. De ezt magát is a kutatási témák kiszélesítésének szándékához kell kapcsolni, hogy az újraírás ne legyen felület: ami azt jelenti konkrétan, hogy a látszólag leginkább eseményjellegű kérdés is, ahhoz, hogy helyesen tárgyaljuk, jelentős mennyiségű munkát, kolokviumokat, dolgozatokat tesz szükségessé... Mindennek tömör illusztrációjaként folyamatban levő kutatásaimból választok egy példát: az erdélyi román regionalizmust Nagy-Románia keretében az 1920-as években.

Hogyan mutassuk be az 1918 utáni Romániában az „erdélyi”/„regáti” dichotómiát? A „Gyulafehérvárról” és következményeiről szóló hagyományos román történetírás számára ez a kérdés tabu vagy blaszfémia. Folytonos egyszerűsítésekkel ugyanis az „egységes nemzetállam” ideológiáját érinthetetlen történeti valósággá lépteti elő, a Nemzeti Párt és a Liberális Párt közötti viszályokat pedig pusztán politikai, konjunkturnális jellegűeknek tekinti. Szükségtelen elidőznünk ennél a megköze-

Ovidiu PECICAN

Értelmiségi pesszimizmus, román pesszimizmus?

Molnár Gusztáv barátomnak gondot okoz az, amit ő „az erdélyi román értelmiségiekre annyira jellemző” „mély történelmi és politikai pesszimizmus”-nak nevez (*Mi, erdélyiek... Provincia*, 2001, 1.–2.). Felteszi magának a kérdést: „Miért van, hogy az erdélyi románok különösen módon éppen leghőbb nemzeti vágyuk, az egyesülés teljesülése után váltak ennyire melábuássá?” Molnárnak természetesen válasza is van. Ha jól értem, Erdélynek az egységes és oszthatatlan nemzetállamba való belefoglalása után a románok abba a lehetetlen helyzetbe kerültek, hogy mozgósító elenséggé tekintsenek arra. Ugyanakkor ha a Budapest „ostoba és arrogáns” magatartásával való szembesülés idején a románok szeme előtt volt – a rugalmasabb és a fejlettebb jogrendszerrel rendelkező – Ausztria is, 1918 után a geopolitikai helyzet radikális megváltozása (vagy talán az a mód, ahogy önmagukat Nagy-Románia tágabb egészébe behelyezték) tette olyanokká az erdélyi románokat, amilyeneknek ma ő látja őket. A megállapított diagnózis alátámasztására Molnár Gusztáv – célzásszerűen – olyan művelődési példákot hoz fel, mint amilyen Traian Vuia levele Lugos első prefektusához, George Dobrinhoz (1922. április 11., közölte Horia Medeleanu az *Aradul cultural* 1999/2-es számában, újraközli a *Provincia* jelenlegi száma), Al. Cisteleanu *Az elvált provincia* c. esszéje és alulírott írása.

1. Pesszimizmus?

Ha az erdélyiek román pesszimizmusának bizonyítékait keressük, azokat, Erdélynek a régióban való helyén és jelentőségén túlmenően, (jóval) 1918 előtt is felfedezhetjük. Kezdetnek I. Budai-Deleanunak egy Petru Maiorhoz írt leveléből idézek: „Nagyon jól tudom, hogy minden csapás azoknak a román névre érdemtelenekeknek az odújából származik, akik befurakodtak Balázsfalvára. Több mint harminc éve uralkodnak ezek az ethnokonok, és hogy örökkévalóvá tegyék uralmukat, elpazarolják a nép közös javait, miközben az ellenség eszközeivé válnak tönkretételében. Ismerem őket jól, amikor elhagytam őket, és – elmenekülvén – inkább választottam a nyomorúságot, mint velük a cimboraságot. De eljön majd az idő, és nincs is messze, amikor napfényre kerül ennek az új Jeruzsálemnek minden gyönyörteljes szégyene. (...) Minél hamarabb le akarom rángatni ezeknek a talpnyalóknak a képéről a ravasz álarukat, és meg akarom mutatni igazi kinézetüket.” (*Scieri inedite* [Kiadatlan írások], Kolozsvár, Dacia Kiadó, 1976, 146. o.) Komor, ezúttal a románok szellemi vezetői ellen és nem valamilyen más elnyomás kapcsán megfogalmazott reménytelenség olvasható ki ezekből a sorokból. Saját korának szomorú jelenségeit tekintve Samuil Micu sem volt bizakodóbb a jövőt illetően: „... a még létező román nemzet más nemzetek által elnyomott és igába hajtott; aki az egész földet uralta, most sehol a földön nem rendelkezik földdel, akik a nemzetek urai voltak, most minden nemzetnek szolgái, és ami még nagyobb aljasság, szégyenlik magukat románokként nevezni, és egyesek még románul beszélnek is szégyellve, és egymás között inkább beszélnek görögül vagy magyarul vagy egy másik nyelven, mint a sajátjukon, és lusták megmunkálni és kímélni nyelvüket, ráadásul lusták írni és tanulni, amely rossz szokása a románoknak a legnagyobb ostobaságba és nyomorúságba juttatta a román nemzetet.” (*Scurtă cunoștință a istoriei românilor* [A románok történetének rövid ismerete], Bukarest, Tudományos Kiadó, 1963, 70.–71. o.) Következésképpen, minden politikai vagy etnikai diszkrimináción túl – amelyeket itt nem tárgyal, de amelyeket én mégis megemlítek mint leggyakoribb hivatkozási alapokat a románok múltbeli szomorú helyzetére vonatkozóan –, Samuil Micu a román dekadencia okait a saját nyelvvel és saját kultúrával szembeni magatartásban látja. Az Erdélyi Iskola két korifeusa egy évszázaddal az 1918. december elsejei egyesülés előtt felismerte a zsákutcát, és kifejezte szomorúságát, amiért a románok dolgai rosszul állnak, amit különböző okokkal magyaráz (az első az, hogy a közösséget vezetői rosszul igazgatják, a második a közömbösség a saját nyelv és kultúra iránt).

Molnár Gusztáv felsorolásában a két világháború közötti Vuia mellett kétségtelenül szerepelhetett volna a nála fiatalabb resinári

kortárs, Emil Gioran is, aki bevallotta: „Végtelen szomorúság fog el minden alkalommal, amikor arra gondolok, hogy ezer és még oly sok évig bújkáltunk az erdőben és a hegyekben az ellenségtől való félelmünkben, vagyis saját félelmünk elől. Nem létezik más ellenség, csak a félelem, amelyből az születik.” (kiemelés E. C.) (*Schimbarea la față a României* [Románia színeváltozása], 83. o.) Ezzel a megfogalmazással Gioran felzárkózott ahhoz az értelmező irányzathoz, amely keserűen állapította meg a közösségi kudarcot, megpróbálva azt nem külső okokkal, hanem valamiféle belső, pszichikai valósággal, megeléssel magyarázni.

Amit most, a felsorolást kiegészítve, Budai-Deleanutól Cisteleanig meg lehet állapítani, az az, hogy a „mély történelmi és politikai pesszimizmus” megállapított tünetei legalább egy évszázaddal régebbiek 1918-nál, és ha ez így van, akkor nagyon lehetséges, hogy nem is pesszimizmusról van szó. Nem foglalkozom itt Lucian Blaga megértési próbálkozásával, amelyet a „történelemből való kivonulás” (*Trilogia culturii* [A kultúra trilógiája]) elméletének kidolgozása zárta le, sem Mircea Eliade tanulmányai-
val, amelyeket a történelem nélküli közösségek szellemi életének szentelt, bár mindkettő a megoldás lehetséges útját sugallja. De megjegyzem, hogy a vitában felvetődött minden névre az jellemző, hogy az ilyenszerű megállapítások ellenére, aktív magatartást fogadott el, félelmetes erőfeszítéseket téve a helyzet megváltoztatására. (Nem zárom ki a csoportból még a megvallottan és követ-

kezeten pesszimizista Giorant sem, hiszen a könyv, amelyből idéztem, éppen egy olyan kiállítás, amellyel a szerző új önépítkezésre szólította fel a románokat.) Mindezek az elődök – de mások is, akiket nem említettünk itt –, mint ahogy a kortárs kulturális nemzedék is, alapvető aktivizmus alapján cselekedtek és cselekednek. Hogy különböző világos kérdésekben kifejezzük szkepticizmusunkat, hogy kritikusok vagyunk, sőt marók, mindez inkább a diskurzus és a cselekvés stratégiájához tartozik, amely különben nem egyszer s mindenkorra adott, nem is általános, nem is mindenirányú.

2. Kollektív lélek és történelmi összefüggés

Molnár Gusztáv tehát elsieti egy kicsit a dolgot, amikor az én szövegemet (*Transzethnikus párt, avagy polgári fórum? Provincia*, 2000/2.), a benne fellelt keserű, sőt komor hangvétel miatt, annyira más olyan román szöveggel együtt, amely a szerző nagyon is személyes szkepticizmusából született, olyan pesszimizmus számlájára írja, amely szerinte a román értelmiségiek jellemzi. Hibásnak tűnik az a feltételezés is, miszerint ezek a kritikai megnyilvánulások csupán az 1918-as államegyesítés utáni hangulattól függenek össze. Molnár voltaképpen kettős tévedésbe esik: egyrészt, úgy tűnik, megfogalmazza az általában vett román értelmiség egyik pszichikai jellemvonását – amivel mintegy zárójelbe teszi az általában vett értelmiség sokféleségét és a román társadalom értelmiségét külön –, másrészt túl szűkre veszi azt a történelmi összefüggésrendszert, amelyből a román pesszimizmust eredezteti (az 1918. december 1-jei és a jelen közötti időszak). Egyszer elhagyja a történelem és a politika területét, hogy megragadhatatlan dolgokra utaljon, mint amilyenek egy nagyon változatos (mi több, ingatag) társadalmi-szakmai csoport pszichikumának jel-

legzetességei, máskor az a véleménye, hogy egy évszázad elég lenne a románság kollektív pszichológiájára egyik – mint hiszi – uralkodó vonásának megváltoztatásához (az elit szintjén). Hogyan lehetséges egyidejűleg ez a történelmietlenség és történelmiség?

Voltaképpen a vita egy mélyebb és az utolsó másfél évszázadban valamennyire hagyományossá vált gyűjtőmedencébe helyez bennünket: egy nép lelki (szellemi) arculatáról folyó viták gyűjtőmedencéjébe. És lám, csak néhány bekezdéssel lennebb, ugyanabban a szövegben, a szerző megjegyzi: „A hosszú időtartamú folyamatok kutatói szerint kétszáz év az a minimális időszak, amely tipológiai értelemben meghatározhatja egy térség hovatarozását” (egy civilizációtípushoz való tartozását – kiegészítés tőlem, O. P.). Hogy ez az érvelése elég szilárd legyen, az Erdélyi Iskola képviselőinek szövegeire hivatkozva „szállítottam” provinciás kollégámnak a hiányzó századot. Giorant említve – érthető módon – kitágítottam a vita határait, bevonva a románokat általában. (Nem Gioran az az erdélyi, aki a vitát az egész román közösség szintjére emelte?) Mégis, két évszázadnyi keserű ízű megjegyzés sem elég ahhoz, hogy világossá váljék: egyszerűen történelmi és politikai román pesszimizmusról van szó.

A fenti megjegyzések és régebbi foglalatosságok eredményeképpen – lásd a *Model masculin românesc* [Román férfimodellek] tanulmányomat (*Ardealul cultural*, 1999. június, 17.–23. o.; az angol változat a Margit Feischmidt, Enikő Magyarai és Violetta Zentai szerkesztésében megjelent *Women and Men in East European Transition*, Kolozsvár, EFES, 1997), amelyben én magam állapítottam meg a román férfiak egyfajta kishitűségét –, azt hiszem, hogy mellőzni kellene vagy legalábbis felülvizsgálni a pesszimizmus hipotézisét. Bizonyos óvatosság – amely a kellemetlen valósággal szembeni sokkhatást kíséri – kétségtelenül megtalálható a szóban forgó erdélyi románoknál. Ha azonban meg akarunk maradni a megállapíthatóság szilárd talaján, rá vannak kényszerítve arra. Ez lehetne az erdélyi Román Nemzeti Párt XIX. század második felében tanúsított úgynevezett passzivitásának magyarázata, vagy azoké a magatartásformáké, amelyek gyakran okozói a magatartás- és gondolkodásbeli konzervativizmusnak, amellyel a nem-erdélyiek az erdélyi románokat vádolják. Ez utóbbihoz hozzájárulnak azok a kulturális értékek, amelyek köré a modern korban a románok közösségi identitástudata tömörült (eredet, nyelv, közös hagyományok). Nem szabad elfelejteni, hogy a modern román nemzet megalkotóinak kemény magja éppen néhány erdélyi írástudó volt.

3. A törzstől a polgáriig

Miről lehet szó, ha összevetjük a két cselekvésformát? Egyfelől a Miorița csobánjának, Eminescu verseinek, Avram Iancunak a búskomorságát élete második felében... Másfelől a tribunok konstruktív „aktivizmusát” Inochentie Micutól Samuil Micuig, Andrei Șagunáig, Vasile Goldișig, Ștefan Cicio-Popig, Ioan Lupășig és másokig... Feltételezem, hogy sajátos, a domináns temperamentum és jellem, valamint annak a társadalmi-politikai és történelmi összefüggések által kiváltott korrekciói közti feszültséggel van dolgunk. Nem tagadom, az általánosítás igényével fellépő ilyen kinyilvánításról az események pontos olvasatakor esetleg bebizonyítható, hogy hamis. Mindazáltal lehetséges, hogy magyarázatom valamelyest helyesebb válasz egy régi kérdésre, amelyet Molnár Gusztáv barátom csupán megismélt.

... A domináns temperamentum és jellem és egy ellentmondásos történelmi kontextus bizonyosságáról beszéltem. Ez a tény igaz, de nemcsak a románok helyzetére jellemző. A kényszerítő valóság ott minden emberi lény életében jelen van, tehát az általuk alkotott közösségek életében is. A románok esetében azonban még valami ellentmond a nekilendüléseknek és a vitathatatlan személyi energiáknak. Azt hiszem, a társadalmi élet elemi szintjein való állhatatos berendezkedésről van szó. Ezek a szintek a legkonkrétabbak, és az izgalmaktól átitott, érzelmek által telített legtartósabb társadalmi kapcsolatokat biztosítják az érdekelteknek. Ilyen életet idéztem fel akkor, amikor az ősi törzsek logikájában és szokásaiban való lehorgonyzásról beszéltem. És úgy tűnik, szintén ez kölcsönöz – a tartományonkénti, sőt a még kisebb területenkénti különbözőségektől eltekintve, amelyeket hajlandó vagyok elsőnek megállapítani és elismerni – bizonyos (nem is tudom, hogy nevezem: civilizációs? antropológiai?) egységet a románoknak.

Az i. sz. 106 után Dácia területén letelepedett római gyarmatosítók egyes leszármazottainak tartva magukat a modern történelem idején és elsősorban a XIX. század elejétől, a románok a latin hagyomány – nagyon általános – vonala mentén képzelték el a faj önazonosságát. Paul Veyne állapította meg: „Róma »férfi« társadalom (...); a nő a férfi szolgálatára van, várja kívánságát, ilyenformán, ha teheti, kielégíti annak kedvtelését, és ez a kedvtelés erkölcsileg gyakran gyanús...” (In: Philippe Aries, André

Folytatás a 6. oldalon

KÁNTOR Zoltán

A konzociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek

A *Provincia* hasábjain több olyan téma került a középpontba, amely az etnikai/nemzeti törésvonal értelmezését és túlhaladását célozta. Ezek közé sorolom az erdélyi irodalomról, a konzociációról, a polgári nacionalizmusról, a transznetikus pártokról, valamint a közös történelemről szóló írásokat és vitákat. Időnként, ki nem mondva ugyan, a kérdés így tevődik fel: mit tehet a felvilágosult, európai erdélyi román és magyar értelmiségi, közéleti szereplő a központosított nemzetállam leépítése irányában, úgy, hogy saját nemzeti identitása/érdeke ne sérüljön (túlságosan). Az alap gondolat, hogy olyan struktúrákat kellene létrehozni a romániai társadalmon belül, amelyek egyszerre tudnák biztosítani Románia kiemelését a *failed states*-ek kategóriájából és a románok és magyarok békés egymás mellett élését.

A viták két törésvonalat emelnek ki: az egyik az etnikai/nemzeti (a románok és magyarok közötti), a másik pedig a regionális (az Erdély és Románia többi része közötti). Olvasatomban, az első számokban, talán *Az erdélyi kérdés*¹ hatására, a hangsúly inkább a regionalizmuson és a federalizmuson volt, míg az utóbbi időben az erdélyi közös jegyeket kereső gondolkodás, illetve az erre épülő lehetséges politikai cselekvés és keret megalapozása vált központi kérdéssé. Az erdélyi irodalommal, a polgári nacionalizmussal, illetve a transznetikus történelemírásról foglalkozó *Provincia*-számok a közös politikai kultúra kialakítását szolgálják, a transznetikus párt és a konzociációs modell pedig a politikai keret és a közös politikai cselekvés létrehozására irányul.

A térség kérdéseivel foglalkozók ma mindenképp azt vizsgálják, hogy miként alakulnak ki a demokráciák Közép- és Kelet-Európában. Az elemzések, bevallottan vagy nem, arra építenek, hogy az államszocialista rendszerek bukása után *demokratikus* rendszerek jönnek létre a térségben. Egyetértek azzal, hogy az előbbi nem-demokratikus politikai rendszerekhez képest eltérést figyelhetünk meg a piacgazdaság, a parlamentarizmus, a szabadságjogok irányába, viszont a balti–lengyel–cseh–magyar–szlovén tengelytől keletre ez a folyamat sokkal lassúbb. Itt általában csak formális értelemben vett demokráciáról beszélhetünk, a szubsztanciális demokrácia kialakulása még várat magára – ha egyáltalán kialakul valaha. Tehát ha a kérdést ebben a politológiai keretben elemezzük, nem csak a konzociációra, hanem a demokráciára is hangsúlyt kell fektetnünk. Bármennyire is közhely, a demokrácia csak úgy képzelhető el a térségben, ha megteremtődnek azok a politikai keretek, amelyek között a nemzeti kisebbségek megőrizhetik nemzeti azonosságukat. Ehhez pedig szükség van mind az államon belüli kisebb egységek kialakítására, mind a kisebbségek önálló intézményeire. Egy ilyen lehetséges modell a konzociációs demokrácia.²

Az Arendt Lijphart nevével fémjelzett konzociációs demokrácia modelljének, értelmezésében, egy szociológiai és egy politológiai része van. A szociológiai része a plurális társadalmak jellegéről és a szubkulturák jellemzőiről szól, a politológiai pedig az ilyen helyzetekben kialakuló vagy kialakítandó politikai rendszerről.

A modell szociológiai részében, ha azt Romániára alkalmazzuk, mindjárt az elején hangsúlyoznunk kell, hogy bár a modell értelmében két szubkulturáról, valamint ezek intézményesült formáiról – két pillérrel vagy oszlopról – beszélhetünk, a románról és a magyarról, igazából csak az egyik, a magyar működik autonóm szubkulturaként. A román szubkultúra nem intézményesült az etnikai törésvonal mentén, míg a magyar szubkultúra egyértelműen az etnikai törésvonal által meghatározottan intézményesült. A lijpharti értelemben egy szubkulturát nem lehet csupán egy törésvonallal meghatározni: szükség van több egymást megerősítő, átfedő törésvonalra. A romániai magyarság esetében ezt a törésvonalat a következő tényezők határozzák meg: a nyelv, a vallás, a földrajzi elhelyezkedés és legfőképpen a nemzet/etnikum. Természetesen egy alapos elemzés kimutatná, hogy ezek közül egyik sem annyira egyértelmű, mint ahogy azt az elemzők hinni szeretnék.³ Csupán annyit állítok, hogy ezen törésvonalak egymásra tevődésével, amelyek közül a nemzeti/etnikai a legfontosabb, viszonylag jól körülhatárolható a romániai magyarság, és szubkulturaként⁴ értelmezhető.

A nemzeti törésvonal a 19. század óta, a térség modern nemzeteinek kialakulása időszakától meghatározó a térségben.

A nemzeti intézmények hatásának megfelelően a nemzeti keretekben intézményesült (újra) a nyelv, a vallás. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, valamint az 1989-es rendszerváltozások abban a korszakban zajlottak le, amikor az államok és a nem-domináns etnikai csoportok (nemzeti kisebbségek) a nemzeti elv mentén szerveződtek (nek), és nemzetépítő vagy nemzet-erősítő politikát folytattak. Mindkét, a térség számára kulcsfontosságú átalakulás alakította ezen nemzeti csoportok politikai törekvéseit és mozgásterét, viszont nem vezetett a nemzeti elv háttérbe szorulásához, sőt egyértelműsítette azt. Ez egyaránt érvényes a mindenkori többségekre és kisebbségekre. A többség, illetve kisebbség nemzetépítő politikája az etnikai/nemzeti törésvonal megerősödését eredményezte.

Ilyen helyzetben nem könnyű olyan politikai megoldást találni, amely figyelembe veszi az előbbi tényeket, és egyidejűleg túl is akarja azokat haladni. Egy korábbi munkámban arra a ma is valid következtetésre jutottam, hogy Romániában nem alakulhat ki konzociációs demokrácia, viszont az országban jelen vannak bizonyos konzociációs jellegű egyeztető mechanizmusok.⁵ Nemcsak abban az esetben, amikor az RMDSZ kormányon van, hanem önmagában attól a helyzettől meghatározva, hogy az RMDSZ a magyar szubkultúra politikai képviselője. Ezért állíthatjuk azt, hogy az RMDSZ konzociációs jellegű politikát folytat 1989 óta. És így lesz ez mindaddig, ameddig sikerül meggyőznie saját szubkulturájára választóit, hogy rászavazzanak.

A konzociációs berendezkedés egyik legfontosabb jellemzője, hogy nem országon belüli területi egységekre épül, hanem a törésvonalak által meghatározott szubkulturákra. Ilyen értelemben rokon az ausztró-marxisták által javasolt személyi autonómiával. És nem rokon a federalizmussal, illetve a területi autonómiára épülő koncepciókkal. Helyesen jegyzi meg Szász Alpár Zoltán az erdélyi konzociációs lehetőségekre vonatkozóan: ahhoz, hogy „a konzociáció intézményi keretei megteremtődjenek, (...) az állam területi szerkezetének kellene megváltoznia”⁶. Gabriel Andreescuhoz és Szász Alpár Zoltánhoz hasonlóan rövid távon én is kevés esélyt látok erre. Viszont ha az állam területi szerkezet megváltozik, azaz kialakul egy szövetségi föderációs berendezkedés, akkor egy olyan területi egységen belül, amelyben a magyarok demográfiai súlya számottevő, nem kizárt ennek lehetősége. Ebben az esetben sem alakulna át területivé a modell, hanem egy országon belüli kisebb egységben valósulna meg.

A tranzitológusok szerint ahhoz, hogy egy törésvonalakon alapuló plurális társadalomban kialakuljon a demokrácia, létre kell jönniük olyan törésvonalaknak, amelyek túllépnek a létező (etnikai) törésvonalon. Ilyen lehet a – vélt vagy valós – civilizációs törésvonal, illetve a gazdasági törésvonal. Némi megszorítással elfogadhatjuk, hogy Erdély és Románia többi része között létezik ilyesmi, habár véleményem szerint Erdélyen belül is meg lehetne húzni egy olyan vonalat, amelyre ez érvényes (lásd például Hunyad megye helyzetét). A Molnár Gusztáv által jellemzett négy pillér/szegmens inkább politikai preferenciákról írható le, mint tényleges szubkulturaként. Nagy gondban lennénk, ha ezt a lijpharti módszerrel próbálnánk meg meghatározni; a transznetikus viszonyon vagy ellenzésén kívül mi határozza meg a szegmenst?

Molnár Gusztáv az Erdélyen belüli konzociációról gondolkodik, amely a „transzszilvanista” román és magyar politikai élitek egyfajta kiegyezéséről szól. Gabriel Andreescu az RMDSZ kormánykoalíciós részvétele felől közelíti meg – ahogy ő használja a fogalmat – a konszenzuális modellt.⁷ Természetesen a konzociációs modell pártok közötti kapcsolatokban manifesztálódik, viszont ez csak a modell politológiai része, és ebben az értelmezésben konjunktúrafüggő. Ahhoz, hogy konzociációs demokráciáról beszélhessünk, nem elég, ha az élitek (Románia esetében az RMDSZ-vezetők és valamelyik román párt vezetősége) egy-egy kormányciklusban kölcsönösen előnyösnek találják a közös kormányzást. Arra is szükség van, hogy saját szubkulturájukat ennek az együttműködésnek az előnyeirel meggyőzzék, valamint arra, hogy a mindkét részről megkötött kompromisszumot a saját szubkultúra nagy többsége támogassa. Az RMDSZ és az erdélyi magyarság részéről a helyzet viszonylag egyszerű, a gond inkább azzal van, hogy román részről nem egyetlen szubkulturáról beszélünk (még akkor sem, ha ez magyar részről gyakran így tűnik). Tehát az RMDSZ, az erdélyi magyarság nem a „másik” szubkultúra elitjével egyezkedik, hanem egy politikai párttal, amely igazából nem támaszkodik egy szubkulturára. Kise és egyszerűsítve: az a tény, hogy a románok többsége nem támogat bizonyos kisebbségi követeléseket, még nem jelenti azt, hogy mindannyian egy szubkulturához tartoznak, csupán azt, hogy a szóban forgó csoport egy részének egy bizonyos kérdésben ez a politikai álláspontja. Az RMDSZ és a hatalmon lévő párt(ok) konzociációs jellegű politikai alkukat kötnek, de mindezt nem nevezhetjük konzociációnak.

Az RMDSZ, Bakk Miklós szerint, az elmúlt tíz év folyamán három stratégiát követett: a *nemzeti autonómia stratégiáját*, az *erdélyi regionális stratégiát*, valamint a *konzociációs stratégiát*.⁸ Mint írja, az első kettő „túlmutat a román állam jelenlegi szerkezetén”. A harmadik elvileg nem kérdőjelezi meg az állam

szerkezetét, de átszervezi a többség-kisebbség viszonyát. Mint-hogy mindez csak egy konszenzuális politikai kultúra megléte esetén életképes, amelynek feltételei „Románia történeti örökségéből adódóan” nem adóttak, Bakk Miklós végeredményben a konzociációs stratégia kapcsán is arra a következtetésre jut, hogy „a *Provincia* programja alapján az ‘oszloptársadalmasodás’ erdélyi feltételeit, regionális kereteit külön is” vizsgálat tárgyává kell tenni.

Gabriel Andreescu egyáltalán nem reflektál az erdélyi konzociáció kérdésére, viszont megteszi ezt Borbély Zoltán Attila. Ő lényegében egy ponton vitatkozik Molnár Gusztávval: az erdélyi társadalmon belüli törésvonalak értelmezése kérdésében.⁹ A transzszilvanista és antitranszszilvanista románok, illetve magyarok felosztást Borbély nem találja helyénvalónak, és azt állítja, hogy a román elitet elsősorban a múlthoz való viszony, míg a magyar elitet a mindenkori román hatalomhoz való viszonyulás alapján kellene elemezni. A Borbély–Molnár vitában az a szemléleti kérdés a legfontosabb, amelyet úgy fogalmaznék meg, hogy az etnikailag szegregált társadalmon belüli konfliktusok mérséklését e szegregáltság erősítésével vagy gyengítésével lehet-e elérni. Közhangszerűen, zsurnalisztikailag ezt úgy szokták megfogalmazni, hogy „ne azt nézzük, ami elválaszt, hanem azt, ami összeköt”. Molnár Gusztáv ilyen közös alapot lát a román és magyar transzszilvanisták között, és az ő együttműködésüktől várja az elmozdulást. Borbély Zoltán Attila viszont az etnikai törésvonalat tartja meghatározónak, és a szubkulturák közötti kiegyezésben lát perspektívát. Nézetem szerint Borbély megközelítése áll közelebb a konzociációs modell elméletéhez, elsősorban azért, mert a modell szociológiai követelményeinek inkább megfelel a szegmensek értelmezése.

Alapjában véve a vitában részt vevő minden szerző egyetért azal, hogy a klasszikus konzociációs modell esélyei Romániában közel állnak a nullához. Viszont érdemes megvizsgálni, hogy mit lehet akár Romániára, akár Erdélyre vonatkozóan ebből a modelltől hasznosítani.

Romániára vonatkozóan csupán a konzociációs demokráciákra jellemző kompromisszumok, tárgyalások jöhetnek számításba, amelyeket az RMDSZ – ellenzékbeli vagy kormányból – folytat a hatalmon lévő párttal, pártokkal. Csupán a magyarok esetében beszélhetünk az etnikai törésvonal mentén szerveződő intézményesült szubkulturáról. Ha Erdélyre szűkítve vizsgáljuk a konzociáció kérdését, ott is szembetűnik, hogy egyelőre csupán egy szubkulturáról van szó. És e szubkultúra elitjének egy része gondolkodik közösen a *Provincia* hasábjain egy még nem intézményesült szubkulturába szerveződő elittel. A konzociáció az RMDSZ számára egy lehetséges stratégia, amelynek támogatására fel lehet sorakoztatni a romániai magyarságot, ma viszont még nem látható igazán az a szubkultúra, amelynek elitjével ki lehetne egyezni. A transzszilvanista román értelmiség azon szűk csoportja mögött, amely részt vesz ebben a vitában, ma még nem áll ott egy olyan szubkultúra, amely csoportot támogathatná.

Nézetem szerint a romániai helyzet két nemzetépítő folyamattal írható le, s ezek egymást akadályozzák. Olyan verzió nem létezik, amely mindkét nemzetépítés számára kielégítő, így – a demokrácia érdekében – előbb vagy utóbb valamilyen kompromisszumot kell kötni, vagyis meg kell találni azt a modellt, amelyben egyik csoport sem érzi vesztesnek magát. Egy ilyen lehetséges kompromisszum a konzociációs demokrácia, viszont ennek *per definitionem* a szubkulturákra kell épülnie megerősítve ezáltal a nemzeti kötelékeket és a nemzeti intézményeket. Ez viszont, akár tetszik, akár nem, kevés teret enged a transznacionális megközelítéseknek.

Jegyzetek

- ¹ Molnár Gusztáv, *Az erdélyi kérdés*, Magyar Kisebbség, új sorozat, III. évfolyam, 1997, 3–4. Románul lásd az *Alter* c. folyóirat 8-as (1998) számában, valamint a *Problema transilvană* c. tanulmánykötetben (Iasi, 1999).
- ² Az elméletet tudományos alapossággal ismertette Szász Alpár Zoltán a *Provincia* 2001, 3. számában
- ³ A vallási törésvonal úgy értelmezendő, hogy míg a magyarok többsége katolikus és református, addig a románok többsége ortodox; a földrajzi törésvonal pedig úgy, hogy a magyarok többen igazán csak Erdély egyes részeiben élnek.
- ⁴ Jobb fogalomnak tartom a nemzeti kisebbséget, viszont a lijpharti modell fogalomhasználatát miatt ezt a fogalmat is használok írásomban.
- ⁵ Kántor Zoltán, *National Minorities, Democracy and Consociationalism: the case of Hungarians in Romania*, MA Thesis (Central European University), Budapest, June, 1996.
- ⁶ Szász Alpár Zoltán, *A demokrácia modelljei – esélyek és realitások*, *Provincia*, 2001, 3.
- ⁷ Vö: Molnár G., *A konzociációs demokrácia esélyei Erdélyben*, *Provincia*, 2000, 6.; G. Andreescu, *Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát*, *Provincia*, 2000, 7.
- ⁸ Bakk Miklós, *Az eredettől a kezdetig*, *Provincia*, 2000, 7.
- ⁹ Borbély Zoltán Attila, *Összmagyarság és erdélyiség*, *Provincia*, 2000, 8.

1968, Temesvár; szociológus, politológus, Teleki Laszló Intézet, Budapest; vendégtanár: Kolozsvár és Temesvár; *Kisebbségi nemzetépítés: A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség*, *Régió* 2000, 3.; *Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000* (Bárdi Nándorral), *Régió*, 2000/4.

Marius LAZĂR

Barátokról, a múlt hatalmáról és a visszaállítás „komplexusáról”

Kihasználom a „román demokratikus értelmiség” többszörös tehetetlenségéről folyó vitát, amely Tamás Gáspár Miklós *Levél román barátaimhoz* című írásának az *Élet és Irodalom*ban történt közlése után bontakozott ki, hogy magam is bevezessek néhány témát, amelyet fontosnak tartok a román értelmiség felelősségének elemzése szempontjából, a kommunizmus bukása után tizenegy évvel. Nem akarok vitába szállni a cikk tévedéseivel – kellő alaposággal megértették már a *Levél* hozzászólói. Megpróbálom viszont komolyan venni azt, amit a legsúlyosabb kérdésnek tartok, és amit Tamás helyesen azonosít, nevezetesen a romániai kulturális „színtér” szereplőinek politikai vaktságát és a saját magatartásukkal való azonosulásuk bizonytalanságát.

1. Mamárvilágos számunkra: az 1989-es politikai változások és különösképpen az antikommunista fordulat, amelyet az utólagos fejlemények vettek, felkészületlenül érte a kommunizmus ellen csupán a decemberi konfliktus idején radikalizálódott román értelmiségi elitet. Ez azért történt így, mert korábban a legderültebb várokozások is legfeljebb a rendszeren belül kialakuló (gorbacsovi típusú és annak befolyására megvalósított) reformra vonatkoztak, nem számoltak az 1989. december 22-én tapasztalt heves összeomlással. Ennek tulajdonítható aztán az illetéktelenség frusztráló érzése is, amely Romániát a két, egymástól annyira eltérő fő politikai opció mentén megosztotta. Az első opciót egy olyan „revizionizmus” határozta meg, amely összhangban volt a rendszer struktúrájában végrehajtható javítások reményével (ezt a vonalat választotta végül a Nemzeti Megmentési Front, és képviselik máiglan politikai leszámazottai), s amely a politikai gyakorlatban sem tudta elkerülni a kommunizmussal való szakítás gyötrelméből eredő gatlásokat. Választási megfontolásokból ez a típusú reformizmus „társadalmi” nevezi magát, miközben jobbra a hatalom birtoklását tartja szem előtt, és továbbra is szorosan kötődik az etatista örökséghez és a volt kommunista szerveződései struktúrákhoz, amelyeket alapjában véve folytat és felhasznál.

A másik opció a volt rendszerrel való gyökeres szakítást jallalta, következetesen ragaszkodva a társadalmi igazságszolgáltatás elvéhez (semmissé tenni a régi rendszer igazságtalanságait, az emberi méltóság ellen elkövetett merényletét), amelyet utána gyorsan kiegészített a „restitúció” elvével is. Ez utóbbi a kommunizmus instaurálása előtti jogok, javak és állapotok visszaállítását célozta, és értelemszerűen törvényesnek tekintette a restauratív politikát. Ezt a második opciót tehát különböző igények indokolták, amelyeket a változással szembeni várakozások tartottak össze, s úgy valósult volna meg, mint valamiféle „negatív”, „visszajára fordított” kommunizmus, amelyben mindent fel kell borítani, ami az előző sémák szerint működőként azonosítható.

A közösségvállalás ily módon többnyire egy utópia körül szerveződött, amelybe mindenki kivethette saját elvárásait és látomásait, nem pedig egy összefüggő előzetes társadalmi minta körül, amilyen például a neoliberalis modell, amelyhez később eljutottak. Ebből adódott, hogy egyazon politikai ernyő (a Demokrata Konvenció) alatt együtt léteztek a „restaurátor” tervek, amelyek a két világháború közötti demokrácia újraélesztését ígérték, és a „modernista” vagy „szinkronista” tervek, amelyeknek képviselőit inkább az foglalkoztatta, miként lehet a román társadalom értékeit visszakapcsolni a nyugati társadalomba. Sajátos vonásként jelentkezett az úgynevezett történelmi pártok programtól független, különbségtétel nélküli legitimizálása – ami aztán konzervatizmus és liberalizmus, ateizmus és ortodoxizmus, nacionalizmus és nyugati irányultság, baloldali és jobboldali furcsa egyvelegéhez vezetett; egyúvé került Cioran és Puțea Popperrel és Hayekkel, Gabriel Andreescu és Octavian Paler, Stelian Tănase és Constantin Noica, Gabriel Liiceanu, Heidegger és Alina Mungiu –, ami az értékeknek a distinkció hiányából eredő teljes zűrzavarához vezetett.

Mindaddig, amíg ezek a törekvések ugyanannak a jelképes elvnek (a kommunizmus által elkövetett igazságtalanságok jóvátételének) voltak alárendelve, létezett egy közös politikai korpusz is. A 2000-es választási kudarc azonban elkerülhetetlenné tette a helyzet újrafogalmazását és azt az értelmiségi újraorganizációt, amelynek most vagyunk tanúi, s amely sok szempontból fájdalmas, minthogy feltételezi a sikertelenség vállalását és az újraértékelést, az eltávolodást és a kizárást, a hirtelen átállásokat és kiközösítéseket. Eljött tehát a pillanat, hogy beismerjük: a román értelmiség felelőssége abból ered, hogy nem volt birtokában a kellő fogalmaknak, s ennél fog-

va nem készíthette elő az alternatívákat a csausisza korszak társadalmi modelljéhez. De még a szocializmus olyasfajta rendszeren belüli kritikájára sem volt képes, amely Magyarországon vagy Lengyelországban előkészítette a reformot. Az értelmiség bűne viszont nem annyira az intellektuális szükségéből elsajátított politikai kultúra hiánya volt, mint inkább annak *viszautasítása* – a nagybetűs Kultúra önállóságának rögzítés és hangoztatása és „a Kultúra általi túlélés” mítoszában való illuzórikus hit jegyében.

2. Közvetlenül 1989. december 22-ét követően, miután a tévéközvetítésből mindenki láthatta, hogyan vetek részt a tömeges forradalomban, az írástudók egy része (a kultúrán belül a hatalmi szférával szemben legjobban körvonalazott csoport tagjai) a büntudat vagy – még megalázóbban – a gyávaság érzésével szembesült. Egy olyan *értelmiség* képviselőjeként, amelynek önmagát nem csupán a „köznap” emberrel szembeni intellektuális felsőbbrendűség és karizma révén kellett volna meghatároznia, hanem a polgári felelősség fogalmait szerint is, az írástudó most érzi, hogy tekintélye megnog az utca névtelenjeinek civil kurázsijával szemben. Alapvetően ez volt az a teszt, amely esélyt adott volna a saját társadalmi szerepe korlátainak tudatosítására, és alkalmat arra, hogy józanul elgondolkodjék, hogyan foglal állást az elkövetkező események kapcsán. Nagyon sokan azonban nem ezt tették, hanem paradoxális módon „visszamenőlegesen” csatlakoztak a forradalomhoz, hogy helyreállítsák tekintélyüket, amelyet veszélybe sodort az, hogy szakadéktárogott a sorsfordító változás és a saját előrelátó politikai cselekvésük (hiánya) között.

Mielőtt még a „mitologizálás költői trükkjét” alkalmazva, amint Tamás márón megállapítja, sikerült volna „elhitetni az egész világgal, hogy a forradalom nem is történt meg”, az értelmiség jó része átesett a forradalom utáni „forradalom” szakaszán, megbélyegezve a kommunizmus utáni „kommunizmust”, megkésétt – és éppen ezért akutan átélte – elégtételt próbálván szerezni saját korábbi inadekvát voltáért. A misztifikáció azzal kezdődött, hogy a változás sajátos valóságának átélése helyébe annak képzeletben történő átélése lépett, s a forradalom forogatókönyvének mentális felidézésekor már helyet kaptak benne a „hiányzó hősök” is. Ugyanígy, a jelen összetévesztődik a múlttal: legalábbis az első néhány poszttotalitárius hónapban az új helyzeteket a volt rendszerben már megtörtént helyzetekre adott, kompenzáló pszichológiai magyarázatok próbálják értelmezni – most, visszamenőlegesen születnek meg azok a válaszok, amelyeket akkor kellett volna megadni. A böszén áélt új valóság jórészt fantazmagorikus, kihívásaira fikció a felelet.

3. Mindezek az állandóan a múltba vetített válaszok valójában a múlttól való elszakadás képtelenségére vetnek fényt, együtt a jelen fontos eseményeiben történő eligazodás képtelenségével. Még egy perverz hatása ez a Ceaușescu-rendszernek, amelyben a „történelem” nacionalista kultusza voltaképpen felcserélte a történelmiséget a mítoszszal, s nemcsak a valóság idődimenzióját függesztette fel, hanem a jelen fogalmának értelmét is. Az, ami mindennapi volt, ezáltal örökkévalónak és ősinek tűnt fel, egyszersmind elveszítette minden kapcsolatát a múlttal: nem lehetett tudni, honnan ered, és különben sem volt fontos, hiszen a múltat annak propagandisztikus változata helyettesítette.

Különbön Tamás helyesen érzékelt a csausizmus évtizedeire jellemző ideológiai úrt, a marxizmus-leninizmussal szembeni elkötelezettség hiányát és a mind durvább nacionalizmus felhasználását az ideológiai legitimáció utolsó forrásaként. A *teoretikus bűnültség* állapota, amelybe a rendszer került, csak nagyon szűk értelemben vezetett a gondolkodás liberalizálásához (és csak időlegesen, ha Ceaușescu kezdeti éveire gondolunk). Ellenkezőleg, paradoxális következményei voltak: attól kezdve gyakorlatilag bármely filozófia igazolhat egy politikai célt, mint ahogy a pártmonopólium révén minden hangsúly (még a pusztán marxista is!) illegálissá válhat. A bűnültség nyilvánítás komplexusa, amelyet ez az ideológiai pragmatizmus gerjeszt és irányít, magukat az ideológusokat sem hagyja érintetlenül, a propagandagépezet tagjait, akik már azt sem tudják, hogy mi az, ami megfelel, és mi az, ami nem felel meg a „vonalnak”. Az elfogadás egyedüli kritériumává a politikai hűség válik, amelyet mindegyre bizonyítani kell, az ideológiai hiteles egyedüli instancia pedig maga a Központ, amely mindinkább Ceaușescu személyére szorítkozik.

Ily módon ez a jelenség egyfelől az ideológiai alku lehetőségét bátorítja: minthogy nincs kizárólagos ideológiai kód, elméletileg bármi átjuthat a cenzúrán, ha meggyőző politikai hűségéről. Másfelől, a központi hatalmi önkény megerősödébe kerül ki ebből: bármely teória – kivéve azokat, amelyeket a hatalom itt és most kibocsát – gyakorlatilag féllegitimé és legfeljebb megtűrtté válik, igazolásra van szüksége. Ilyen körülmények között a cenzúra is, amelyet mindinkább kísért a „tévedés” kényszerképzete, egyre kíméletlenebb, eltávolodik elveitől, és elveszíti a mércét, önkényessé válik, kaotikusnak és hatékonytalanul működik. Ez pedig magában az óriási és működésképtelen – saját küldetéséhez és frusztrációját kelt. „deprofesszionizált” – propagandagépezetben is frusztrációt kelt. Ebből ered aztán az *aparatszikok* „mormogása” és „fütyülése a templomban”, a volt cenzoroknak és politikai aktivistáknak az a forradalom utáni demokratikus térben megfogalmazott hazug igénye, hogy a „rendszer ellenzékei” voltak.

Mindezeket szem előtt tartva jobban megérthetjük az értelmiség és a politikai szféra viszonyát 1989 előtt. Nincs szó semmiféle ideológiai rabszolgaságról, amelynek az értelmiség alá lett volna vetve, ahogyan a Ceaușescu-korszak az antikommunista közhiedelemben

megjelenik. De szervei „kollaboracionizmusról” sem, amiért cserébe a kulturális tett propagandává válásával tartós „privilegiumok” jártak, ahogyan azt az elitellenes diskurzus igyekszik beállítani. A „hallgatóságos megegyezés”, amely a rendszer és az értelmiségek viszonyát szabályozta, inkább stratégiai játék volt; a „politikai karám” határait, amelybe az utóbbiakat bezárták, éppen a szabályok elfogadása és a nyereség reménye vonta meg. A fenti analógia azonban csak bizonyos határok között érvényes: a csausisza rendszer elleni „játszmában” a szabadság (amelyet az irodalomban „az esztétikum autonómiájának” neveztek) túlértékelődik, a játékosnak pedig könnyen támadhatott az a hiú ábrándja, hogy az ő kezében van a kezdeményezés, miközben persze alig teljesítette az előfeltételeket ahhoz, hogy a játékot egyáltalán tovább lehessen játszani. Ez olyan mértékben vált mind nyilvánvalóbbá, amilyen mértékben a rendszer ideológiai fellazulása miatt a hatalomnak egyre gyakrabban közbe kellett avatkoznia a játszma lefolyásába, az „alkutárgyalások” pedig mind bizonytalanabbá váltak. Csak a kifejezett szolgalelkűségnek lehetett esélye a sikerre.

4. Most pedig visszatérnék a restitúció kísértésére, hogy azt elhelyezhessem az említett „alkumegállapodás” összefüggésében. Ha van folytonosság Ceaușescu periódusa és a forradalom utáni korszak között, akkor az a hagyomány visszaszerzése tervének állhatóságában és állandó beteljesületlenségében érhető tetten. Ebből a szempontból az 1989 utáni évek csak *megegyezések és nyilvánosság számára is szentesítik azt a kulturális visszaállítási komplexust*, amely még a kommunizmus éveiben alakult ki, s amely az európai peremlét vagy elszigeteltség régebbi komplexusával párosul. Jórészt ez magyarázza az értelmiség politikai távolmaradását és a valósággal való kapcsolatának hiányát. Ha a visszatérés a múltba, mintegy filozófus mondja, voltaképpen az eszményekhez való visszafordítást jelenti, nos akkor a Nagy Kultúra és a Túlélés a Kultúra Általányegében nem egyéb az eszményítő múltba menekülés egyik fómájánál. Az informacionális elszigeteltséggel együtt ez a jelenség hozzájárult egy elavult kultúrában lehorgonyzó megkésétséghez, amely nézhetett önmagára csodálattal, ám kívül helyezte magát saját korán. A kommunista periódusban a kultúra nem is annyira *anakronikus*, mint inkább *akronikus* – a Kultúra és a Pótirodalom eksztatikus utópiájában és időnkívüliségében kéjeleg, amelyek dimenziói egyenesen arányosak kényszerképzeteik hallucinogén erejével...

Az 1989 utáni kulturális gondolkodásmód jórészt arra van beállítva, hogy kiteljesítse mindazt, ami korábban elkezdődött. A megint megjelenő „szabad” kulturális folyóiratok „új arcúlatá” például ugyanaz, mint azelőtt, de cenzúra nélkül, és a legmagasabb igényeknek megfelelő, amelyeket csak a főszerkesztők egy Ceaușescu nélküli világban el tudtak képzelni. Az értelmiségek továbbra is a *múlt előállítására* végtelen gépezetnek kiszolgáltattjai (a kifejezés csak látszólag utal a múlt *újratermelésére*), valamint egy olyan minőségi mércének a rabjai, amelyet akaratlanul is a kommunista periódus hatalmi intézményeinek és örökölt stratégiáinak segítségével állítottak fel (ez volt a „kulturális örökség értékesítésének” politikája).

A kommunista párt használta legitimációs stratégiák közt – szoros összefüggésben politikáinak nacionalista vonalával – a múlt visszaállítását, a hivatalos ideológiával összhangban, egyike volt azoknak a feltűnő módozatoknak, amelyekkel az értelmiségeket össze lehetett toborozni, s közvetlenül szakmai tevékenységükön és éthoszukon keresztül, belülről, ellenőrzés alatt lehetett tartani. Miután a posztstalinista időkben részeseivé váltak volt személyiségek – Maioreșcu, majd Blaga, Lovinescu stb. – politikai rehabilitálásának, ezek az értelmiségek hozzájárultak egy olyan viszszerkezési mechanizmus működéséhez, amelynek alapelve mindig egy ideológiai ellenőrzött – tehát óhatatlanul részleges – „újrafelfedezés”. A totalitárius rendszerben az idő és ily módon a múlt feletti uralom a politikai gyakorlat és az ideológiai szándék részeként pártmonopóliummá válik.

Jegyezzük itt meg a cenzúra gépezetének szerepét is. A cenzúra a többé-kevésbé világosan leszögeezett tiltások alapján létrehozta a kulturális tranzakciók független terét, amilyen a törvényes és a törvénytelen határan elhelyezkedő övezet. A tiltás bonyolult hatásokat vált ki – sohasem teljesen végleges, képes óvatosan visszahúzódnia, hogy éppenséggel liberális gesztusokat igazoljon; ám ugyanakkor nem is kifejezetten megengedő, hisz minthogy meg akarja tartani a kiváltságok osztogatásának monopóliumát, mindig szükség van némi tartalékra permisszivitásból. A tiltás tehát az a háttérinstancia, amelyre a restitúció és a kompenzáló pszichológia mind-egyre hivatkozik – a visszanyert dolgok értékét és súlyát pedig az határozza meg, hogy mennyire voltak tiltottak. Az a tény, hogy a cenzúra idején kiadatlan művek földalatti kulturális élvezet tárgyai, s hogy az olvasás tiltása fetiszizálja a művet, intézményesen olyan érzetet kelt, hogy a csodálat egyszerre tiltott és vágyott tárgyai között nincsenek különbségek. Emellett hat a szakosodott kutatói belső motivációja: mindent megtesz, hogy a cenzúrától lassanként elszakítsa a kulturális hagyomány kis szigeteit. Megjelenik tehát a permanens rekuperáció tere és tudata, amely, meglehet, a legmagasabb fokon felelős a befogadás mostani felfogása átváltozásainak „mágiájáért”.

Megvan tehát a sztálinizmus tiltásai utáni visszaállításoknak is a (fel nem dolgozott...) története. Tekintsük például a restitúciókat a két világháború közötti korszakból. A hatvanas években nemcsak Maioreșcu kritikáját rehabilitálták, hanem a költészetet is – újra kiadják Blaga és Barbu verseit. A hatvanas évek végén és a hetvenesekben következnek: Blaga filozófiája. Mindezek kísérőjelensége az

irodalmi alkotás terén: a líra felélése a hatvanas években és a hetvenes évek metafizikai „elblagailása” („blágálálá” – Noica kifejezése!). A kritikában újrateljesítik Lovinescut és Pompiliu Constantinescut, megszületik a két világháború közötti korszak első, túlnyomóan irodalmi sztenderdje. A nyolcvanas években egy másik modell érvényesül Noica és Motru erőteljes visszatéréseivel és filozófiai „környezetük” (részleges) rehabilitálásával. A korszak arcu latán meghatározásában megváltoznak a viszonyítási időpontok: míg korábban „a két világháború közötti”, főleg a húszas, legfeljebb a harmincas éveket jelentette, Noica rehabilitálásával a fogalom a Criterion-kör tagjaihoz igazodik: Eliade, Comarnescu, Cioran stb.; politikailag a viszonyítás keretével inkább a negyvenes évek válnak! A „fellegitim” visszaállítás évtizedében cenzúrázva kiadják a jobboldali filozófusainak (Mircea Vulcănescu, Vasile Băncilă) addig tiltott fő műveit. Ezek azonnali forgalomba kerülnek, bemutatják, kommentálják, feldolgozzák őket. A nyolcvanas évek végén azonban a Ceaușescu-rendszer megbukik, és új beszédmód jelenik meg, amely jogerőre emeli az antikomunizmust. A kezdeti bátortalan restitúciós folyamat Eliade, Cioran istentiszteivel folytatódik (miközben Noica elég hamar háttérbeszorul, csausiszta kollaboránsnak tekintik) – kialakul a kulturális kiválóság új mércéje.

Mint látható, a két világháború közötti korszak megítélésének ezekaváltozatai szoros kapcsolatban vannak a visszaállítások történetével. Nem így a kor iránti vonzalom, amely maga is kikezdetlenül mítosszá válik. Ez a mítosz kihát a kulturális mércére is: ha a rendszerváltozás tíz évvel korábban következik be, a modell Blaga lehetett volna; ha néhány évvel később, valószínűleg a legionáriusok!

Mitközül tehát velünk mítosz formájában a két világháború közötti modell? Először is, főként érzelmileg, egy idilli kor képét: Románia abban a periódusban „befutott” is volt, „Nagy” is volt (a belső okokon, amelyek miatt időközben kicsivé vált, már kevesebben gondolkodnak el), szerencsés történelmi mozzanat ez, amikor „mi” akultúra legmagasabb szintjére emelkedtünk, amikor „európaiak” voltunk, és – frissebb keletű klisé – a miénk volt a legdemokratikusabb rendszer (lásd az 1923-as alkotmány csodálattal teli ismételt emlegését) stb. stb. A mai ember szemzőgéből nézve ez a lehorogyzás akét világháború között magán viseli a kompenzáció jegyét, olyan „sikertörténetek” köré szövődik, amelyek kielégítik mind a jelentős hagyományhoz való tartozás, mind a nyugati elismertség óhaját (Ionescu, Eliade, Cioran példája). Ezt a nemzedéket 1989 után azonnal mértéknek s a kommunizmussal szembeni „európai” kulturális siker jelképének kiáltják ki.

A kritikai tudat szintjén azonban mindez annak a reflexszerű nyilvánításához vezet, hogy a két világháború között minden jó volt, s minden, ami utána történt, rossz. (Innen erednek aztán a politikai restaurációs törekvések.) A két háború közötti korszak mitológiját egyenlőségjel tesz amúgy ellentétes szereplők közé; a „helyreállítók” úgy érzékelik őket, mint akik ugyanahhoz a „nagy családdhoz” tartoznak, igazolnak „minket és a múltunkat” a későbbi idők szenvedéseivel és rombolásaival szemben.

A kommunista periódus értelmisége a két világháború közötti modellben a jelen kultúrájának alternatíváját, a szabad kultúra példáját látta. Nyilvánvaló azonban, hogy az akkori és a mostani Románia között szakadék tátong, amelyet eltakar a kulturális nosztalgia. Amikor előszeretettel tekintjük magunkat a két világháború közötti „leszármazottainak” – mellőzve kollektív kulturális önéletrajzunkból a kommunista rendszerhez való alkalmazkodás hosszú éveit –, megelégedünk arról, hogy Románia természete az utóbbi ötven évben gyökeresen megváltozott. Még nem vagyunk felkészülve, hogy vállaljuk ezt a történelmet, vakságunk oka pedig az, hogy komplexusaink és frusztrációink még mindig uralkodnak rajtunk.

5. Visszatérek Tamás Gáspár Miklóshoz és heves fellépéséhez. Idézek egy lényeges részletet, szenvedélyes nyugtalanságával és túlzásaival egyetemben, mivel egy paradoxális viselkedésre hívja fel a figyelmet: „Hogyan óhajítják önök, drága román barátaim, bírálni Vadim Tudort azért, mert fasiszta, ha az önök bírálatlan és bírálhatatlan szellemi forrásai ugyanazok, mint az övéi? Hogyan barátkoztam én, aki erdélyi vagyok, Lucian Blaga kultúr[a] morfológiájának tisztelőivel, amikor világos, hogy a *Trilógia* egyetlen igazi célja annak a bebizonyítása, hogy a magyarok idegenek a lényegtől, bármi legyen is az?” (Halljunk oda!)

Avad nagyon súlyos: a román értelmiség kifejezetten leszámazása okán tolerálja a faszizmust. Persze megengedem, hogy itt a szerző szándékosan provokál, célja az, hogy felpiszkáljon. Mert különben jómagam, aki nem tudom, milyen román ismeretei vannak TGM-nek, ha azt olvasom, hogy „a velem egyidős román írók és gondolkodók hősei között nem akadt senki, aki ne lett volna vasgárdista”, akkor mégiscsak megkérdézhetem: végül is kik az ő „román barátai”, akik még ráadásul „demokraták” is? Az igazi probléma azonban, amit észrevesz, a román elitek alkati etnocentrizmusa, ami nacionalista politikák kifejezett vagy hallgatólagos helyeslésében nyilvánul meg. Ezért a – bizonyos fokig indokolt – félelem egy lehetséges totalitárius politikai elcsúszástól, amelyhez a nacionalizmus egy Corneliu Vadim Tudor-szerű politikus révén elvezethet. Itt a nemzeti komponens is érvényesül: túl az elképülésen, Tudor legutóbbi viszonylagos választási sikere után a románokat szégyenértet töltötte el; a magyarokat – félelem.

Az etnocentrizmus a múlttól való el nem szakadás fontos következményeinek egyike. A „restaurációs komplexusról” való lemondás képtelenségének mellékterméke, s amin átszűrődik, az szintén

az írástudók társadalom-központúsága. Innen ered a nacionalizmus megítélésének kétértelműsége is: Corneliu Vadim Tudort emlegetve például Octavian Paler nem a nacionalizmus ellen lázad fel, hanem mondhatni ellenkezőleg, az ellen, hogy a nemzetkommunisták kisajátítják a nacionalizmust. Ez a „jölfésült” nacionalizmus – vagy „felvilágosult hazafiság” – képzelet, amely egyaránt ellene vehető a „Vadim Tudor” márkájú nacionalizmusnak és a „sehonnai európaiak” „kozropolitizmusának”. A gondolatot néhány politikus is magáévá tette, s fél szemmel a közvéleménykutatások adataira, fél szemmel a parlamentbe bejutni akaró többi párt tagjaira sandítva, programjaikban meg is jelentették az elfogadható, „európai arcú”, „mérésékelt” nacionalizmus eszméjét.

Tudor és hasonmái ízléstelen alakoskodása láttán egy pillanatra még igazat is adnék Palernek. Ha azonban a jelenbe nézünk, felismerem acsapdát: voltaképpen nem a gyökeres és a mérsékelt nacionalizmus között kell választanunk, hanem egész egyszerűen a nacionalizmus és annak ellentéte között; a különbség ugyanis csak fokozati, nem lényegi. Erdélyben pedig a „puha nacionalizmus”, amely arra lett volna hivatott, hogy a demokratikus pártokhoz vonzza az elűnődött Román Nemzeti Egységpárt szavazóit, balul ütött ki, a Nagy-Románia Párt eredményessége minden számítást felülmúlt. Hiszen ugyebár hogyan állhat elő valaki „gyenge” nacionalista diskurzussal, anélkül hogy tápot adna az „erősnek”? Miként híhetünk, hogy legyőzhetjük Vadimot és Funart saját – megszelídített – fegyverekkel, anélkül hogy ezzel tulajdonképpen ne pont őket igazolnánk, s a választókat még inkább a karjaikba ne taszítanánk? Szomorú, hogy az ilyenfajta kezdeményezések ihletői minden jel szerint még mindig nem ébredtek rá, milyen perverz hatása volt erdélyi stratégiájuknak – végül a választók arra a következtetésre jutottak, hogy ha vannak is „bizonyos túlzások” Funar politikájában, az „alapjában véve” nem elítélendő! Íme, még egy esete annak, amikor a politikai kultúra szembeötlő hiányosságai magának a politikának a hiányosságaivá válnak – ettől fogva pedig ki mást, mint az értelmiségit lehet vádolni, hogy megfutamodott feladatától.

Egyébként – hogy a román értelmiség nem érzékeny a baloldali mondanivalójára? Miután kievickélve egy diktatúrából, amely egy baloldali ideológiával igazolta magát, azt látjuk, hogy a politikai koz-

metikán túl, most is a volt elnyomók keverik a kártyákat; s amikor ráadásul azt halljuk, hogy nem érdemes hadakozni a „múlt kísérteteivel” (múlton itt a potentátok feszélyező közelmúlta értendő, akik elfelejtve előéletüket, felhalmozott tőkékkel együtt új, ezúttal demokratikus legitimitást próbálnak kerekíteni maguknak), nos, akkor óhatatlanul előnt a felháborodás, és elfog az erkölcsi jóvátétel heves vágya – amely ugyanolyan jogos, mint a francia baloldali aktivistáé, aki azon lázong, hogy országában állandósulnak az „uralkodó osztály” privilégiumai. Azt sem lehet nem észrevenni, hogy amit Ceaușescu aktivistái „titokban” műveltek (az idézőjel a hatalom által engedélyezett bátorság viszonylagosságát akarja jelezni, amilyen többek között például az Adrian Păunescué volt), azt a látszatot keltve, hogy „megvédik” – a hivatalos ortodox marxizmustól, a proletár internacionalizmustól, az oroszoktól stb. – a nemzet „megbántott” szellemét, ugyanazt művelik 1989 után is, ráadásul úgy téve, mint haők – nem pedig például az anticsausiszta disszidensek – tünnek volna ki bátorságukkal. A posztdecemberista „vörös” faszizmus hősiességet kreál a kétszínűségéből, mi több, azt nemzeti szinten viselkedési mintává avatja. Így jutottunk oda, hogy a nacionalizmust felhasználhatta egy inkompetens és ijedt politikai klikk, amely kész mindenáron megtartani a hatalmát (ugyanolyan – bármely ideológiai elkötelezettségre közömbös – gátlástalansággal, mint a szomszédban a volt Jugoszlávia vezetői).

Láthatjuk tehát, hogy nálunk a „jobboldal” és a „baloldal” régióta értelmüket veszített fogalmak, a kontextustól függően bármikor felcserélhetők. A román baloldal legitimitásának kérdése ezért továbbra is tisztázandó és talán újrafelfedezendő marad. Utóvégre ugyanannak a problémahalmaznak a része, amely a múlttól való kritikái elszakadásra kötelez bennünket.

Fordította: ÁGOSTON Hugó

* A levél román fordítását és Andrei Pleșu, Pavel Câmpeanu, Theodor Baconski, Z. Ornea, Mircea Iorgulescu és Andrei Cornea hozzászólását a *Dilema* 2001. február 16–22-i, 416. számában közölte.

1959, Dés (Kolozs megye); BBTE, Történelem-filozófia Kar, lektor, Interetnikai Kapcsolatok Kutatóközpontja, szociológus, igazgató; *Reflectii asupra diferentiei* (Reflektciók a különbségről), 1999.

MAGYARI-VINCZE Enikő

További elmélkedések az etnikai határvonalak átlépésének esélyeiről

Folytatás az előző számunkból

Írdom első részében azt foglaltam össze röviden, hogy a „kolozsvári egyetem”, mint a román és a magyar identitáspolitika egyik küzdőtere, miként hozta létre és tartja fenn az etnikai határok fontosságának tudatát és az etnikai keveredéstől való félelmet. Most azt próbálom megérteni, hogy miért többszörösen bonyolult másképp gondolkodni magunkról, a másiktól, együttélésünkről, intézményeinkről, mindennapi gyakorlatainkról.

Úgondolom, hogy mindenekelőtt azért nehéz az etnikai határvonalak átlépéséről beszélni, mert egy furcsa paradoxonon belül mozognak: azt tételezzük fel adottságként, aminek feloldásán elmélkedünk. Új típusú identitáspolitika lehetőségét keressük, miközben újratermeljük az etnikumcentrikus gyakorlat alapvető feltételezését, miszerint az etnikai határok egyszer és mindenkorra adottak. Abban különbözünk azoktól, akik az elkülönülés és a határok fenntartása nevében cselekednek, hogy – számukra érthetetlenül – nem ezek fenntartását, hanem átlépését tartjuk kívánatosnak. A két álláspont tehát két különböző érték alá rendeli érvelését, és mint ilyen, összeegyeztethetetlennek tűnik: az egyik értelmezésben a „határátlépés” az „ö nazonosság” feladását jelenti, a másikban a „határ” fenntartása konfliktusok sorát termeli. De mindkettő foglya marad az etnizáló paradigmának mint diskurzív/szimbolikus hatalomnak, amely – amint Foucault óta tudjuk – előírja és szervezi a magunk és a másik elképzelését, mindennapi gyakorlatainkat és kapcsolattartási szokásainkat, miközben lehetetlenné tesz/megtölti másokat.

Fontos tehát azon gondolkodnunk, hogy miként lehet kezelni az említett paradoxont. Egyrészt arra kell figyelni, hogy miként jött létre az etnikai határban való gondolkodás hatalma, és bizonyos kontextusokban miért az etnikai csoporthoz való tartozás tudata és gyakorlata uralja a társadalom szerveződését. Történések és antropológusok (csak a „klasszikusokat” említve, például Frederik Barth, Benedict Anderson, Eric Hobsbawm) fontos támpontokat szolgáltatnak számunkra ebben a tekintetben. Másrészt azt kell tudatosítanunk, hogy a mindennapi életben az etnikai határ fenntartása és átlépése egymást kiegészítő folyamatok, miközben kereszteződnek a más terminusokban (például nem, osztály, életkor, szexuális orien-

táció) definiált elkülönülésekkel. Ez utóbbi vonatkozásában segítségünkre válnak azok a feminista elemzések, amelyek – a feminista identitáspolitika (ön)kritikáját is adva – etnikum és társadalmi nem kapcsolatának bonyolult összefüggéseit tudatosítják.

A *Provincia* hasábjain folyó vita a transzneticitásról, konkrétan az etnikai határokat átlépő politikai párt létrehozhatóságáról (2001. január–február) nem érintette ezeket a kérdéseket. Mint ahogyan nem igazán szólt az elitek, elsősorban a humán értelmiségiek és politikusok felelősségéről sem, arról, hogy 1990 után mind apolitikum, mind a civil társadalom, mind pedig a társadalomkutatás a maga módján erősítette/újratermelte a határok adottságába vetett hitet. Valójában, persze, igen nehéz úgy beszélni jelenségekről, például az „etnikai határokról” és az etnikai identifikációról, hogy ne használjuk létező fogalmainkat, illetve nehéz úgy használnunk ezeket, hogy közben folyton megkérdőjelezzük érvényességüket. És igen bonyolult úgy képviselnünk elnyomott, hátrányos helyzetű társadalmi kategóriákat (például etnikai, nemi és szexuális „kisebbségeket”), hogy közben tudatosítjuk magának annak az identitásnak a viszonylagosságát és belső különbségeit is, melynek nevében programokat, politikákat találunk ki. Pedig ha bizonyos (például az etnizáló) gondolkodásmódok és gyakorlatok uralmát és uralmának megváltoztathatóságát akarjuk megérteni, ezt kell tennünk. Egy diskurzus hatalmát akkor győzzük le, ha következetesen szétszedjük fogalmait, szabályait, tiltásait, és ha rájövünk, mi magunk miként állunk hatalma alatt. Intellektuális eretnkség ez, s aki ebbe fog bele, nem tudatosíthatja eléggé, miként és mikor válik marginálisá, s nem csodálkozhat többé azon, hogy miért marad ki folyton az uralkodó osztályozási rendszerekből, miért nem élvezheti a valahova tartozás megnyugtató tudatát egy olyan környezetben, ahol a többség ezt tartja „normalitásnak”. Az átlépés és az áthágás gyakorlata legtöbbször nem marad büntetlenül abban a kontextusban, amely az „autentikus értékeket” az elkülönült életvilágokban lokalizálja. A hibriditás, a vegyesség, a köztesség „harmadik” állapot sem az etnikai, sem a szexuális identifikáció vonatkozásában nem jutalmazza az a közösség, amely arra szocializálódott, hogy „vagy-vagy”-okban, bináris oppozíciókban gondolkodjék, és az a fel-fogás, amely a különbségeket „biológiai adottságokkal” magyarázza.

Azok tehát, akik a transznetikus kezdeményezések lehetőségén gondolkodnak, nem hagyhatják figyelmük kívül, miként lépik át mindennapi életük során az emberek minduntalan különféle határokat, valamint azt, hogy kik és miként hozzák létre ezeket a határokat. És nem felejtethik el, milyen paradoxonokkal kell megküzdenniük, és meddig kell a dekonstruálásban és a hagyományos gondolkodásmód kritikájában elmenniük, ha felvállalják a transzneticitás mint társadalmi-politikai program és utópia kitalálását egy olyan környezetben, amely az etnikumba zártsgot tartja a társadalmi együttélés egyik alapvető kritériumának.

1961, Kolozsvar; BBTE, Európai Tanulmányok Kara, előadótanárs; *Women and Men in East European Transition* (Feischmidt Margittal és Zentai Violetával), Kolozsvar, 1997.

Erdély történeti és kulturális értelemben Közép-Európa része, ugyanakkor nagyon erős szálakkal kapcsolódik Délkelet-Európához. Természetes, hogy ebben a helyzetben különös fontosságot tulajdonítunk mind annak a társadalomtörténeti, kulturális és politikai törésvonalnak, amely Nyugat-Európát Közép-Európától, mind annak, amely ez utóbbit Délkelet-Európától elválasztja. Ezek a különbségek a kommunizmus összeomlását követő demokratikus eufória elűlése után egyre élesebben tűnnek elő, és kemény kibívást jelentenek mind a politikai tudomány művelői, mind a politikusok számára. Mint a Provincia pontosan egy évvel ezelőtti megjelent első számának vezércikkében is utaltunk rá, a jelen pillanatban még nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a nyugati kereszténység által meghatározott, de a modernitás 16. századdal kezdődő nagy korszakait periferikus helyzetben átélő Közép-Európa és a Nyugat, vagy a mégiscsak a Nyugat peremén elhelyezkedő Közép-Európa és az ortodoxia és az iszlám által befolyásolt gondolatvilágú, a nyugati politikai kultúra megbonosítását jóval később elkezdő Délkelet-Európa közötti különbség-e a nagyobb. A mérleg még erre is, arra is billenhet. Sajnos, arra látszik a legkevésbé billenni, hogy ezek a törésvonalak belátható időn belül a közös, nagy és egységes Európában feloldódnak.

Schöpflin György Londonban élő magyar származású politikatudós tanulmányának közlésével olyan vitát szeretnénk dindítani, amelyben a legkülönfélébb térségbeli vagy a térséggel foglalkozó szakemberek magas szakmai színvonalon, a legkényesebbnek tűnő kérdéseket sem megkerülve fejthetik ki véleményüket Közép- és Délkelet-Európa identitásáról, modernizációjuk eredményeiről és zásákcúráiról. (M. G.)

SCHÖPFLIN György

Közép-Európa: felemás modernitás?

Dolgozatom központi gondolata, hogy Közép-Európa Délkelet-Európa, noha osztja az előbbi számos vonását, jellegében eltér tőle, politikatörténeti tapasztalata igen sajátos, hiszen olyan félig konszenzuális, félig rákényszerített átalakulások sorozatát élte meg, amelyekben a helyi elitek hol aktív, hol marginális szerepet játszottak, vagy éppenséggel elleneztek az átalakulást, a lakosság többsége azonban, mint szereplő, mindig kívül rekedt. E kumulatív változások emlékei, maradványai és értelmezései összességükben könnyen azonosíthatók, és Közép-Európára jellemző gondolkodásmódot és gondolatvilágot hoztak létre. Ebből az következik, hogy a földrajzi meghatározások önmagukban banálisak és elégtelenek.

A modernitás 18. századi hajnala ezeket a közösségeket egy olyan súlyos dilemmával szembesítette, amely mindmáig meghatározza a régió lakosságának attitűdjeit, válaszreakcióit és identitását. A dilemma lényegében a következő: a modernizáció elmulasztása kilátástalan jövőt ígér, hiszen e közösségek kulturális újratermelődését közvetlenül fenyegeti a Nyugaton felhalmozódott nagy mennyiségű hatalom. Ez azt jelenti, hogy az itt élő közösségeknek elegendő hatalmat kell felhalmozniuk ahhoz, hogy képesek legyenek saját modernitás-modelljüket definiálni. Sajnos, amint hosszas történelmi tapasztalatuk mutatja: ebben a tekintetben kudarcot vallottak. Bár sikerült megoldaniuk a kulturális újratermelődés problémáját, ez mindig hatalmasabb szomszédai akaratának függvényében történt, s így saját modernitás-modelljeik veszélyben maradtak.

Közép-Európába mind a reformáció, mind az ellenreformáció kívülről érkezett. Természetesen tény, hogy a régió része a nyugati keresztény világnak, de Róma, valamint a protestantizmus bölcsőjének számító német választófjedelemségek és Genf szempontjából egyaránt periféria. Ebben a minőségében érintette, nem feltétlenül akarátán kívül, Közép-Európát a reformáció, majd a 16. és 17. században beinduló, inkább kényszerű, mint önként vállalt rekatolizáció. Meghatározó tényező e folyamatokban, hogy a régió nem játszott közvetlen szerepet az innovációk megfogalmazásában. Az új gondolatvilágok és gondolkodásmódok, akárcsak korábban a feudalizmus, kívülálló produktumai voltak. E tekintetben igen fontos, hogy a nyugati kereszténység egyik változata sem számolta fel a másikat, hanem mind a kettő versengő valószínűséggel küzdött a győzelemért. A verseny pedig olykor, mint például a harmincéves háború alkalmával, véres összecsapás formáját öltötte. A két változat a politikát a definiált

valóság olyan többletdimenzióival gazdagította, amelyek az igazság egyetlen helyes ábrázolásának és az üdvözülés egyetlen lehetséges útjának tekintették önmagukat. A felvilágosodást megelőző időszakban e gondolkodásmód autoritása igencsak jelentős volt, s rányomta bélyegét az elitekre és a társadalomra egyaránt.

A vita központi kérdése az autoritáshoz való egyéni, valamint közvetett és kollektív hozzáférés kibékíthetetlen ellentéte volt. A protestánsok az előbbi, a katolikusok az utóbbi álláspont védelmezői voltak. Az egyéni lelkiismeret fontosságának protestánsok általi hangsúlyozása ellenkezett a katolikusok hirdette engedelmesség és hierarchikus rend gondolatával. Általában véve a katolikusok gondolkodásmódja győzedelmeskedett, és bizonyos mértékben mindmáig fellelhető a kifejezőmódban. De hatottak rá, sőt egyes esetekben bele is épültek némely elemeit helyettesítve olyan protestáns értékek, mint a lázadásra való hajlam vagy az autoritással szembeni bizalmatlanság. E polarizálódás továbbá azt jelentette, hogy a nyugati kereszténységen az ortodoxiával ellentétben nem lett úrrá a stagnálás, hanem lehetőségként élt tovább, főként vidéken egészen a 20. századig, s netán még tovább. A változás maradványai pedig idővel kialakították azt a gondolatvilágot, amely kognitív mátrixát képezte az újabb változásnak, s amelybe beépültek vagy sem, esete válogatja, ennek fogalmai.

A következő változás, a birodalmi, jellegében szekuláris volt, noha az uralkodó legitímációjának tekintetében fellelhetők benne tradicionális vallásos elemek is. A 18. században a birodalmak meghonosították a modern államok alapját képező szervezési technikákat, de azt az alapgondolatot, miszerint e technikák sokkal hatékonyabban működnek, ha a társadalom beleegyezésével alkalmazzák őket, nem vagy legfeljebb igen kis mértékben vették át. Az abszolutista állam – ezzel a kifejezéssel szokás utalni a jelenségre – saját kényszerítő és (forrás)elvonó képességének növelését tartotta szem előtt, azzal érvelve, hogy ezekkel az eszközökkel próbál a teljességében elmaradott társadalom helyzetét javítani. A fejlett Nyugathoz képest ezek a társadalmak tényleg elmaradottak voltak. Valójában az egyik legnagyobb gond az volt, hogy ebben a térségben társadalmak aligha léteztek. Inkább csak a felvilágosodás racionalista gondolkodói feltételezte öntudatra még nem ébredt népek konglomerátumáról beszélhetünk. Értelmességükben világuk határa nagyjából egybeesett a falu határával; nagy többségük írástudatlan volt, az írástudók pedig igen keveset olvastak. Emiatt a politikáról alkotott fogalmuk igen szűk volt. Elmaradottságuknak számos oka volt, melyek közül a második jobbságot kellene elsősorban említeni. A jobbágyok felszabadítása a 19. századig váratott magára. Továbbá a többnyire összetett közepretek a polgárság, a értelmiség, az államigazgatásban dolgozók rétege, amely partnere lehetett volna az államnak az írástudatlanság leküzdésére irányuló törekvéseiben, és amelynek a beleegyezését mint a kormányzás feltételét az állam Nyugaton már elfogadta, jószerivel hiányzott Közép-Európában.

Emiatt a birodalmi államszervezetnek az írástudás terjesztésére és a hatalom koncentrációjára irányuló törekvése előre nem látott akadályokba ütközött. Az első strukturális jellegű volt: a differenciálatlan társadalmat egyszerűen képtelenség volt a végső soron merőben eltérő kulturális környezetben kidolgozott új technikák bevezetése révén ésszerűvé alakítani. A reformerek kellemetlen feladattal találták szemben magukat: az emberanyag nem volt megfelelő. Ez a gond később minduntalan felütötte a fejét, amikor valakik radikális reformokat szerettek volna bevezetni Közép- vagy Délkelet-Európában és másutt. Sőt mindmáig nem szűnt meg. A problémát csak súlyosbította, hogy az állami törekvések azoknak az ellenállásába ütköztek, akiknek az állam erősödése következtében gyengült volna a hatalmuk. Természetesen a nemességről van itt szó. A hagyományos nemesség, ahol létezett, pontosan olyan konzervatív volt, mint a parasztság. De konzervatívizmusa státusának és privilégiumainak, nem pedig a hagyományos faluközösség és annak életmódja megőrzésére irányult.

Így az ésszerűsítő reformokat bevezetni szándékozó uralkodó feloldhatatlan paradoxonnal szembesült. A birodalmi legitímációs formula alapja az uralkodónak a hatalomhoz való veleszületett és istentől eredő joga mint a természetes rend egyik eleme. A gondot az jelentette, hogy a nemesség saját privilégiumait ugyanabból a forrásból eredeztette. Mindaddig, amíg az uralkodó és a nemesség nagyjából egyetértettek, nem jelentkezhetett komolyabb legitímációs válság. De amint beindult a felülről irányított modernizációs programja, és ez az ésszerűségnek mint járulékos, modern legitímációs forrásnak a bevezetésével, továbbá az uralkodó hatalmának érezhető megnövekedésével járt, a gondok szükségszerűen jelentkeztek. A megoldást a beleegyezés jelentette. De a nemesség beleegyezésére csak ott lehetett számítani, ahol uralkodó és nemesség egyazon politikai mezőben mozogtak, vagyis az uralkodó úgy gondolta, hogy újonnan szerzett hatalmának egy részét megoszthatja más szereplőkkel, a nemesség pedig nem idegenkedett az uralkodótól. Más szóval, a nemességnek volt beleegyezése a hatalom gyakorlásába. A legtanulságosabb Lengyelország esete. Pontosán az, hogy a lengyel elitek végre karöltve léptek

fel az állam modernizálásának érdekében, és hogy az 1791. május 3-án elfogadott alkotmány a hatalmat nagymértékben az állampolgárság (kialakulóban levő) fogalmához kötötte volna, készítette a szomszédos hatalmakat arra, hogy véget vessenek ennek a veszélyes kísérletnek, s azt a területet is felosszák, ami két korábbi felosztás után még megmaradt. Lényegében Közép-Európa birodalmi uralkodói csak részleges modernizációra törekedtek, hiszen a modernizációt úgy akarták megvalósítani, hogy közben ne szerezzenek érvényt azoknak a polgári normáknak, amelyek hallgatóságosan benne foglaltattak a csomagtervben.

Ily módon az állam és a társadalom különválasztása, a kölcsönösség részleges volta vagy netán hiánya, valamint a demokratikus ellenőrzésnek alá nem vetett uralkodó előjogainak megőrzése leképezték a fentről irányított változást és azzal járó ellenállás szabványos mintáját. A birodalmi reformkísérletek nem számoltak a társadalom racionalitásával meg kulturális tőkével, s azzal sem, hogy az inkább a saját, mint az uralkodó normáihoz igazodott. Végül a társadalom győzedelmeskedett, hiszen a modernitás feltételezi a társadalom beleegyezését. De magas árat fizetett a győzelemért. Tartós ambivalens attitűdöket alakított ki a modern állammal és következképpen a modernitással szemben. Kialakította az ellenállás morális legitímációjának mintáját, hiszen e társadalmak a külső támadással szembeni morális normáikat igyekeztek definiálni, s ezáltal megnehezítette a modernitás és a társadalom közötti kapcsolat kialakítását. Lényeges, hogy a modernitás személytelen normáival szemben mindmáig bizalmatlanság uralkodik, és helyettük inkább az informális kapcsolatok személyes normái élnek. Ez pedig csak súlyosbítja a befejezetlenség azon állapotát, amelyet ezek a társadalmak talán meghaladni igyekeznek, feltéve, hogy a siker és a modernitás nyugati fogalma közé egyenlőségeket tesznek.

Kronológiai sorrendben a következő változás a nacionalizmus felkarolása, a birodalmi abszolutizmus közvetlen következménye volt. Az az értelmezési keret, amelybe ezek az új gondolatok beépültek, ötvözte az ellenreformáció protestáns ellenállással vegyült gondolatvilágát és a birodalom neofeudális ellenállással vegyült ésszerűsítő céljait. A cél olyan felsőbbrendű eszmegyűttes keresése volt, amely segítségével inkább a birodalom, mint a nemesség törekvéseinek lehetne ellenállni. Tehát a nemesség hatalmához valami olyasmit kellett csatolni, ami ellenszegülhetett volna a modernitás birodalmi változatának.

Mivel a birodalmak hegemoniájukat a hatékonyságon, hatalmon és ésszerűségen alapuló, illetve a modernitásra és egyúttal a természetes rendre való hivatkozás által legitímált valóságértelmezésre igyekeztek építeni, a helyi elitek igencsak valóban voltak. Egyesek, de távolról sem mindenik, elfogadták a birodalmi legitímáció formuláját. Mások pedig ellenálltak annak. Az ellenállás mintái a maradványok, az örökölt gondolkodásmódok és a kulturális tőke, valamint az határozták meg, hogy az érintettek miként vették át a Nyugattól a modernitáshoz fűződő fogalmakat.

A nemzet Nyugatról importált fogalmát éppen ezért szükségszerűen szűkítették azok a célok, amelyeket szolgálnia kellett, meg a társadalom és nemzet hiánya okozta strukturális gyengeség. E kettőt újra kellett definiálni, vagy föl kellett újra találni ahhoz, hogy a birodalomellenes elgondolást siker koronázhassa. Történelmileg a nemzet fogalma nagyjából ugyanúgy létezett Közép-Európában, mint Nyugaton. A politikai közösséget (*corpus politicum*) jelentette, tehát azt a kisszámú embert, aki rendelkezett a politikai hatalomhoz való hozzáférés jogával. Nyugaton az új középréteg átvette ezt a gondolatot és a hozzá kapcsolódó diskurzust is, továbbá azt hirdette, hogy biztosítani kell mindenki számára, aki az adott állam területén él, a nemzethez való tartozás jogát. Közép-Európában, ahol az államiságot a birodalom sajátította ki, oly módon kellett újraértelmezni a nyugati fogalmat, hogy az megfeleljen a helyi feltételeknek. A helyi eliteknek, amelyek, mint láttuk, jellegükben különböztek a nyugatiaktól, két választásuk volt. Alapozhatták törekvéseiket ősi területiális jogokra – például a történelmi magyar és cseh királyság esetében – a po-

litikai hatalmat mindazok nevében követelve, akik az egykori királyságok területén éltek, vagy ott, ahol hiányoztak az effajta korábbi államalakulatok, megpróbálkozhattak a nép definiálásával, hogy annak nevében követelhesék a hatalmat. Ebben az esetben azzal érvelhettek, hogy a kérdéses nép mindig is létezett, és így államuk számára jogosan követelhetik azt a területet, amelyen a nép régóta lakik. A nép, (szállás)terület, állam, nemzet, modernitás egymásnak ellentmondó meghatározásai persze az egymásnak ellentmondó legitimációs formulák okozta zavar messzemenő és általában negatív következményekkel járt.

Ha az európai modernitás standard, ideáltípusos modelljének azt tekintjük, amelyben állam és társadalom az állami, polgári és etnikai identitást kialakító folyamatok tekintetében összefügg, akkor Közép-Európáról azt mondhatjuk, hogy helyzete ennél sokkal összetettebb. Az állami identitásokat a birodalmak határozták meg, és dinasztiaira, privilégiumokra, veleszületett jogokra stb. alapozott premodern diskurzusokkal legitimálták. Megpróbálták az arisztokratikus hatalmat bürokratikusá átalakítani, de igen kevés sikerrel. A polgári identitások fejletlenekebbek voltak, mert a birodalmi állam nem operálhatott az állampolgárság fogalmával – ez tán a leglényegesebb tényező, amit fel kell fogunk –, hiszen hatalmát olyan premodern dinasztikus elképzelésekre alapozta, amelyek a lakosság zömét kizárták a politikai részvétel folyamatából. Az alattvalók beleegyezése a hatalomgyakorlásnak legfeljebb részleges követelménye volt, s így mindig el lehetett tekinteni tőle ott, ahol megtagadták. Tehát birodalom és népszuverenitás összeférhetetlen fogalmak voltak, s ezen a felismerésen alapult a Szent Szövetség létrehozása.

Végeredményben a birodalmak úgy működtek, hogy fenntartottak bizonyos szuverén jogokat, pl. a beleegyezés nélküli kényserítését és (részlegesen) az adóztatását. A törvényhozás adóztatási jogáról szóló vitának, mely az 1640-es években zajlott Angliában (*ship money*), nincs párja Közép-Európában. Valójában itt veszélyesnek minősítették magát a gondolatot is. 1914-ben Ferenc József császár a parlament beleegyezése nélkül üzenhetett hadat bárkinek, a háborúskodás császári előjog volt. A legitimáció emiatt régi és új kényszerű keveréke volt, hiszen az uralkodó személyes lojalitása már nem volt eléggé dinamikus formula ahhoz, hogy ellensúlyozza azokat az új, radikális követeléseket, amelyek a hatalmat a nép mint nemzet nevében igényelték.

A 19. század emiatt szakadatlan küzdelem volt Közép-Európában. A birodalmak elég erősek voltak ahhoz, hogy ellenálljanak az al-elitéknek, amelyek fokozatosan felélték egyetlen erőforrásukat, a politikai hatalomnak a nép mint nemzet nevében történő legitím követelését, de képtelenek voltak azokat főlátszólni. Bár meglehet, hogy a birodalmi uralom emlékeit olykor a jóindulat ködén keresztül látjuk, valójában ez a forma életképtelen volt, hisz végül alulmaradt a vitában. Az általa fenntartott plauzibilitási szerkezetek és azok, amelyek magát a birodalmat tartották fenn, elcsépeletté váltak, vagy fokozatosan etnonacionalizmusba csap-

tak át, mint Németországban. Ausztria–Magyarországnak nem adatott meg ez a lehetőség. Oroszország megpróbálkozott vele, de hiányzott a kapacitása és a megfelelő vonzereje ahhoz, hogy válórá váltsa.

A jövőre nézve az jelentette a gondot, hogy a közép-európai nemzetfogalom formája és tartalma annak a befejezetlen modernizációs utazásnak a jezeit hordozta, amely az itt élő nemzeteket jellemzi. A legfontosabb ezek közül az, hogy mivel a fogalom itt legfeljebb részben territorialis, nem alakulhattak ki azok az állami és polgári normák, amelyek transzcendálhatták volna az etnikai különbségeket. E nemzetek területiségét minduntalan megkérdőjelezték, olyannyira, hogy például Franciaországgal és Hollandiával ellentétben központi szállásterületük birtoklásának biztonságát is luxusnak tűnt számukra.

Amikor a közép-európai modernizációs tapasztalatáról beszélünk, aligha gondolhatunk többre, mint legfeljebb részleges

sikerre, és a sikertelenség kétségtelenül kihat jelen attitűdjeikre. A régió szempontjából ez a befejezetlenség, a meghatározatlanság, a marginalitás és a hatalomtól való megfosztottság érzetét kelti. A befejezetlenség feltételezi, hogy valahol kívül a világban létezik befejezettség. Ebből pedig az következik, hogy Európa fogalma olyan modellbe sűrítendő, amelyet a közép- és délkelet-európaiak is megpróbálhatnak átvenni, de mivel ez a leszűkítő szemlélet árt az eredetinek, ezt soha nem érik el. A végkifejlet pedig nem más, mint frusztráció, ami a nativizmus, a populizmus, az idegengyűlölet és a kirekesztő nacionalizmus táptalaja.

Vegyük Magyarországot példájául. A modernitás magyar modellje, amely igencsak sikeres volt egy évszázaddal ezelőtt, a legkatasztrofálisabb kudarcba fulladt 1918-ban, nagymértékben amiatt, hogy képtelen volt kielégítő választ adni a soknemzetiségű jelleg problémájára. A magyar modernitás megfogalmazásának két további kísérletét 1945–1947-ben, valamint 1956-ban a kommunizmus hiúsította meg. A kommunizmus maga is a modernitás egy modellje, de mélységesen redukcionista, és számos tekintetben a modernizációt visszafordító folyamat, ugyanis a kényszer erejével csökkenti a politikai és társadalmi rendszerek komplexitását.

A két világháború közötti csehszlovák modellt is az állam többnemzetiségű jellege kezelésének képtelensége ásta alá, illetve az a hit, hogy a csehek képesek modelljüket mindenki másra ráerőltetni, jöllehet a nem csehek száma valamivel meghaladta a csehekét. Ez a magyar füleknek ironikusan cseng. Ugyanis azt jelenti, hogy a csehek téves következtetést vontak le Magyarországot kudarcaiból. Mégpedig azt, hogy elfogadható a cseh hegemonia, de csak abban az esetben, ha ésszerű államigazgatással és bizonyos mértékű gazdasági fellendüléssel jár. Mindez csupán illúzió volt, mint 1938-ban kiderült.

A lengyel történet sokkal bonyolultabb, nem utolsósorban amiatt, hogy 1918-ban az új államnak össze kellett egyeztetnie a lengyel azonosságtudat három típusát, melyek közül mindenik a modernitás más és más, végső soron összeférhetetlen változatát hordozta magában. Tehát Lengyelországban is az identitás a kudarc fő magyarázó tényezője, ehhez tán még az járul, hogy a lengyel állam képtelen volt kezelni a lakosság mintegy harmadrészét jelentő nemzetiségeket, és rájuk erőszakolni egy féljakobinus központosítási és asszimilációs modellt.

Az identitáspolitika nagy európai modelljei, amelyek utólag ráerősztolták saját modernitásmodelljüket a kontinens többi államára, kivétel nélkül a legnépesebb etnikumnak az államon belüli hegemoniájára építettek. E modell átvétele Közép- és Délkelet-Európában számos okból katasztrofálisnak bizonyult. Elsősorban a számtani arányok mások voltak, a domináns etnikum számbeli fölénye nem volt olyan elsöprő, mint például Franciaországban, s hatékony államapparátus sem létezett, amely az asszimilálásért cserébe állampolgárságot biztosíthatott volna. Másodsorban, a domináns modell az állampolgároknak és az alattvalóknak elfogadható életszínvonalat, többnyire kompetens államigazgatást és nagyjából korrupciómentes politikát biztosított. Mindez nem így történt Közép- és Délkelet-Európában. Harmadsorban, félreértették a domináns modellt. A hegemon etnikumnak volt elég önbizalma ahhoz, hogy szétossza a hatalmat a társadalomban, még akkor is, ha ezt időnként vonakodva tette. Ez aligha igaz Közép- és Délkelet-Európa esetében.

A kommunizmus megpróbálkozott egy teljesen újnak tetsző dologgal: hogy ti. kiirtsza az etnicitást, és létrehozza a nemzeti hovatartozást transzcendálni képes osztályidentitást. Ez illuzórikusnak bizonyult, de a kísérletnek messzemenő következményei voltak, amelyek mindmáig rányomják bélyegüket a térségre. Mindenekelőtt a kommunizmus bizarr, sőt abszurd módon redukcionista volt. Modernitásmodellje sokkal inkább volt esetlegesen szovjetorosz, mint azt támogatói elismerték. Redukcionizmusa abban nyilvánult meg, hogy elkötelezte magát egyszerű, könnyen ellenőrizhető struktúrák és rendszerek kialakítása mellett, mialatt azonban növelte a bonyolultságot. Ez zavaró és mélységesen ellentmondásos volt. Végül pedig a kommunizmus bukását idézte elő, egy olyan komplexitását, amelyet létrehozott, de tagadta létét.

A kommunizmus viszont azok számára, akik megélték, erkölcsi rend volt, jöllehet negatív erkölcsi rend, melynek ellenében definiálni lehetett az identitásokat, a jelentéseket és az életstratégiákat. Mindenekelőtt egyfajta egzisztenciális biztonságot teremtett, azaz önkényes jellege ellenére voltak előrelátható elemei. Ebben a helyzetben a rend, az értelem és az összetartás közösségek számára fontos forrásainak keresésére irányuló figyelem az etnicitásra terelődött. Ez, noha a kollektív szolidaritás kiapadhatatlan forrása, azok számára, akik a demokrácia és a(z) állami) polgári lét kérdéseire keresnek választ, igen keveset vagy semmit sem nyújt. Emiatt a politikai hatalom szempontjából az, hogy valaki lengyel, cseh vagy például magyar, nem jelent semmilyen konkrétumot, legfeljebb egy homályos szimbolikus közösségi érzést, amelyet az érintettek mindig is kommunizmusfe-

lettinék tekintettek, hiszen a rendszer egyszerre volt idegen és elnyomó.

Bukása éppen ezért nemcsak az új identitásgyűtesek megkerülhetetlen keresését jelentette, hanem egy olyan keresést is, amihez nem megfelelő kulturális tőkével láttak. Az adott körülmények között két gazdag forrás jött számításba: a demokrácia és az etnicitás. A demokrácia szót idézőjelbe tettem, ugyanis jelentős erővel bíró diskurzusként, igen vonzó alternatívaként értelmeztek, amikor a kommunizmus megszűnt példaértékűnek és kötelező érvényűnek lenni. De inkább csak diskurzus maradt, mivel nem értették meg és nem is érthették meg a gyakorlati, operatív és procedurális vonzait. A demokratikus értékek, melyeket fogalmi szinten jószerivel a Nyugat is képtelen volt értelmezni – elfogadásának körülményei között teljességgel érthető volt, hogy ezek az értékek, de a demokrácia intézményei is sokszor csak papíron valósulnak meg, s hogy ha nem létezik vagy gyenge a civil társadalom, inkább a polgári normák megszegése, mint az azok betartása az erény. Az egyetlen súlyos, ámbar számos tekintetben nem megfelelőképpen definiált ütközési pont, ahol a demokrácia vontatott nyugati újraértelmezése a posztkommunista struktúrákkal találkozhat, az etnicitás. A posztkommunistáknak, annak ellenére, hogy rosszak a tapasztalataik a modernitás és a demokrácia kombinálásának terén, nem volt és

nincs is más alternatívája, mint az ütköztetést megkísérelni. A civil társadalom és az állam gyengesége következtében az identitást az etnicitásra kell építeni, bár nem szilárd alapja sem a modernitásnak, sem a szabadságnak. A Nyugat számára a Közép- és Délkelet-Európával való találkozás trauma volt, elsősorban Jugoszlávia majdnem általánosan félreértelmezett felbomlása következtében.

Erre adott válaszában a Nyugat megpróbálta az etnicitást marginalizálni, és megpróbálta rákényszeríteni a térségre azt, amit a hatalomgyakorlás etnicitásmentes szemléletének gondolt. Ez a lényege annak az üzenetnek, amit a Nyugat a posztkommunista világnak küldött. Érvélem szerint az üzenet egyszerre volt hibás és tárgyaltan. Hibás volt, mert feltételezte: a Nyugatnak, bár nem biztos, hogy nincsenek bűnei (s ebből kifolyólag bátran vehet másra követ), biztos, hogy nincs etnicitása. Ez hiba. Tárgyaltan volt, mert teljességgel félreértette, hogy Közép-Európa miért épít az etnicitásra. A jelenség okát az ősi gyűlöletben és a régió lakosságának valamiféle közös vagy éppenséggel genetikai fogyatékoságában vélte felfedezni.

A nyugati újságírók, civil szervezetek aktivistái, funkcionáriusok, politikusok és mások elemzéseiben hasonló szörnyszüleményeket olvashatunk, használhatatlan kognitív kategóriák pedig minduntalan fellelhetők a posztkommunista világról szóló nyugati diskurzusokban. Egy újfajta orientalizmus várt arra, hogy felfedezze saját létét. Korántsem meglepő, hogy a közép-európaiak sértőnek érezték ezt, de alig tudtak tenni ellene valamit a Nyugat politikai hatalma, tekintélye és pénze hiányában. Ebből a szempontból az elmúlt évtized a kölcsönös félreértések kettős folyamatáé volt. A Nyugat kialakította saját képét és diskurzusát Közép-Európáról, a közép-európaiak pedig viszonzották a szívességet.

Félreértésen itt nem kudarcot kell érteni, ellenkezőleg. Azt szerettem volna csupán jelezni, hogy bár a demokrácia nyugati fogalmainak átadása és átvétele megtörtént, nem társult annak a kulturális töltetnek a megértésével – mintha létezhetne valami, amit kulturális ártatlanságnak nevezhetnénk –, amely az idők során a fogalmakhoz kapcsolódott. Az eredmény pedig számos nem szándékolt következmény volt, melyek közül az a legkevesebb, hogy a nyugati intézmények nem működnek úgy, mint Nyugatban. Ha ezeket a folyamatokat és kulturális kontextusokat nem értjük meg kellőképpen, minden esélyünk megvan arra, hogy az Európai Unió keleti bővítése egy újabb kívülről inspirált félmodernizációs folyamatnak bizonyuljon, amelyben a múltból öröklődött válaszreakciók és kognitív modellek negatív szerepet játszanak.

Fordította: SZÁSZ Alpár Zoltán

1999, Budapest; School of Slavonic and East European Studies, a politikai tudományok professzora; Centre for the Study of Nationalism, igazgató; *Politics in Eastern Europe 1945–1992*, Oxford, 1993; *Nations, Identity, Power*, London, 2000.

Magyar-román per /pár?/ beszéd

1918-at követően a kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyarságnak új válaszokat kellett keresnie az új történelmi kihívásokra. A megoldás egyik számára elfogadható formája Erdély autonómiája lehetett volna, amely az Osztrák–Magyar Monarchia idején az erdélyi románok programjában szerepelt. A két világháború között közel félszáz erdélyi autonómiaterv született – magyar, német és román szakértők tollából – (vö.: Bárdi Nándor, *A szupremácia és az örendelkezés igénye. Javaslatok, tervek az erdélyi kérdés rendezésére*, in *Források és stratégiák*, szerk. Bárdi N., Csíkyszereda, 1999, 29.–113.), de ezek mellett fontosak voltak azok a sajtóviták is, amelyek a fenti témakörrel szólnak.

Krenner Miklós 1875-ben született az észak-magyarországi Garambentzencén (ma Szlovákia), Aradon volt történelemtanár, ott vált országosan ismert publicistává, aki – Márk Sándor volt tanítványaként – alapos felkészültséggel magyarázta a történelmi problémák mibenlétét. Doktori dolgozatában (*A nemzeti királyság eszméjének kialakulása*, Arad, 1900) behatóan foglalkozott Erdély középkori autonómiájának problémakörével. A húszas évek közepén az Országos Magyar Párt reformmozgalmának vezetője. Számos írásában szorgalmazta a magyar-román közeledést, megbékélést. 1930-ban Kolozsvárra költözik, az *Ellenzék* vezető publicistája. A harmincas évek elején ő volt a híres „hídverő”. (Vö.: Balázs Sándor, *Egy hídverési kísérlet, tanulságokkal, Valóság*, 1987/2, 20.–34.) 1933. április 16-án lapjában *Kisebbségi harangszó* címmel húsvéti vezércikket írt, melyben a felmerülő problémák lehetséges megoldásaként autonóm Erdélyt javasolt. A cikk nagy vihart kiváltó részletét összeállításunk elején közöljük (1. sz. dokumentum). A cikk teljes szövegét lásd: Krenner Miklós: *Az erdélyi út*. Válogatott írások. Szerk.: György Béla, Székelyudvarhely, 1995.

Akolozsvári törvényszék már 1933. április 24-én ügyészégi vizsgálatot kezdeményezett annak kiderítésére, hogy ki a szerzője az *Ellenzék* húsvéti számában megjelent Spectator aláírási vezércikkeknek. Az ügyészégi vizsgálat eredménye június 1-jén kelt, következő napján július 3-án megszületett a vádirat (2. sz. dokumentum). A tárgyalásra a kolozsvári törvényszéken Richard Filipescu tanácselnök vezetése mellett Eugen Pop szavazóbíró részvételével került sor augusztus 25-én. A vádat dr. Lani sajtóügyész képviselte, a védelmet dr. Klein Miksa látta el. Abonyítási eljárás során az elnök és a vádlott között kisebb vita zajlott az autonómiáról (3. sz. dokumentum). Az ügyvéd védőbeszédében rámutatott, hogy Krenner a román-magyar megbékélés híve, és az erdélyi románság érdekeit ugyanúgy védi, mint a magyarokét. Kérte a vádlott felmentését.

Akövetkező tárgyaláson, 1934. február 27-én, dr. Ciugudan ügyésznek az volt az álláspontja, hogy kisebbségi részről transzszilvanista szellemet és autonómiát emlegetni rejtett törekvés az állam egysége ellen. Szerinte Erdély önkormányzata az állam gyengüléséhez vezetne, és már maga a gondolat is merénylet a nemzeti állam ellen. Dr. Klein Miksa védőbeszédében (4. sz. dokumentum) rámutatott, hogy elvi kérdés nem lehet bírósági per tárgya, mert az ítélet nem lenne más, mint a vita eldöntése hatalmi eszközökkel. Krenner az utolsó szó jogán fel szeretne volna olvasni nyilatkozatát (5. sz. dokumentum), de az elnök csak a beszéd bevezető és befejező mondatainak ismertetésére adta meg az engedélyt.

A vita eldőlt: az 1935. március 1-jei ítélethirdetésben Krenner Miklóst egy hónapi elzárásra, kétezer lej pénzbüntetésre és politikai jogainak, valamint újságírói működésének háromévi felfüggesztésére ítélték. A védő fellebbezett az ítélettel szemben, amely Balásán bíró elnöklésével 1935. március 20-án helybenhagyta a korábbi ítéletet. A Tábla ítéletének megfellebbezését követően Bukarestben a Semmitűzők N. Stánila elnöklésével, N. Ioanid ügyész előterjesztésére a táblai ítélet fellebbezését visszautasította, és az 1583/1936. sz. határozatában 1936. május 13-án jogerőre emelte az elsőfokú bírósági ítéletet.

Krenner, hogy „ne feszélyezzen egyetlen magyar intézményt sem”, tagságairól, viselt funkcióiról lemondott. De mindenki kitarthat mellett, a Magyar Párt kolozsvári szervezete például lemondását nem fogadta el, ellenkezőleg, tiszteletbeli elnökét együttérzéséről és rokonszenvérről biztosította. Az újságok róla cikkeztek, meghurcoltatását elítélték. A szász sajtó Krenner bíróság előtti kiállítását tárta olvasói elé. A román sajtó, mely a hídverés idején oly hangos volt, az első per után épp csak egy híradást közölt. Miután azonban a bírói döntés jogerőre emelkedett, az erdélyi román újságíró-szakszervezet elnöke, I. Clopoțel a kisebbségi pályatárs védelmére kelt, tiltakozva a hajsza ellen, amelyet „érthetetlen módon, a magyar újságírás legjobbjai ellen folytatnak”. A magyarországi pályatársak is megszólaltak.

ASemmitűzők végzése alapján, 1936. november 16-i dátummal a kolozsvári törvényszék főügyésze kiállította az 1109/1936. sz. letartóztatási parancsot, és utasította a rendőrkapitányságot a 61. éves elítélt letartóztatására és beszállítására a kolozsvári törvényszék börtönébe. Uganazzal a dátummal ismeretes egy munkaszolgálatra behívó parancs is: mivel az elítélt a jogerős ítélet utáni 30 napon belül nem fizette be pénzbéli büntetését, a büntető törvénykönyv 54. cikkelye értelmében közmunkára küldik, hogy így törlessze adósságát. Közben december 1-jén, Románia nemzeti ünnepe alkalmából királyi amnesztiaerrendelet lépett életbe, amely elengedte az 5000 lejig és három hónap szabadságvesztésig terjedő büntetéseket. Klein védőügyvéd ügyfelének képviselőként december 3-án kérvényt nyújtott be, védenca büntetésének elengedése céljából. Mindezek eredményeként a királyi kabinetiroda 1937

januárjában hivatalosan értesítette az igazságügyi hatóságokat, hogy „Károly király Ófelsége kegyelmi rendelettel felfüggesztette az ítélet minden intézkedésének végrehajtását”.

Krenner Miklós 1968-ban halt meg Budapesten. Ruffy Péter a magyar újságírók doyenjeként búcsúztatta. (A per részletes elemzését lásd: György Béla, *Spectator sajtóperje. Krenner Miklós születésének 125. évfordulójára*, *Magyar Sajtó*, 2000/4.) A helységneveket, amelyeket az akkori törvények értelmében csak románul lehetett nyomtatásban leírni, a magyar kiadásban magyarul közöljük. A transzszilvanizmus alakváltozatait a mai helyesírás szerint egységesítettük. (György Béla)

1. Kisebbségi harangszó

Atranszszilvanizmus jelenti a magunk és a mások népi egyéniségének szabad kiélésére, az egymás iránt való liberalizmusra, egy természeti parancson alapuló kollektív kötelesség teljesítésére való buzdítást és tö-

Krenner Miklós: Jovabell lekiel

rekvést. És jelenti a hídverést, mely szomszédokat, összetartozókat összeköthet, (...) az Erdély történelmi múltjához sokban hasonlító, majdnem teljes önkormányzatra való igyekezetet. Egy autonóm Erdély a gazdánép zavartalan uralmát és birtokát biztosítaná. (...) Nyitott fülle hallgassuk üzenetüket (ti. a húsvéti harangokét – Gy. B.). Meg fogjuk tudni, hogy nagy megcsúfolás, szenvedés s keresztre feszítés után hogyan jön a mi megváltásunk, föltámadásunk, eszmegyözelünk is. Amily biztos, amily volt, épp oly bizonyos, aminek el kell jönnie. (...) Ez a valóságos húsvét mégiscsak biztat bennünket a jövővel, és nekünk dolgozik. A megpróbáltatás mindig előzménye a kárpótlásnak, s igaztalanság nélkül az igazság csak születhetik, de nem diadalmaskodhatik. Van várni valónk is, mert van remélni valónk jogosan, ha erőnk és türelmünket szárazon tartjuk. (Krenner Miklós Spectator aláírási vezércikke, *Ellenzék*, 1933. ápr. 16.)

2. Vádirat

A kolozsvári bíróság mellett működő ügyészség

Vádirat

Nó. 5460

1933. július 3.

Mi, a kolozsvári bíróság főügyésze

Megtekintve az alábbi bűnvádi eljárás iratait:

A Nyomozóiroda jegyzőkönyvét,

amely megállapítja, hogy Krenner Nicolae, 58 éves, újságíró, kolozsvári lakos

az *Ellenzék* c. lap 88-as, 1933. április 16-i számában megjelentette *Kisebbségi harangszó* című írását, amelyben a romániai magyarok kisebbségi ügyével foglalkozik, hosszabb bevezető után levonja a következtetést, hogy az erdélyi autonómia eléréséért támogatni kell az erdélyi regionalista magatartást, és végül, álcázott irredenta ösztönzésekkel eljut arra a végső következtetésre, hogy a – természetesen az ezeréves Magyarország visszaállítására vonatkozó – reményeik megvalósulnak.

3. Egy kis vita az autonómiáról

A bizonyítási eljárás során a következő párbeszéd zajlott le:

– *Elnök*: Mit ért transzszilvanizmus alatt?

– *Dr. Krenner*: A cikk megadja a definiálást. A három nép a múlt utbagazítása alapján közös érdekeket, gondolatokat és érzéseket képvisel, s ezek szabad kiélése a megfelelő politikai, gazdasági és művelődési formákat keresi. Csak a transzszilvanizmus teljes érvényesülése jelenthet tökéletes megoldást az Erdély körül zajló vitában.

– *Elnök*: Hogyan képzeled el az autonóm Erdélyt? Teljesen függetlenül Romániától?

– *Dr. Krenner*: Az autonóm Erdély fogalma önmagát határolja körül. Három nép önmagát kormányozza, mint a múltban török, most román szuverenitás alatt. Az árnyalat foka nem tartozik ide. Még az se fontos, mi a különbség szuverén és szüzerén (fr. *suzerain* = feudális függőségben lévő) között. A lényeg az autonómia, minden tekintetben. Vagyis amit a centralizáció elhalványít, a decentralizáció kiszínezi.

– *Elnök*: Az autonómia és a decentralizáció elszakadást jelent Romániától.

– *Dr. Krenner*: Nyíltan beszélék. Autonóm Erdélyt követeltem a cikkben, amelyben *semmi nyoma sincs, hogy a nemzetközi szerződések által létesített helyzetet változtatni próbálunk. Amüt írtam, azt a tekintélyes román politikai irodalom még nyomatékossabban követeli. Amüt kívántam, nem egyedül a magyarság számára kívántam, hanem a transzszilvanizmus kielégülésére*. Rosszhiszeműségemet ki-

zárja, hogy egy autonóm Erdélyben a hegemonia úgy is az abszolút többségben lévő románságot illeti.

Az erdélyi mítosz

– *Elnök*: De hol van az egésznek az igazi lényege?

– *Dr. Krenner*: Egyrészt a múltban, mert már volt többféle formában autonóm Erdély. En, mint historikus, történelmi módra és történelmi távlatokban gondolkodom. A múlt érezteti hatását. *Abban a körülményben, hogy a volt királynak és jelenlegi trónörökösnek Erdély nagyvadjája címet adták, az autonóm Erdély, a transzszilvanizmus elfojtott vágya mozdult meg*. Senki sem gondolhat arra, hogy ez a rejtettség, az erdélyi mítosznak ez az ereje az állam egysége ellen irányul.

– *Elnök*: Mégis, mondjon példát, hogy miként képzeled el az autonóm Erdélyt.

– *Dr. Krenner*: Ahogy nemrég Anglia szabályozta Irlanddal való viszonyát, ahogy azelőtt Magyarország a Horvátországgal való kapcsolatot. Amikor erdélyi kormányzóságról volt szó, és tanács választásáról, vagy amikor régebben, az unifikálás előtt, volt egy szebeni kormányzótanács satöbbi, satöbbi, akkor is a történelmi és természeti követelmények hangjára hallgattak.

„Nem kell a kaland”

Az elnök megjegyzi, hogy az ír példa mégiscsak a szeparatizmust jelenti, mire a vádlott újságíró behatóan magyarázza a *repeal*- és a sinn-fein-mozgalom különbözőségét az unionista autonóm-mozgalomtól, amely Irlandban végül diadalt aratott. Ami az elnök egyéb kijelentéseit illeti, megjegyzi dr. Krenner, a cikk egy csomó kifejezése bizonyítja, hogy nem történt rémidítés. Benne van a cikkben, hogy: „Nem kell a legeszményibb kaland sem, amely akár egy emberünkötől, akár egy jogunktól megfosztana. Egyetlen politikai lépés, mely a többségi néphez és a testvérkisebbségekhez való eddigi viszonyunkat ok nélkül felborítaná... Transzszilvanizmus jelenti a hídverést... A magyar kisebbségeknek nincs és nem is lehet külpolitikája, csak belpolitikája... Amennyiben gyakorlati változás következne be, az számban, anyagiakban, erőben, árnyalatban meggyöngítene bennünket, s csak újabb sarkantyú volna, hogy a többségi néphez való viszonyunkat a lehető legjobbba képítsük.” E mondatok értelme világos. Az elnök kijelentésére, hogy a vádlott újságíró nyilatkozatai tele vannak a román néppel szemben táplált bírállattal, holott a kisebbségeknek ma több képviselőjük van a bukaresti parlamentben, mint a románoknak volt annak idején a magyar képviselőházban, ezt válaszolta dr. Krenner: „Az ilyen részletek nem tartoznak ide, különben sem kifogásolható az, ami jó, de igenis követelhető, ami jó, nincs meg.”

Mi a kirekesztés?

– *Elnök*: A regáti románságnak jobb dolga van, mint az erdélyi lakoságnak? A megcsúfolás, szenvedés és keresztre feszítés mit jelent?

– *Dr. Krenner*: A regáti viszonyokat nem ismerem, nem szólhatok hozzá. Erdélyről van szó, és *ismerem nem csak az erdélyi kisebbségek, hanem az erdélyi románság panaszait és szenvedéseit is. Éppen ezért a világért sem gazdasági autonómiát tartok szükségesnek – vámpolitika, vámbatár kívül esik –, de igenis igazi politikai autonómiát. A megcsúfolás, keresztre feszítés a múltra is, a jelenre is vonatkozik*.

Az elnök közbevág: Mintha a románság nem szenvedett volna a múltban!

Erre dr. Krenner emelt hangon kijelenti: Annak idején és helyén *épp úgy védtem a románokat, és látnadtam a magyar nemzetiségi politika hibáit, mint ahogy most teszem fordított irányban*. Tettem, pedig államhivatalnok voltam, és magas állami hivatal is töltöttem be.

Történelmi szükség

– *Elnök*: Mit akar ezzel mondani: „Amily biztos, amily volt, épp olyan bizonyos, aminek el kell jönnie; a megpróbáltatás mindig előzménye a kárpótlásnak, s az igazságtalanság nélkül az igazság csak születhetik, de nem diadalmaskodhat.”

– *Dr. Krenner*: Biztos, hogy volt transzszilvanizmus és erdélyi fejedelemség. Biztos, hogy van transzszilvanizmus, és meg fog valósulni az autonóm Erdély. Mert ez a történelmi szükség. Nem megoldás, hogy Erdély mint Elzász-Lotharingia, ide-oda dobáltassék, valahányszor háború és békekötés lesz. *Három nép szenvedéseinek véget kell vetni. Ani a megpróbáltatást és annyiszor firtatott fájdalommat illeti, nem politikai vagy jogi formulával válaszolok. Van egy esztétikai ósigazság: minden szép a fájdalomból születik*.

Az igazság is! (*Ellenzék*, 1933. augusztus 26., 194. sz., 1.–2. o.)

4. Dr. Klein Miksa ügyvéd védőbeszéde

Atörténelem ismétli az eseményeket, de nem szabad ismételni a hibákat. 40 évvel ezelőtt, 1894-ben ítélték meg a memorandum-per vádlottait felett, s a mostani pert, amelyben önöknek kell ítélniük a vádlott felett, sokban hasonlít a memorandum-perhez, mert elvek ütköznek össze, és nem annyira a vádlottak személye bír fontossággal, mint inkább azok az elvek, amelyeket ők képviselnek. A vádhatóság azért kéri védenca megbüntetését, mert Erdély részére követeli az autonómiát. A memorandum a császárhoz nyújtottak be egy petíciót, amelyben felsorolva a román nép szenvedéseit, kérték, hogy az erdélyi románság államalkotó nemzeti szabadsága ismertessék el, és követelték az autonómiát. A jogfosztások és a lehetetlen törvények miatt követelték a válasz-

tási törvény, a nemzetiségi törvény, iskolai, egyházi és sajtótörvénynek új alapokra fektetését, hogy a román nép megtalálja a maga nemzeti kiéésének a létfeltételeit.

Az inkriminált *Húsvéti barangszó* (helyesen: *Kisebbségi barangszó* – Gy. B.) című cikkben a vádlott is azért követeli Erdély autonómiáját, hogy „biztosíthassa az erdélyi népek harmonikus és békés kiélési lehetőségét és boldogságát”. Ez a cikk olyan művészettel van megírva a művelt olvasóközönség részére, hogy nem lehet érette megbüntetni a vádlottat, mert ebben a cikkben a kisebbségi magyarság őszinte érzését tükrözteti vissza a vádlott.

Ennek a cikknek az elbírálásához szükséges felvetnünk 3 kérdést:

1. Van-e az erdélyi autonómiának történelmi gyökere?
2. Ha igen, kik folytattak érette küzdelmet, és végül
3. Hogy az autonómia jelenti-e az állam kereteinek a megbontását, vagy [csupán] az állami alkotmányának a reorganizálását, átalakítását oly irányban, hogy az államot alkotó népek összes energiájának összefogásával az állam szervezetét lehessen új alapra fektetni?

A történelmi előzmények

Hosszasan ismerteti ezután a védő az 1848-as előtti erdélyi állapotokat és Erdély Magyarországgal való uniójának a történetét, és részleteket idéz Simion Bărnuțiu-nak Balázsfalván 1848. május 2-án tartott unióellenes beszédéből, amelyben a románságot az unió elleni állásfoglalásra reábirta.

„A szabadság – írja Bărnuțiu – csak nemzeti szabadság lehet, és amehlyk ember nem érzi magát a lelke mélyéig megbántva, ha nem beszélhet a saját nyelvén, és nem fejlődhet szabadon azon az úton, amehlyk a természet részére kijelölt, ha ebben a nemzeti sajátságában nem tud megjelenni, akkor ez a szabadság mit sem ér. Ha az egyéntől a nemzetig megyünk, amelynek szintén megvan a maga nemzeti természetű personalitása, amelyen megjelenni kíván – ha ez nem engedélyeztetik neki, úgy inkább a halál választandó, mint az élet, mert a nemzeti szabadság adja meg az embernek az ornamentikát.”

Ezt az alapvetet az erdélyi kisebbségek is vallják – folytatta dr. Klein –, és ezért nem mondhat le egy nép sem az őt megillető nemzeti szabadságról. Ezt tette a vádlott is, amidőn száz és száz cikkben követeli a magyar kisebbség részére az életlehetőségét, a nemzeti kisebbségi jogokat.

A memorandum-per tárgyalásán a per fővádlottja, dr. Ioan Rațiu tordai ügyvéd azt mondotta: „... amit itt tárgyalunk, esküdt urak, az a román nép egzisztenciája. Egy nép egzisztenciáját pedig nem diskultálni kell, hanem ki kell jelenteni. A román nép itt van, és jelentkezik.” A Krenner cikkeit által az itt élő magyar kisebbség jelentkezik, és ezért ezen egzisztenciális megjelenését tudomásul kell venni.

Évtizedek román harcai az önkormányzatért

Részletesen ismerteti továbbá a védő az 1863-as eseményeket, a nagy-szebeni diéta határozatait, Șaguna püspök fellépését, kéréseit a császárhoz, és kimutatja, hogy mindezekben a román nemzetiségi törekvések csúcspontjával Erdélynek mint Magyarországtól független, különálló korona-tartománynak autonómiáját követelték és az összes itt élő nemzetek egyenjogúságát. Az erdélyi tartománygyűlés naplóiból idézi, hogy a román kiküldöttek követelték a román nemzet vallási egyenjogúsításának törvényét az autonóm Erdély keretében, és hogyan foglalt állást ebben a kérdésben gróf Beldi, Trauschenfels, Cipariu és Șaguna püspök. Külön ismerteti az erdélyi nyelvkérdést, és hogy a törvényjavaslatok tárgyalásánál minő álláspontot foglaltak el az egyes nemzetek képviselői.

Ismerteti a védő gróf Lónyai Menyhért miniszterelnöknek 1872-ben folytatott tárgyalásait az erdélyi románok két egyházának vezetőivel.

A román történetírók műveiből idézve bizonyítja, hogy 1881-ben május 12-től 14-ig a Román Nemzeti Párt értekezletén Nagyszebenben, ahol a Nemzeti Párt a nagy nemzeti programot állította össze, ennek első pontja Erdély autonómiáját követelte. Ettől a programtól a Nemzeti Párt elvileg a világháború végéig egy jótányit sem engedett. Itt-ott felmerül a föderatív államrendszer szerepe is Erdély történetében, de a Nemzeti Párt elvileg mindig Erdély autonómiáját követelte. Ennek legélesebb bizonyítéka az 1895-ben létesített nemzetiségi (tót, román és szerb) kongresszuson megválasztott Comiténak a tiltakozó kiáltványa a millenniumi ünnepek ellen, amelyben többek között ez a kitétel van: „Ma sem szűnt meg a harc a 'tót kerületért', sem a 'szerb vajdaságot', sem 'Erdély autonómiájáért’.”

Nem tört az állam felforgatására Spectator

Ha tehát a románságnak – folytatta a védő – közel százéves küzdelme abban csúcspontodott ki, hogy Erdély részére autonómiát követeltek, akkor miért volna felelősségre vonható a vádlott csak azért, mert az inkriminált vezércikkben megpendítette, hogy az itt élő népek békés együttműködéséért Erdélynek autonómiát kell adni?

Ebben a cikkben a vádlott azt írja: „Egy autonóm Erdély a gazdanép zavartalan uralmát és birtokát biztosítaná”. Tehát nem erőszakos felforgatások, nem az állam egységének erőszakos megbontása végett kívánta az erdélyi autonómiát, hiszen a gazdanép zavartalan uralmát biztosítva látja.

Részletesen ismerteti ezután Klein dr. Maniunak 1913-ban a Román Nemzeti Párt megbízásából Tisza Istvánnal folytatott magyar–román kibékülési tárgyalásait és ennek eredménytelenségét. Idézi Maniunak egyik beszédét, amit a magyar parlamentben mondott el, valamint a *Pester Lloyd*-ból való cikkét, amelyből kiténik, hogy Maniu cél-

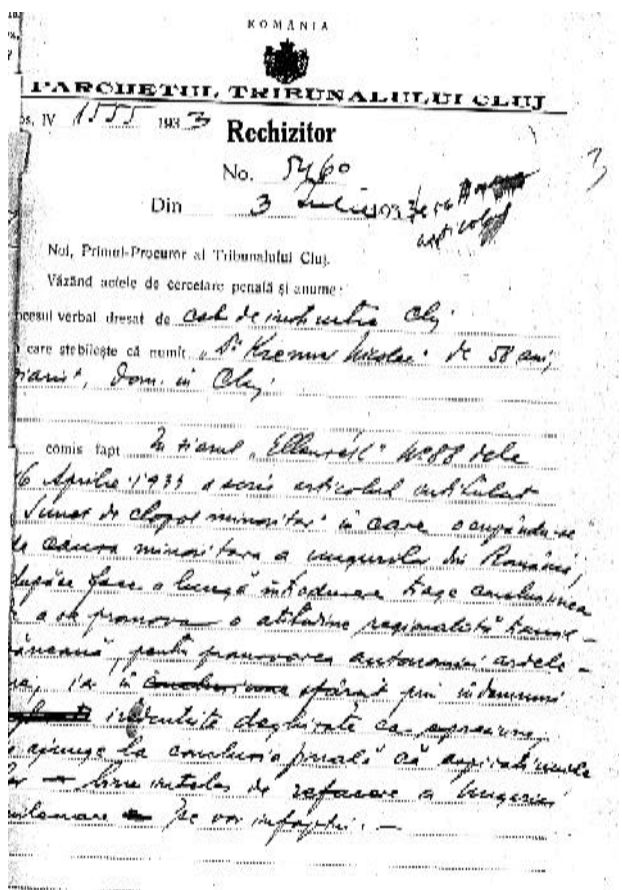
talannak tartott mindennemű kompromisszumot az eltérő két felfogás között, és pedig az egységes magyar nemzeti állameszme és Erdély autonómiájának eszméje között.

Klézi Maniunak azt a kijelentését is, amelyet már a román parlamentben tartott: „román nemzet alatt pedig az államot alkotó polgárok összességét értem, tekintet nélkül azok vallására, nemzeti hozartartozásáig, nyelvére, a királytól a legutolsó polgárig. Ez az elv felel meg mindenben az állameszme nemzeti egységének”.

Megengedett harc a kisebbségeké!

Tehát mi, az itt élő kisebbségek is alkotó tagjai kell, hogy legyünk az államnak, nyelvi és nemzetiségi különbség nélkül. A nemzeti kisebbségek harca tehát egy megengedett törvényes harc mindaddig, amíg az állampolgári jogegyenlőség mindenki részére nemcsak papíron, de ténylegesen is biztosított.

Ismerteti továbbá a védő a gyulafehérvári pontozatok keletkezését és tartalmát, és leszögezi, hogy itt is, bár provizórikusan, Erdély részére autonómia ígértetik, jóllehet Erdélynek a Regáttal való egyesülése feltétel nélkül kimondott. Tehát közel 100 éves küzdelmet folytatott a románság Erdély autonómiájáért. Igaz, hogy ezzel szemben felhozható az akkori politikai helyzet és a románság akkori helyzete. De ha ma válto-

A Krenner Miklós elleni vádirat másolata

zott a történelem kereke, ki merné állítani, hogy az itt élő nemzeti kisebbségeknek kevesebb joguk lehet nemzeti követeléseik kiküzdésére, mint aminő volt a románoknak?

Boilă továbbment követelésében

Itt van a kezemben a kolozsvári egyetem professzorának, dr. Romul Boilának a tanulmánya az egyesült román állam alkotmányának reorganizálása végett, amelyben Erdély részére 1931-ben az erdélyi diéta és tartománygyűlés visszaállítását követeli, amely szerves egységbe hozható az állam új alapokra fektetendő alkotmányával. Tehát szabad és megengedett az államalkotmány törvényének is a módosítása, a reformálása, a reorganizálása, mert az állam alkotmánya nem egy megkövesedett formája az állami organizációnak, hanem annak is fejlődnie kell az élet szükségletei szerint, és bár talpkövet képezi az állam oszthatatlanságának, mégsem jelenti, hogy az nem volna békés úton az alkotmányos faktorok hozzájárulásával átforgatható, és ennek tárgyalása, vitatása nem képezheti tárgyát államellenes izgatásnak.

Idézi a vezércikkből a vádlott transzszilvanizmus-definícióját, „amely jelenti a magunk és mások népi egységének szabad kiélését. Jelenti a hídverést, amely szomszédokat, összetartozókat összeköthet”.

Ez a hitvallása Krennernek száz és száz cikkben jutott már kifejezésre, és innen elvezése a közéletben: „Krenner, a hídverő”, és ha ma még meg nem értéssel és ügyézi vádiratokkal kell megküzdenie, nem lehet vitás, hogy az igaz utat ő jelölte meg, mert csakis a népek békés összefogásával szüntethetők meg a népeket gyöttrő keserűségek.

Ilyen stílusban nem lehet izgatni

Anépi jogokért való küzdelem szívósságát, törhetetlenségét – végzi szavait a védő – az erdélyi népkisebbségek megtanulták a románoktól, és ma az új állam keretébe beilleszkedve meg nem szűnő energiával küzdenek a népkisebbségi jogok megvalósításáért. Maguk az egyes kormányok is sokszor ígérték ennek a nagy horderejű kérdésnek a megoldását, amely nem lehet alkudozások tárgya, és amelyet nem lehet a nemzeti szabadság méltóságának a rovására megoldani, hanem csakis azon magasabb etikai princípiumok kielégítésével, amelyek valóban alkalmasak arra, hogy az állami rendet biztosítsák. Boilă írja: az új állami organizáció véglegesen kell, hogy megoldja a kisebbségek nemzeti és vallási problémáit, mert ez újabb erőforrást és energiát jelent a nagy állami problémák megoldására.

Ezért nem látom bűncselekmény tényálladékát az inkriminált cikkben, mert a legművészebb formában, irodalmi stílusban, eszményi magasztokról bírálja az európai közállapotokat, és vonja le belőle konzekvenciát a mai helyzetre, és jelöl ki hitelt, meggyőződéssel utat a jövőre. Ilyen stílusban nem lehet izgatni, ilyen nyíltan kifejezve politikai meggyőződés nem lehet veszélyes az államra, és ezért hiszem, hogy az önk ítélete felmentő lesz. A történelem ismétli az eseményeket, de nem szabad megismételni az emberi hibákat és tévedéseket. (*Ellenzék*, 1934. február 28., 47. sz., 3.–4. o.)

5. Az utolsó szó jogán

Régi tiszta fogalom és elv, aminő a transzszilvanizmus és autonómia: erdélyiség és önkormányzat, az embert, íme komoly porbe bonyolíthatja. Hogy fogják ezt a termen kívül, *urbi et orbi*, ésszel fölérni? Szeretném, ha megmutatnák — bárhol is van a világon — a nyílt arcú törvényt, amely egy „*genus loci*”-ban való hitet, a szabadságösztönnek az ön kormányzati törekvésbe való öltözködését kárhözhatja!

Mi bűn lappang a magán-való erdélyiségben? Geopolitikai meglátás szerint egy szinte tökéletesen zárt és különös medencében százados él-mények szalagjain három nép az anyanemzetből elütő formát is ölt; nyílt vagy rejtelmes szövessel, akart és nem akart eszközökkel, a történelmi erő köteléket létesít közöttük. Táj közösség, erdélyi lelkiség, az ösztönélet mítosza párállik fölöttük. Az erdélyi román más, mint például a távoli kucó-vlah vagy cincár, de különbözik a közeli ókirálysági romántól is, és az egyesülés boldogsága ellenére „vigyázz!”-ban áll. A történelem színez és farag. A fajtájából elvont elemmé válik az erdélyi magyar és az erdélyi szász, több-kevesebb nyelvi, szellemi, érzelmi, népművészeti egységessé, viszont az egymáshoz vezető szellemi és közéleti hagyományokkal, politikai-gazdasági érdekekkel és utasításokkal, kölcsönös vértveredéssel, majdnem svájci életmódban, kész minden irányban az áramlatok elfogadására, viszont önálló kihatásra, sőt olykor támadásra is. Ezeket a három népet körülvevő huzalokon végig akar most áramlani az erdélyi villamosság, a tartományi önkormányzat árnya, jogpolitikai szóval a decentralizáció szelleme. Öntsünk tiszta kijelentést a történelem poharába. Egyes-egyedül arról van szó, hogy az erdélyi román, az erdélyi magyar és az erdélyi német a nemzeti elvárnó érvényesítésével közösen és igazságosan kormányozza Erdélyt bizonyos ügyekben, mint ahogy más népi összetételű unióban és egy szűzén állam formájában egyszer tette. Csak a faji, vérségi, fölényi elveket hirdető reakció áll e vallomással szemben; a nemes konzervativizmus és a haladó szellem átérzi igazságát.

Az erdélyiség valóságát és az önkormányzatra törekvő okosságát a mi szrainkban is igen tagadják. Főleg a világnézetű dandyizmusban vagy kétkulacsosságban fanyalgó fiatalok, akik az öregebb írók rögeszméit fedezik fel bennük. És persze tagadják vagy átmódolják az erdélyi határon túl mind a két irányból, és pedig átlátszó érdekekkel. Holott van: él és igényel. Igaza van Wellsnek: az ember hajlamos rá, hogy hagyományos bölcsességeket alkosson. Az erdélyi fejedelemség megtette a magáét, de nem *plusquam perfectum*: romjai kezdenek föllélegzeni. Nekünk is meg kell tennünk a magunkét. Miért van erdélyi és besszarabiai miniszter, de nincsen dobrodzsai? Miért zsugorodott össze Moldva és Munténia neve egy-egy földrajzi fogalomra, holott nem is olyan régen a két két külön fejedelemség volt? Miért van erdélyi nagyvajda? Miért próbálkoztak már tartományi decentralizációval? Miért élhet itt még mindig az osztrák magánjog? Miért volt nagyszebeni kormányzótanács? Lám, a rejtelemnek még mindig van hatalma és folytatása...

Fő kérdés marad azonban: az állam egysége szempontjából miért kínos kaland az erdélyi önkormányzat firtatása. Anglia többet adott domíniumjainak, még a búr szellemű Dél-Afrikának és az angol-francia jellegű Kanadának is, mégse fordult ki sarkaiból a brit világhatalom. A nyelvrokosság és üldözés nem riasztja el a tótot, a szlovént és horvátot, hogy nemzeti öntudatának vagy régi tartományi formájának igézetére önkormányzatot követeljen, az egyik a pittsburghi szerződés alapján, a másik a vidovdáni alkotmányon belül. A békeszerződés megígérte a rutén önkormányzatot, és a párizsi szerződés elrendelte a székelly és szász művelődési önkormányzat bevezetését. Ezeknek nem lehetett célja szétbontani az utóállamok egységét és meglékelni erejét. A spanyol forradalom rögtön önkormányzatává tette Katalóniát. Bismarckon túlhaladva is és minden totalitás ellenére megmaradt bizonyos elhatárolásban a harmadik német birodalom tartományi részeldése. És az USA majdnem 50 független [államból összetevődő] uniója? A latin Amerika egy ABC nevű szövetségén belül három szuverén állam még tartományi szövédéket is mutat. Oroszország pedig a szovjetelek uniója.

Újból fölvenni Erdélyt, folytatni Erdélyt, jelentené az erdélyi lélek szabad fejlődésében a törvényhozatal, a közigazgatás, a bírászkodás, a közművelődés, a gazdasági munka és a forgalom intézését, a három nemzet képviselőiből választott háromnyelvű tartományi közgyűlés s a soraiból kiválogatott háromnyelvű kormányzószág útján. De nem jelenené a külügy, hadügy, pénzügy, vámügy egységének szétarabolását. Nem Erdélyországról, nem Erdély államról, hanem egyszerűen Erdélyről, Transzszilvániáról, mondjuk Erdély önkormányzatáról van szó, mely az erdélyi lelket külön politikai köntösben jeleníti meg. Vajon lényegesen megváltozna ezzel az állam arculata, és összetörne a román többség vezéri botja? Ellenben nyugvópontra találna, és csakis így találhat a kisebbségi kérdés. Elérkezett az idő, amikor legyen vége a végzetes játéknak, amely csak nemzetiséget lát bennünk, a vendégjog türelmi bárcájára: egy új sárga foltra való igényel, és még most sem akarja meglátni bennünk az újkori kisebbséget, amelynek ünneppélyesen kapott és fogalmazott jogi állománya van, és ez az átcsatolt új területek nemzetközi jogból folyó birtoklásának egyik feltétele. Az önkormányzat mindenképp, minden jeges felhőt elhajtana fájó fejünk fölől és súlyos égboltozatunkról, zavartalan birtoklást szerezne szuverén gazdaáll-

Folytatás a 14. oldalon

Folytatás a 13. oldalról

munknak. Történelmi csatornázás volna ez, termékeny szellemmel való öntözés. Egy nem bomlasztható, történelmi petrifikáció.

Hol van mindebben az állam egységére és biztonságára való orv-ráforrás, hol van itt a forró izgatás? Az elfoglalt vádhatóság nem olvasta jól, és nem értette meg a cikket. Mögéje nézett, és mialatt „rejtett indulat” után szimatolt, nem fedezte föl a „rejtett nagy célzatot”, mely közös érdekünket jelenti. De nem akarok erről beszélni. Nem akarok jóindulatot koldulni, mint ahogy nem hivatkozom román hasonlatokra sem, mert nem vadászok tekintélyi érvek után. Ami azonban „a rejtett indulat” illeti, amely a vádhatóság képzetében él, ünnepélyesen kijelentem: ha én egy ütköző államról, ha én egy magyar kizárólagosságú Erdélyről ábrándoznék, és közeli lehetőséget látnék benne, akkor is, igenis, meglenne a bátorságom, hogy ezt habozás nélkül bevalljam, mint ahogy bevallom: Erdély három nemzetét s a transzilván valóságot féltem újabb megpróbáltatástól, a történelmi labdarúgás második félidejétől. Ezeket a veszélyeket csak az önkormányzat háríthatja el végérvényesen. Ezért harcolok érte az állampolgári kötelesség egyenes vonalának elhagyása nélkül.

Nem pör ez, uraim. Ez elvek vitája. Fontos közéleti mozzanat, melyben a tág szabadságon és férfias tárgyilagosságon alapuló intellektus az igazság vakító fényével szövetkezik. Engem csak ez érdekelt. Aminek örven ez a vita pörre lett, az érzéketlenül s egész hidegen hagy. Egy marasztaló ítélet nem volna más, mint a vita eldöntése külső és hatalmi eszközökkel. Erőműtani fölényrel. A tisztelet, ami a bírósággal szemben eltölt, feleslegessé teszi, hogy elmondjam, mit tételtek fel önök, bíró uraim.

(Kremmer Miklós hagyatéka. Kézirat. Teleki László Alapítvány Könyvtára, 593/1987)

Egy másik egyesülés: Traian Vuia és 1918

Az *Ardealul cultural* 1992-es 2. számában az esszéíró és művészeti kritikus Horia Medeleanu nagyobb részletet közöl Traian Vuianak George Dobrin ügyvédhez, a bánági Román Nemzeti Párt élénjárójához, az egyesülés utáni Lugos első prefektusához intézett egyik leveléből. Ez gazdagítja és bizonyos szempontból váratlan módon árnyalja az 1918. december 1-jei egyesülésről szóló vallomások sorát, ugyanis Vuia rendkívül szigorúan, kritikusan, keserűen vizsgálja a szóban forgó témát. A román történetírás nem fordított kellő figyelmet az ilyen jellegű reakciókra, bár más esetekben is előfordultak.

Távolról sincs ellene a Romániával való egyesülésnek, nyíltan egy ilyen megoldás hívének vallja magát. Ami azonban emészt, az Erdélynek az új összefüggések közötti státusa, hiszen erről semmilyen kifejezett tárgyalás nem folyt. A lugosi politikus, amint egyszersmint kiváló ügyvéd is volt, magánlevelében szépítés nélkül, céltalálón teszi meg szemrehányásait az egyesülés megvalósítóinak – Sever Bucurnak, Octavian Gogának és Vasile Lucaciunak közvélemény, de másoknak is, Iuliu Maniunak, Vasile Goldişnak, Ştefan Cicio-Popnak stb., akiket név szerint nem említ. Röviden: a szóban forgó politikuskonk olyan formában kellett volna tárgyalniuk Erdély Romániával való egyesüléséről, hogy azzal a tartomány élete nyerjen, ne legyen számára hátrányos a Regátba való integrálódás. És Vuianak az a véleménye, hogy ez nem történt meg. A felsorolt példák nagy része politikai-közigazgatási és jogi példa: az Igazgatótanácsot gyorsan feloszlatták, az újonnan kidolgozott választási törvényről bebizonyosodott, hogy igazságtalan, a fiatalokat az ország más részeibe vitték katonai szolgálatuk teljesítésére. Ilyen körülmények között Erdély, a nagy feltaláló szerint, hódítás tárgya, bekebelezett tartomány, sőt a fanarióta, levantei politika és kormányzás által előzönlött tartomány lett. Az élet új keretei, amelyekről azt álmodta, hogy Románia nyugatosodásához vezetnek, sokkal inkább a gyors balkanizálás premisszáinak tűnnek.

A szerző azt hiszi, hogy mindez a kérdés téves vizsgálatának eredménye. Ő a románok kérelmezőitől is negatívumokat, eredménytelennek tartja. Az 1791-es Supplex és a memorandista mozgalom tapasztalatai alapján igazat ad neki, hiszen ezek irreális erőlködésekként tűnnek, ha nem éppen erkölcsi alibiknek.

Traian Vuia számára a hasonló közvetlen, pragmatikus megjegyzések alkalmasak a különböző típusú románokra vonatkozó általánosításokra. Néhány sorban, lényegbevágó kromatikkal, a levél szerzője felvázolja az erdélyi politikusok és a regátiai tipológiáját, különbséget téve az előbbiekről erkölcsi naivsága és tapasztalatlansága, valamint a többiek merészsége, gatlástanalán támadó intelligenciája között. Az erdélyi elitről megrajzolt portré egyáltalán nem hízogó, a regátai politikuskokról bemutatott pedig egyenesen ellenszenves. De ami ezt illeti, Vuia már előzőleg is felvázolt néhány értékes ítéletet. Iosif Popovicihöz, a bécsi és budapesti egyetem magántanárához, később pedig a kolozsvári egyetem professzorához egyik, Párizsból, 1910. január 3-án intézett levelében (amelyt szintén H. Medeleanu közölt a *Ziridava*, V, 1974 kötetének 101. oldalán a *Traian Vuia – contribuție la profilul politic al marelui inventator* című cikk függelékében) a feltaláló megjegyzi: „Nekem úgy tűnik, hogy politikánkat nem mindig következetes szellem irányítja, inkább érzelmek, személyes, sőt kicsinyes neheztelések vezetnek, aljasok és naivak, és hiányzik belőlük a jövőbelátás. Nincs önbizalmunk, ami pedig a siker alapja. Impulzívak va-

gyunk, és az esetlegességnek nagy hatalma van felettünk. Nem ismerjük a folyamatos erőfeszítést, és csak a nagyon súlyos pillanatokban van bátorságunk. (...) Híjával vagyunk a politikai nevelésnek, és se erkölcsi, se gazdasági hatalmat nem képviselünk az ellenfél előtt.” Egy másik levélben, amelyet ezúttal George Popovici, Lugos espereséhez intézett, aki kétszer is képviselője volt a budapesti országgyűlésnek, és később a krassó-szörényi Román Nemzeti Párt elnöke lett – ezt a levelet Párizsból küldte 1919. november 10-én –, megjegyzi: „... Megállapítottam, hogy legutóbbi erdélyi nemzedékeink jócskán elmagyarosítottak.” Mint ahogy megfigyelhető, Traian Vuia minden alkalommal az erdélyi román értelmiségi és politikai csoportra gondol, és nem a román közösség egészére. Csupán arról van szó, hogy bírálata egyszerűen az elítélésnek a politikai aktusnak a helyénvalóságát. Annak a magas idealizmusnak az eredménye, amely a feltaláló civil és politikai magatartását jellemezte, és amely őt a szocialista csatlakozás felé taszította. Az egyesülés erkölcsi jelentőségét kudarcra ítélte a bukaresti vezetőik önkényeskedő és tekintélyuralmi magatartása. Úgy látta, hogy az egyesülés létrehozásának hozzá nem értése megvalósíthatatlanná tette a román Erdély civilizáló küldetését, amelyben Traian Vuia reménykedett. Az új kezdetnek, másképp szólva, Románia államisága kiegészítésének – a társadalmi igazságosság és demokrácián alapuló kollektív lét keretében kellett volna körvonalazódnia. Nem lehet mondani, hogy az említettek teljes egészében hiányoztak volna a két világháború közötti első évtizedben. Az erre tett erőfeszítések tanúbizonysága, hogy megvalósultak Ferdinánd királynak a moldvai lövészárokban tett ígéretei: a földreform, az általános szavazati jog bevezetése és az 1923-as alkotmány. De az itt közölt levél, amelyet Traian Vuia ügyvéd írt alá, felvet egy jogos kérdést: lehetett-e az 1918-as egyesülés csupán ennyi?

A szerkesztőség

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

Tisztán formális gesztus

Garches, 1922. április 11.

Szeretett Dobrin Úr!*

Nagy figyelemmel követtem a választási kampányt. Ha visszaemlékszik még 1919-es leveleimre, rájön, hogy végül minden úgy történt, ahogyan történnie kellett. „Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát.” Az egyesítők nem voltak semmiféle kikötések. Két történelmi pillanat volt, amikor meg kellett volna tárgyalni az Egyesülés feltételeit. 1. Mielőtt még Románia belépett volna az európai háborúba, akkor, mikor Románia a Román Nemzeti Párt meghatalmazásával megállapította Nagy-Románia határait, melyek aztán alapul szolgáltak a román kormányok a szövetségeseivel folytatott tárgyalásain. Ez volt a legmegfelelőbb pillanat a feltételeink leszövegzéséhez. 2. A fegyverszünet után, Gyulafehérváron, jobban mondva valamivel annak előtte. Itt a mi embereink éretlen módon cselekedtek. Elvont nyilatkozatok történtek, melyek inkább azokat angasztják, akik megfogalmazták őket, mintsem a román kormányt. Az Egyesülést meg kellett volna előznie egy, a román kormány és népünk Gyulafehérváron összesereglett megbízottai között megkötött, majd az alkotmányozó nemzetgyűlés által ratifikált kétoldalú megállapodásnak. Így az egész Egyesülés egy színpadi gesztussá vált, melyet az okiráltságbeli urak elégedett mosollyal fogadtak, hiszen semmi egyebet nem kellett tenniük, csak kitárni a ház ajtaját, amelyen mi magunktól besétáltunk.

Mikor két egyén társul, mikor két vállalat egyesül, szerződést, megállapodást kötnek.

Le kellett volna szövegni az Egyesülés feltételeit. Példának okáért azt, hogy tíz-húsz évig az Erdélyben és a Bánágban besorozott katonákat hagyják meg ezeknek a tartományoknak a helyőrségeiben. Világos és pontos választási törvény ésatóbbi. Eltekintek tőle, hogy most felsoroljam mindezeknek és a többi feltételeknek az indokait, amely feltételeknek kísérniük kellett volna az alapvető garanciákat.

Mikor 1917-ben és 1918-ban a körülmények folytán és semmiféle személyes ambícióktól nem hajtvá kénytelen voltam Egyesüléstünk előkészítésével foglalkozni, látnom kellett a fülük hegyét (a régi regátbeli politikusnak – a szerkesztő megjegyzése). Még az „egyesülés” kifejezésről sem akartak hallani. Szerintük az annektálás alapja a Régi Regát áldozathozatala kellett volna, hogy legyen, melyet az európai háborúban való részvételével tett meg. Okfejtésük egyenesen ahhoz vezetett, amit a nemzetközi jog úgy hív, hogy „droit de la conquête”. És csakugyan, az Egyesülés ezen az alapon történt meg. Ők, nehogy megsértsék az érzékenységünket, és tudva, hogy naivak és tapasztalatlanok vagyunk, hagyták, hogy egyesülésről beszéljünk, az időre bízva, hogy az majd felébreszt bennünket. Máskülönben nekik is, kik – ezt el kell ismernünk – ügyesebbek, ravaszabbak, intelligensebbek nálunk, noha erkölcsi lényegükben alattunk állanak, van üzleti érdekük és tapasztalatuk – ne feledjük a magyar közmondást: „szemesé a világ” (az eredeti, román nyelvű szövegben is magyarul – a szerkesztő megjegyzése) –, szóval nekik is bizonyos időre volt szükségük ahhoz, hogy berendezkedjenek nálunk, hogy közigazgatásilag és katonailag megállapodjanak. A körülmények, különösen a Kun Béla elleni hadjárat, előnyükre szolgált. Ezt az is igazolja, hogy amint a helyzet urai-

nak érezték magukat, egy ukázzal szélnek eresztették az Igazgatótanácsot.

Egyszóval, az „egyesülés” nem volt egyéb leplezett annektálásnál, pusztán szófordulat volt, cukorral bevont keserű pirula. Csak magunkat hibáztathatjuk: a bölcsesség és a hozzáértés hiányát, közmondásos felületességünket, egy európai felkészültségű férfi hiányát, a megengedhetetlen hiszékenységet azoknál, akiknek egy nép sorsa van a kezében. Ahogy mondani szoktuk: „a román ember utólagos okosság”. A románok „Denkfázilheit”-ja, hogy a boldog emlékeztető Billmann igazgató urat idézzem. Ami engem a legjobban elszomorít, és arra készlet, hogy feladjam szokott derülátásomat, nem más, mint az ön által olyannyiszor elismélt „boldogtalan nép vagyunk”. S ezután is megmaradunk szolgálknak és koldusoknak az urak ajtajánál.

1918-ban felhívtam Sever Bocu, Octavian Goga és Vasile Lucaci urak figyelmét az egyesülésre, kifejtettem nekik, hogy meg kell teremtenünk az egyesülés nemzetközi rendelkezéseknek megfelelő jogi alapját. Azonnal beláttam azonban, hogy tudatlan, mindenféle felkészültség nélküli, csupán nagyzó emberekkel állok szemben. Nem találtam megértésre, és azzal gyanúsítottak, hogy Erdély függetlenségét akarom. De ahhoz, hogy egyesülhessünk a Román Királysággal, először szakítanunk kellett volna Magyarországgal, vagyis ki kellett

volna kiáltanunk a függetlenségünket, s csak azután, szabad népként, kétoldalú aktusként, közös kötelezettségeket vállalva egyesüljünk az Ókirálysággal, megalakítva az Új Romániát. Mikor láttam, hogy itt milyen illetéktelen kezekbe, a fanarióták politikai kerítőinek kezébe kerül a román nép sorsa, megcsömörölve visszavonultam. A mi férfúink azt hiszik, hogy a nagy politikai problémákat szép beszédekkel, választékos mondatokkal, hazafias képekkel és költői zengetekkel lehet megoldani.

Amikor Al. Vaida az erdélyi küldöttséggel ideérkezett, és felkért, hogy legyek annak tagja, vettem magamnak a bátorságot, hogy kerülgetés nélkül elé tárjam a helyzetet. Beismerte, hogy törtétek hibák. Nyilvánvalóan a bírálatom a Román Nemzeti Párt ellen is szólt, mely jóvátehetetlen hibákat követett el. Szavaimat túlzónak találta. Hozzátettem, hogy az utolsó eszközökhöz, mely ezt a hibát helyrehozhatná, sohasem folyamodhatunk, mivelhogy az ellentmondásban lenne egész múltunkkal és intellektüeljünk jellemével.

Azért mondtam el önnek ezt az egész bevezetést a törtétekről, hogy levonhassam a következtetéseket. Nem szükséges profétának lennem ahhoz, hogy lássam, milyen irányt vesznek az események, és mi lesz a mi magatartásunk és különösen a Román Nemzeti Párté. Sosem gondoltam azt, hogy a magyarok minket elmagyarosítsanak.

A legutóbbi időkig azt hittem, hogy (az okiráltságbelieknek – a szerkesztő megjegyzése) nem sikerül elfanariotizálni bennünket, most azonban tartok tőle, hogy nem leszünk képesek megszabadulni ettől a bizánci vírustól, minthogy a fanariótáknak megvannak azok az eszközeik, amelyek a magyaroknak hiányoztak.

Különben nem sietek az elcsokojosításunkkal. Történelmi bizonyosságunk van végtelen szelidségünkön, türelmünkön, a belenyugvásról, amellyel annyi igát elviseltünk oly sok évszázadon át. Nem hagyják figyelmen kívül felemünket sem az erősök ellenállástól. Hagyják majd, hogy kiabáljunk, hogy siránkozunk, amíg belefáradunk, és majd megnyugszunk. Mikor újságjainkat és a párt vezetőinek ékes beszédeit olvasom, az egyszeri hetvenkedő jut eszembe, ki mikor az ellenséggel találkozik, azt kiabálja kísérőinek: „Fogjatok le, ne hogy valamilyen szerencsétlenség történjen!” Férfúink továbbra is a szentképek elé fognak járulni, táviratokat és folyamodványokat fognak küldözgetni a királynak, és ki fognak meríteni az összes törvényes lehetőséget. Tudjuk, mit jelent ez.

Ha a bukaresti kormány nem követ el túlságosan nagy hibákat, nem visz táncolni a jégre, mint a szamarat, és ha egy újabb rengés nem rázkódattja meg alapjaiban az Új Romániát, húsz-harminc év alatt arra ébredünk, hogy balkanizáltak bennünket. Miután az volt a szép álmunk, hogy mi szüntetjük meg a Kárpáton túli testvéreink balkanizmusát. Egyébként ha ép gyümölcsöket rothadt gyümölcsökkel keverünk össze, nyilvánvaló, hogy nem a romlottak fognak egészenléssé válni, hanem az épek is megrohadnak.

[A továbbiakban Vuia azokról a javaslatokról beszél, amelyeket a repülő készülékének és belső égésű motorjának „iparosításával” kapcsolatban tett a román államnak. Javaslatainak elfogadása esetén a nagy feltaláló kész volt hazatérni!]

(Aradu Cultural, 1998. december, 69.–71. oldal, Horia Medeleanu bevezetőjével)

Fordította: ÁGOSTON Hugó

* George Dobrin ügyvéd, a Román Nemzeti Párt bánági szervezetének egyik vezető alakja, az Egyesülés után Lugos első prefektusa.

** Alugsi Állami Líceum tanára, ahol Vuia tanult.

HAMBERGER
Judit

Alkotmánymódosítás Szlovákiában

A szlovák parlament 2001. február 23-án fogadta el azt az alkotmánymódosítást, amelyet 15 hónapig készítettek elő. Az alkotmány revíziójáról a 1998-as választási eredmények után a parlamentben döntöttek, és e munkára előkészítő bizottságot hoztak létre. Négy képviselő dolgozott rajta, a végleges módosítási javaslat a 19. variáció volt. Az ellenzék nem volt hajlandó részt venni az előkészítő bizottság munkájában. Az sem számított jó előjelnek, hogy a végleges módosítási javaslatot egyik parlamenti bizottság sem fogadta el (még az alkotmányjogi bizottság sem, amelyben a javaslat előkészítői foglaltak helyet). Nagy alkotmánymódosításnak nevezték, amelyet Szlovákia jövődéli politikai és integrációs sorsára való tekintettel mind a társadalom egy része, mind pedig a megcélzott integrációs szervezetek régen vártak és megköveteltek.

Mečiar alkotmánya

Az első önálló demokratikus alkotmányt, amely a szlovák államnak a jogállami kereteket biztosította 1992. szeptember 1-jén, még akkor fogadta el a szlovák parlament, amikor Szlovákia a szövetségi Csehszlovákia egyik tagköztársasága volt. Ennek az alkotmánynak (amely 2001. július 1-ig érvényes) a hiányosságait 1993-tól, az önálló szlovák nemzetállam megszületésétől kezdve számosan bírálták. Az 1992-es alkotmányt azóta is Mečiar alkotmányának nevezik, mivel a szlovák politikai élet mind ez ideig legmeghatározóbb személyisége, a jogász Vladimír Mečiar készítette el, saját politikai ízlése és elképzelése szerint. Ez olyannyira érvényes, hogy amikor az 1998-ig a kormányruháknál tevékenykedő Mečiar-t annak megszegésével vádolták, azt felelte, neki nem kell felemlengetni a szlovák alkotmányt, mert azt senki nem ismeri nála jobban, hiszen ő készítette, az ő alkotmánya.

Az 1992-es alkotmány számos alapelve nem felelt meg a Szlovákiával szembeni integrációs elvárásoknak. Ezt felismerve, az 1998-as kormányváltás után a kormánykoalíció politikai és jogszabályi törekedtek, hogy alapjaiban módosítsák az alkotmányt. A módosítást másfél évig készítették, és a 2001. február 6-tól február 23-ig tartó parlamenti ülésszakon fogadták el.

Az alkotmánymódosítás széles körű és alapos volt, szinte új alkotmány született. A három hétig tartó parlamenti vitában ideológiai szinten két eltérő alapelv harcolt egymással: az egyiket a nacionalista beállítottságú ellenzék, azaz Vladimír Mečiar pártja, a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS) és a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) képviselte a nemzetállami koncepció, a bezárkózási koncepció védelmében, a másikat, a polgáribb, a nyitottabbat a rendkívül vegyes kormánykoalíció.

Érvek és ellenérvek

Az alkotmánymódosítás egyik lényegbevágó politikai oka éppen az volt, amit az állam irányításának előző hat évéből, a három Mečiar-kormány idején megvalósított törvényellenes és alkotmányellenes kormányzati politikai lépésekből negatív tapasztalatként leszártak. A másik politikai ok az, hogy Szlovákia integrációs törekvései több területen beleütköztek az 1992-ben elfogadott alkotmányban lefektetett elvekbe. Az ország *integrációs esélyeit* és feladatait tekintve az alkotmánymódosítás az utolsó pillanatban született meg. El kellett ugyanis fogadni az integrációs követelmények alapelveit és azokat, amelyek az integrációt és ennek feltételeit teremtik meg.

A legfontosabb az *önkormányzatiság és a szubszidiaritás elve*. A módosítás részletezi a területi önkormányzatok jogait. Az 1992-es alkotmány ezeket alkotmányos jogként nem biztosítja. Lényege a hatáskörökbe, jogkörökbe tartozó közügyek önálló vezetése. A módosítás szerint ebbe az állam csak alkotmányos törvényi normával szólhat bele. Az eddig domináns államigazgatás helyett a közügyeket a területi önkormányzat irányítja majd, s egy döntési központ helyett a területi központok fognak dönteni. Az olyan politikus számára, aki az állam irányítását egy kézben való hatalmi összpontosításként fogja fel, az ilyen módosítás katasztrófát jelent. Ezért az ellenzék a parlamenti vitában Mečiar értékelését hangoztatta, amely szerint valamilyen szövetségi ország, kantonális rendszer felé haladnak. Ezt a nézetet a Szlovák Nemzeti Párt képviselői azzal toldották meg, hogy a területi önkormányzatiság a magyarok miatt Szlovákia területi integritásának veszélyeztetését is jelenti, mert az ország déli részén a területi önkormányzatok népszavazás útján az elszakadás jogát is megszerezhetik.

Az integrációs elvárásoknak felel meg az alkotmánymódosítás az on pontja, amely a nemzetközi jog és a nemzetközi szerződések érvényességét és jogerejét magasabb szintre emeli. Eszerint a Szlovák Köztársaság elismeri és betartja azokat a szerződéseket és kötelezettségeket, amelyeket aláírt és elvállalt. Mečiar szerint ezzel az állam elveszíti felségjogait és a külfölddel szembeni szuverenitását. A nemzetközi joggal összhangban alakítandó állami jogrend mellett az alkotmánymódosítás tartalmazza azt is, hogy a Szlovák Köztársaság „nemzetközi szerződéssel vagy ennek alapján szuverén jogainak egy

részét átruházhatja olyan nemzetközi szervezetekre, amelyeknek tagja”. E kiegészítés integrációs jelentéssel bír, aminek célja az ellenzék szerint a szlovák államiség likvidálása, hiszen ezzel letörölhetik Szlovákiát a térképről.

A NATO-tagság megszerzéséhez szükséges alkotmányos kitétel az, amely szerint a Szlovák Köztársaság a béke, a biztonság és a demokratikus rend megőrzése érdekében a nemzetközi szerződésekkel összhangban betagozódhat a kölcsönös kollektív biztonság szervezeteibe. Ez a passzus volt az oka annak, hogy a koalíció tagjának, a Demokratikus Baloldal Pártjának egyik képviselője (a Mečiar-korszak egykori védelmi minisztere, J. Tuchyňa) visszautasította, hogy az alkotmánymódosítás mellett szavazzon. Inkább bejelentette, hogy nem lesz jelen a szavazásnál.

Az alkotmánymódosítást azért is az utolsó pillanatban fogadták el, mert a túlságosan *sokszínű koalíció már majdnem elveszítette minősített többségét*, ami az alkotmányos erejű (háromtörötös) törvények elfogadásához szükséges. A választások után a koalíció a 150 tagú parlamentben 93 szavazattal rendelkezett. Mivel két év alatt (1998 október 6-ától) három mandátumot veszítettek, az alkotmánymódosítást 90 szavazattal éppen hogy el tudták fogadni.

A kormánykoalíció legbizonytalanabb tagja a Demokratikus Baloldal Pártja (SDL), amely kormányra kerülése előtt azt hangoztatta, hogy önálló, alternatív ellenzéki politikát folytat, kormányra kerülése után pedig önálló, alternatív koalíciós politikával állt elő. Erre mi sem jellemzőbb, mint hogy az alkotmánymódosításról való vitában éppen e párt képviselői között akadtak olyanok, akik az ellenzéki nyomásra megintogtak, hogy aztán a végső szavazásnál kénytelen-kelletlen megícsák visszaálljanak a sorba.

A koalíció alkotmányos többségének megszűnése miatt is fenyeget, mert az 1998-as választások előtt megalakult Mečiar-ellenes Szlovák Demokratikus Koalíció (SDK) öt pártja önállósította magát a parlamentben. Ennek az öt pártnak a nem túlságosan szoros szövetsége alkotja a kormánykoalíció fő erejét. Rajtuk kívül a koalícióhoz tartozik még további három párt: a Demokratikus Baloldal Pártja (SDL), a Polgári Egyetértés Pártja (SOP) és a Magyar Koalíció Pártja (SMK). Így annak a miniszterelnöknek, aki ezt a kormánykoalíciót irányítja, legalább nyolc párt érdekeit és akaratát kell összehangolnia (és azt már nem is vettük figyelembe, hogy a Magyar Koalíció Pártja is három pártból áll össze).

Az alkotmánymódosítás elfogadásának külső és belső politikai kényszere azt is eredményezte, hogy a Magyar Koalíció Pártjának szavazataiért a kormánykoalíciónak legalább részben teljesítenie kellett három olyan magyar alapkövetelést, amely a kormányprogramban szerepelt.

Politikai vizsga

A szlovák kormánykoalíció összetartása rendkívül nehéz feladat, és folyamatosan a belső politikai instabilitás veszélyével fenyeget. Az eltérő, egymással gyakran összeecsapó ellentétes érdekek összefogása és együtt tartása nem annyira a miniszterelnöknek, mint inkább a határozott integrációs nyomásnak és a Mečiar visszatérésétől való félelemnek köszönhető. Ez a két ok a döntő akkor is, amikor arra próbálunk választ keresni, hogy miért sikerült, minimális alkotmányos többséggel ugyan, de elfogadni ezt a jelentős alkotmánymódosítást. Amely akust értelemzhetjük tehát a kormánykoalíció legfontosabb politikai vizsgájaként is.

A három hétig, 100 órán át tartó parlamenti vitában, amelyet kivételesen a szlovák televízió is közvetített, az eddig megszokott politikai harc bontakozott ki: az 1998-as választás után ellenzékbe szorult nemzetiek a szlovák állam területi szuverenitását védtek a kormánykoalíció integrációs törekvéseivel szemben. A harc, képletesen szólva, vérrre ment. Mindenki előre tudta, hogy mindenről szó lesz majd, csak az alkotmánymódosítás tárgyiszertű vitájáról nem. A parlamentben zajló háromhetes politikai cirkusz, melynek főszereplői az ellenzék sarakba szorult képviselői voltak, messzemenően igazolta ezt az előre látást. A sarakba szorultság a durva obstrukcióban is megnyilvánult. A maratoni vitában 113-an szólaltak fel, ebből 70 ellenzéki volt. Az azonnali válaszok száma 1411, s ebből mindössze 18 módosítójavaslat volt, az ellenzék részéről mindössze három. Mindkét ellenzéki párt kitett magáért az obstrukcióban. Szövegelemző statisztikai gyorsfelméréssel megállapították, hogy néhány alaptémát variáltak és ismételtették újra és újra. A parlamenti vita, mint az ellenzék obstrukciója, a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom elnökének, Mečiar-nak arra az utasítására épült, hogy az alkotmánymódosítást „bele kell döngölni a fekete földbe”.

Az ellenzék egyik kedvenc témája az volt, hogy az alkotmánymódosítás elfogadása esetén hogyan veszélyeztetik majd a magyarok a szlovák államiségét, s hogy a magyarok követeléseik hogyan ártanak a szlovák nemzetállami érdekeknek. A másik pedig az, hogy az alkotmánymódosítás elutasításával magát a szlovák államiségét védik. Ezen az alapon aztán sorra árulónak kiáltották ki a kormánykoalíció jelentősebb politikusait, magát az alkotmánymódosítást pedig hatalmas árulásnak nevezték. Számos ellenzéki képviselő kifogásolta, hogy az ország alaptörvénye módosításának sem előkészítésében, sem vitájában nem vették figyelembe az ő érveiket, így az nem megegyezéssel született. A Szlovák Nemzeti Párt képviselői szerint ez az alkotmány kikényszerített alkotmánya lesz, mert hiányzik mögötte a koalíció és az ellenzék konszenzusa, ez pedig később állampolitikai és államjogi instabilitás forrása lehet. Azt is előrevetítették, hogy ha ők kerülnek hatalomra, akkor valószínűleg ők is megváltoztatják az alkotmányt.

Az ország alaptörvényét általában konszenzussal alkotják meg, figyelembe véve a társadalmat képviselő lehetőségeit a legkevésbé politikai spektrum elvárásait. Szlovákia esetében azonban a konszenzus nem volt lehetséges, mert a két politikai tábor elképzelései a közügyek viteléről egymással homlokegyenest ellentétesek, és kölcsönösen ki-

zárják egymást. Ezt az elmúlt évek szlovák politikai élete is bizonyította. Nem lehet konszenzusra jutni olyanokkal, akik a decentralizációs és önkormányzati elv alkotmányos megerősítését például árusítják bélyegzők.

Arrogancia vagy törvényesség

Az alkotmánymódosításnak három olyan jellemzője van, ami elvi jelentőségű, és alapvetően megváltoztatja a szlovák államiség eddigi jellemzőit és jellegét. Az egyik az Alkotmánybíróság kompetenciáinak megerősítése, a másik a regionális önkormányzatok kompetenciáinak növelése, a harmadik a nemzetközi jog érvényesítésének új alapelvei. Az Alkotmánybíróság előzetes normakontrolljának a bevezetése Mečiar és politikai számára azt jelenti, hogy nem folytathatják azt a kormányzati gyakorlatot, amit az elmúlt években követtek. A harmadik Mečiar-kormány idején ugyanis visszaéltek a joggal, és olyan törvénytervezeteket terjesztettek be és fogadtak el, amelyek ellentétben álltak az alkotmánnyal. Az Alkotmánybíróság azonban csak utólag állapíthatta ezt meg, gyakran csupán több év eltelte után, és ennek következtében visszafordíthatatlan helyzetek alakultak ki. Így például a harmadik Mečiar-kormány alkotmányellenesen privatizált száztízmilliárd korona értékű vagyont, de mire az Alkotmánybíróság ezt megállapíthatta, késő volt. Az Alkotmánybíróság döntései tehát csak proklamációk lehettek. Az alkotmánymódosítás olyan jogköröket ad az Alkotmánybíróságnak, amelyekkel megelőzheti az alapvető szabadságjogokat sértő vagy jelentős gazdasági károkat okozható törvények életbelépését. Ezen módosítás védekezés a végrehajtó hatalom arroganciájával szemben.

Az alkotmánymódosítási vitában koalíciós képviselők is beterveztettek olyan módosítójavaslatokat, amelyek alaposan megbolygatták a kedélyeket, és az elfogadás esélyeit is csökkentették. Az egyik ilyen javaslat a kereszténydemokratától (KDH) származott, és azt tartalmazta, hogy foglalják alkotmánya az abortusz tilalmát és az élet védelmét. A Magyar Koalíció Pártja kérte a preambulum elhagyását vagy módosítását (a nemzeti államra vonatkozó kitételeket ők a polgári államra vonatkozókkal szerették volna helyettesíteni), valamint azt, hogy az 1945 után a magyaroktól elkobzott ún. nevesítetlen földeket helyezték önkormányzati tulajdonba. A Demokrata Párt egyes képviselői a képviselők mentelmi jogának korlátozását követelték, a Demokratikus Baloldal Pártjának képviselői közül pedig többen kifogásolták az integrációhoz kapcsolódó alkotmányos megfogalmazásokat, különösen az államszövetségekhez való csatlakozás lehetőségét.

Posztívumként lehet azonban elkönyvelni azt, hogy a koalíció pártjai a teljes alkotmánymódosítás elfogadását nem kötötték a módosítási javaslatok elfogadásához, annál kevésbé, mert belátták, hogy ellenkező esetben az egyébként is gyenge lábakon álló alkotmányos többséget kockáztatják. Itt érdemes külön is kiemelni a Magyar Koalíció Pártjának felelősségteljes magatartását: annak ellenére, hogy saját követeléseit csak csekély mértékben tudta elfogadtatni, egy pillanattal sem tette kérdésessé az alkotmánymódosítás megszavazását, tekintettel annak jelentős bel- és külpolitikai tétjére.

Egy módosítójavaslat elvetésében többségében egyetértett az ellenzék és a koalíció. Éspedig a köztársasági elnök azon követelésének elutasításában, hogy alkotmányosan biztosítsák: az általa újratárgyalásra visszaadott törvényeket másodsor csak minősített többséggel lehet elfogadni. Ezt azzal utasították vissza jóformán egyhangúlag, hogy Szlovákiában a politikai rendszer nem elnöki, hanem parlamentáris, tehát az elnök nem kaphat olyan erős jogkört, amivel bármit kor megbeníthatja a parlamenti törvényhozás és a kormány munkáját.

Néhány jelentős, a jogállamiság és a demokratikus intézmények működését biztosító módosítást nem várt módon elfogadtak. Ez azért volt meglepő, mert minél tovább húzódott a parlamenti vita, annál bizonytalanabbá váltak a koalíciós képviselők, és egyre bizonytalanabbá vált az is, hogy biztosítani tudják-e a szükséges 90 szavazatot. Ezért az utolsó néhány napban a kormányfő és a parlamenti elnökség összejátékával gyorsították a vita menetét, határozatilag megkurtították a hozzászólások megengedett idejét.

Megerősítették az Alkotmánybíróság jogkörét, működését hatékonyabbá tették. Eddig számos problémát okozott az a lehetőség, hogy az Alkotmánybíróság több szenátusa többféleképpen döntött. Így történt ez olyan amnesztiakérdésekben is, amikor nyilvánvalóan bűncselekményt elkövető politikus vagy közéleti személyiség kapott Vladimír Mečiar-tól amnesztiát, még mielőtt kivizsgálhatták volna ügyét. Ezen amnesztiák alkotmányellenességéről az Alkotmánybíróság két szenátusa kétféleképpen döntött, és ezzel jelentős bűncselekményeket eltussoltak.

A képviselők mentelmi jogának korlátozása az alkotmánymódosításban fontos eredmény, mert Szlovákiában Mečiar miniszterelnöksége idején és később is a parlamenti képviselői mentelmi jogot különböző bűncselekmények eltussolására használták fel. Ennek egyik legszembetűnőbb esete az volt, amikor Mečiar átadta saját parlamenti mandátumát a veszélybe került volt titkosszolgálati főnöknek, Ivan Lexának.

Az elfogadott és 2001 júliusában életbe lépő alkotmánymódosítás megnyitotta az utat az ország nyugati integrációja szempontjából fontos lépések előtt. Lehetővé tette például, hogy a közeljövőben elfogadhassák a régóta vajdó területi és közigazgatási reformot és az új adótörvényeket. Ezzel Szlovákia jelentősen megközelítette azt a demokratikus standardot, amelynek a NATO- és európai uniói tagságra törekvő államoknak, ha azt akarják, hogy komolyan vegyék őket, meg kell felelniük.

1955, Jászberény (Magyarország), Telesi László Intézet, Budapest, tudományos főmunkatárs; *Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca*; Budapest, 1997; *Szlovákokról és csehekéről magyar szemmel*. Tanulmányok, Pozsony, 2000.

ÁGOSTON Hugó

Bukarest mint provincia

Márciusnegyediken az idén is, mint kerekén két tucat évvel ezelőtt, a fővárosban megmozdult a föld. Az íróasztalomnál ültem, mint akkor is. A mostani ártalmatlan rengés a villámfény élességével előhívta az 1977-es szerencsétlenség képeit. Az összeomló könyvespolcot, a lengő csillárt, a dübörgő zajt, ölembe kapott másfél éves kisfiam tőprengő, csodálkozó tekintetét. Akkor éjszakára nem mertünk a megroggyant tömbházban maradni, de alattunk lakó idős szomszéd házaspár, Papacosteák rokonainál húzódtunk meg egy kertes házban. Bukarestben azonban nagyon sokan elpusztultak akkor, szinte mindenkinek megvan a rokon, barát vagy ismerős halottja. Az anyém, a miénk Dankanits Ádám, rovatvezetőm *A Hétnél*, aki a Popa Rusu utcában veszett oda kisiskolás fiával.

Hét esztendővel annak előtte, Bukarestbe jövetem évében egy másik természeti csapás búcsúztatott Marosvásárhelytől és Szászrégentől, a Maros 1970-es áradása. Ekkortól egy olyan kép maradt meg emlékezetemben, amelyet magam nem is láttam, csak a leírások alapján képzeltem el, később megálmodtam, s immár a tény kétségbevonhatatlanságával él bennem: a víz egybeolvad a látóhatárral, de a fősodor azért látszik – állattetek, úszó bútorok jelzik; úszik egy háztető is, rajta meztelen idős férfi kiabálja: tűz van! tűz van!

Az árvíz után öröm ért. Bukarestből megkaptam a frissen megalapítandó lap főszerkesztőjétől a „meghívót”: legyek szerkesztője *A Hétnék*. Vásárhelyen találkoztam Ádámmal, kávé mellett lelkesen elbeszélgettünk a lapalapításról, elkezdtük tervezni a tudományos rovatot. Még abban az évben, 1970-es október 23-án megjelent *A Hét* első száma.

Huszonkilenc év múlva, 1999. október 25-én beütött a saját, külföldbejárati katasztrófám. Az ország legnagyobb példányszámú napilapjának első oldalán a következő címet olvashatták az egész országban: *Amintirile negre ale Revoluției din Ungaria 1956/ Hugo Agoston, redactor-șef adj. al noului cotidian Kronika din Cluj – denunțat ca turnător al Securității (Az 1956-os magyarországi forradalom fekete emlékei/ Ágoston Hugó, a Krónika című új kolozsvári napilap főszerkesztő-bélyettesét leleplezték a Szekuritáté besúgójaként)*. A vád pörörcsapásként hatott rám. A cikkben leírt képtelenségek ellenére – a szerző nyilván ott sem volt azon az összejövetelen, ahol engem a gyanúsítás ért, olyan dolgokat kapcsolt össze, amelyeknek semmi közük nem volt egymáshoz, bár külön-külön valószerűnek tűnhettek (íme, az igazi szekus módszer!) – és néhány, a vártnál azért kevesebb baráti vigasztaló és biztató szó ellenére egyáltalán nem voltam nyugodt.

Emlékeim bizonytalansága miatt nem voltam nyugodt. Amit az akkor történekről fel tudtam idézni, elég volt ugyan a gyanakvó lelkiismeretvizsgálathoz, ahhoz azonban, hogy elfogadjam és elviseljem a vádat – kevéssé. Különösen zavart az összefüggés 1956-tal és *A Hétnél*. A cikkben ugyanis az jelent meg, hogy én 1956-ban (tizenkét évesen) árultam be áldozatomat, és ennek köszönhetően lettem *A Hét* alapító tagja.

Leleplemet említettem. Azért írom most ezt a vallomást. Megpróbálom önkímélet nélkül szemügyre venni, mi történt akkor, még egy szomorú adalékként a volt politikai rendőrség megfélemlítő gépezetének működéséhez. Két dolgot előre kell bocsátanom. Először is, természetesen soha senkit nem súgtam be, tudatosan soha nem közöltem senkire néző káros információkat, nemhogy fizetség fejében, de még véletlenül sem írtam le életemben senkiről egyetlen sor „jelentést” sem, és emlékezetem szerint erre kötelezettséget sem vállaltam. Mindez azonban – és ez a második dolog – nem azt jelenti, hogy az alábbiakat mentegetőzőnek vagy magyarázkodásnak szánom. Különben is, qui s'excuse s'accuse, ugye. Következzenek a tények.

Részletek egy interjúból

– *Aznap délelőtt telefonon értesített az RMDSZ titkárnője, hogy én is bízatos vagyok az '56-osok megemlékezésére. Amikor már ott ültem a teremben, mondtam, hogy itt valami tévedés lehet, én nem vagyok '56-os! Egy (...) tanár, akinek nem jegyeztem meg a nevét, azt mondta, hogy átnéztek a dossziémat, és az én belyem igeis köztük van. És akkor elkezdtem mesélni...*

– Egészen pontosan mit?

– *Azt, hogy 1970-ben rendszerellenes propagandáért a 166-os cikkely értelmében letartóztattak. Ötödmagammal füzettel nagyságú papírra kézzel írott röpcédulákat ragasztgattam Régen főterén. Az összeesküvők között voltak románok is, németek is (...)*

– Mit tartalmazott a röpirat?

– *Szinte ugyanazt, mint a Temesvári Kiáltvány. Csak bennünk ez szinte búsz évvel korábban fogalmazódott meg.*

– Miként bukkolt le?

– *A városban megindult a nyomozás. Mivel semmi eredményre nem vezetett, megkezdtek a grafológiai vizsgálatokat. Munkabelye-*

ken, buszon, vonaton mindenkit tettek oda írni. Munkabelyemre, az IRUM-boz is ellátogattak, de mind a két alkalommal megúsztam. Belegszabadságot vettem ki, így elkerültem a szeku figyelmet. Közben az estebe is eljöttek, de onnan is sikerült lelépniem. Telt-múlt az idő, én meg egyre jobban gyakoroltam a balkezes írást. Júliusban ismét ellátogattak a megbízott szekus a liceumba. Órára éppen Ágoston Hugó jött be, aki felírt néhány, a röpcédulán megjelenő szót a táblára. Az egyik kivételével felismerhetetlenül le is másoltam. Amikor kilépett az osztályból, a lépcsőkön megállítottam, és azt mondtam: „Hugó, ezek engem keresnek, add vissza kérlek a papírt, egy szót ki kell javítsak!” Most is előttem van, amint előbb lenézett, majd felnézett, és balkan azt válaszolta, hogy nem lehet.

– Hol van itt a besúgás?

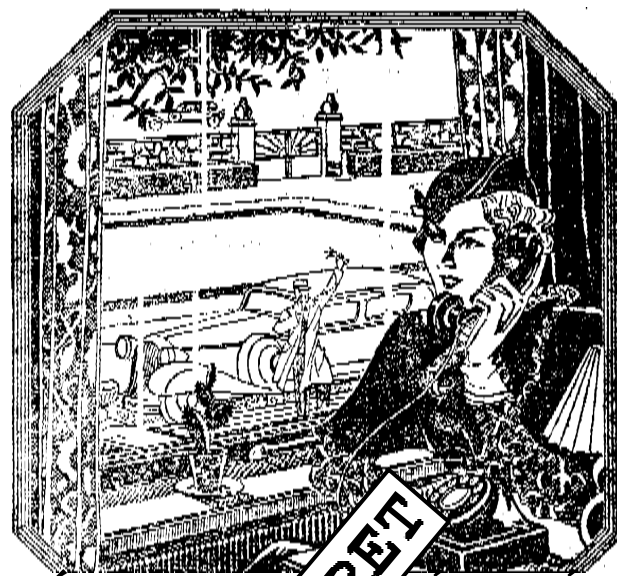
– *Nem mondom, hogy ő sügött be, de ha akkor egy kicsit is segít, nem kerülök börtönbe. Különben nagyon jól tudtam, hogy milyen következményekkel járhat ez az egész, és végül is magamnak köszönhettem azt a bárom évet.*

– Az ötéti közül csak ön bukkolt le?

– *Augusztus 20-án engem vittek be a szekura, és én mindent magamra vállaltam. Az ügyész 15 évet kért, de a katonai bíróság csak báromra ítél.*

– Miért éppen most, a *Krónika* indulása előtt került terítékre ez az ügy?

– *Nebogy azt higgye valaki, hogy én búsz évig azért vártam a fordulatot, hogy most odamondják Ágoston Hugónak. '90 után az RMDSZ szervezésével voltam elfoglalva, engem nem érdekelt a bosszúállás. (...) Különben, ha tudom, hogy az elmesélt történetet bizo-*

NEVTELEN TARSASAG

nyos román újságírók a Krónikaellen használják fel, el sem mondom. Nekem nem hiányzik, hogy egy lap vagy a magyarság, vagy akár Ágoston Hugó ellen egy közismerten magyarellenés riportert valamit is írjon. (...)

– Végül, a szíve mélyén mit gondol, Ágoston Hugó besúgó volt?

– *Ha besúgóként ismertem volna, nem fordulok hozzá oly bizalmasan. De mi jóban voltunk, kicsi volt közöttünk a korkülönbség, együtt szórakoztunk, együtt buliztunk, a lakásunkon is járt, pertuban vltunk... Még mit mondjak? Ha találkozunk, egészen biztosan nem esek neki, nem köpöm szembe. Viszont azt ki szeretném hangsúlyozni, hogy még voltak olyan barátaim, akik „félreléptek”, és szabadulásom után azt mondták, bocs, tévedtem.*

Az interjút volt esti liceumos tanítványommal a *Krónika* tudósítója készítette, s a távmásolón 1999. október 26-án átküldött példánya van a birtokomban. (A *Krónika* 1999. október 30-ától jelenik meg rendszeresen.)

A félelem ára

A szöveg többszöri elolvasása után gyötörő önelemzésbe fogtam, megpróbáltam emlékezetem mélyéről előszedni a képeket. Képeket mondok, mert „szövegeket”, tartalmakat alig sikerült felidézniem. Az ügy előzményeiből akkor semmit sem tudtam, fogalmam sem volt arról, hogy a tanítványom mit tett, miért nyomoztak utána, s nagyon remélem, ő sem úgy emlékszik, hogy titkát megosztotta volna velem. Ezzel szemben meg voltam győződve róla, hogy engem figyelnek, hogy „valami baj van velem”, azért késik *A Hétnél* való áthelyezési kérelmem jóváhagyása.

Késő este volt, az utolsó órára készültem bemenni az esti liceum végzős magyar osztályába (különben tanítottam nappali és esti tagozaton, reál és humán osztályban, magyarul és románul), amikor az igazgató kíséretében megjelent a tanáriban egy férfi; nem emlékszem, hogy mutatkozott be, mint ahogy nem emlékszem a termetére, az arcára, a hangjára sem. Azt mondták, az „ellenőrző dolgozat”, amit meg kell iratnom, rövid,

utána hazamehetnek a diákok. Szinte megkönnyebbültem: ez nem lesz nehéz próba, én nem lehetek „sáros”, a diákjaim sem lehetnek azok, jöjjen, aminek jönnie kell. A többi ügy történet, ahogy volt tanítványom az interjúban elmondta. A leírása alapján a képet többször megálmodtam, most is élesen látom. Igaz: nem tudtam azt mondani, hogy előkeresem a többi közül a dolgozatát, s odaadom, hogy javítson benne. Megütött a vesztély fémes illata: meg voltam győződve, hogy ellenem felépített provokációról van szó, hisz magamat tartottam üldözöttnek. Nem néztem körül, paranoiámban úgys „tudtam”, hogy figyelnek.

Vajon hány huszonhat éves vidéki magyar fizikatanár adta volna vissza olyan körülmények között azt az „ellenőrző dolgozatot”? Bizonyára többen. Túl a félelmen, mihez kellett nagyobb jellemerő: a visszaadásához, vagy annak visszautasításához? Most már látom, hogy tévedtem a helyzet megítélésében. Bocsánat. Bocsánat.

Ég utólag az sem mentő körülmény, hogy az iskolaigazgató szigorú tekintetétől kisérvé az illető nekem is „íráspróbát” diktált. Az egész „kapcsolatunk” nem tarthatott többet kétszer tíz percnél. Ha nem voltak más információi, szálai, nyomravezetői (amit azért kételek, mint ahogy az is fura, hogy a bűntársaknak nem jártak utána), akkor ez a vidéki szekus akkor este rendkívül hatékony volt. Jóval hatékonyabb, mint azok, akik Bukarestben 1987 körül kétszer vagy háromszor is eljöttek a lakásomra, s megpróbáltak beszervezni. (Természetesen visszautasítottam őket, le-rázásuk nem is ment olyan könnyen; de ezt már megírtam.)

Egy kérdés azonban óhatatlanul felmerül: hogyan tudtam „együtt élni” hitvány nem-tetemmel? Elsősorban úgy, hogy nem ismertem az ügy fejleményeit. Csakhamar eljöhettek Régenből, s Bukarestben az életem teljesen megváltozott. Amikor jóval később megtudtam, mi történt a tanítványommal, akkor sem kapcsoltam össze azt bizonytalan emlékeimmel. Nyilvánvalóan hatott a kognitív diszonzanciának nevezett lelki jelenség is: „az egyén ismeretei és viselkedése közötti diszonzancia feszültséget kelt, amelyet vagy cselekvése, vagy véleménye megváltoztatásával próbál csökkenteni. Ha a cselekvésen nem tud változtatni, véleménye fog kényszerűen cselekvéséhez idomulni”. (Pszichológiai értelmező szótár) Mindenesetre, ha teljesen a bűn tudatával éltem volna, későbbi pályafutásomon nem teszem azt, amit tettem – jót és rosszat –, nem „árultam volna egy gyékényen” anny jó baráttal a volt rendszernek nem tetsző gondolatokat. Nem azt és nem úgy írtam volna, amit és ahogy írtam. Ha az emberük lettem volna, talán nem akartak volna utána beszervezni, talán nem akartak volna kirúgni a laptól, amiért – mi tagadás, italoosan – a „magyar himnusz” énekeltem negyedmagammal az utcán (akkor a főszerkesztőm mentett meg, azzal a zseniális megjegyzéssel, hogy egy bukaresti rendőr nem ismerheti a magyar himnusz; mellesleg nem is a himnusz volt, hanem a „Kossuth Lajos azt tüzente”); és főleg kvázi-politikai okok – családom Budapestre költözése – miatt 1989-ben nem rúgtak volna ki *A Hétnél* (másokkal hasonló esetekben ezt nem tették meg).

Végül is hogyan tudott annyira hatékony lenni ez a gépezet? Elsősorban megfélemlítéssel, kíméletlen akcióival. De azzal is, amit H.-R. Patapievi világit meg cikksorozatában a 22. hasábjain: (A Szekuritáté) „egy gyakorlatilag hermetikusan zárt társadalomban, a mindentudás trükkjének felhasználásával megbénítva az embereket, elejét vehette bármilyen ellenállásnak vagy függetlenség megnyilvánulásnak”. A politikai rendőrség tehát a „mindentudás trükkjének” és a megfélemlítés terrorjának felhasználásával érte el a célját. Lásd fennebb. Tulajdonképpen pokoli átverésről van szó, amellyel megfizették a félelem és a hisztékenység árát. Persze, voltak olyanok is, köztük értelmiségiek, akik érvenye sülési vagy anyagi érdekből működtek együtt. Az ilyeneknek nem tudnánk megbocsátani, kivéve, ha ellenem tették (kíváncsi vagyok „szereplésükre” a dossziémban, mint ahogy most már arra is, hogy Régenben kik voltak „rám állítva”).

Külön kellene elemezni azokat a „sajátosságokat”, amelyek a román politikai rendőrség diszkrét báját meghatározták. Ezek egyike nyilván a romániai magyarokkal való bánásmód. Gyanítom, hogy nem pozitív diszkriminációban részesültünk. És gyanítom, hogy mind a mai napig megkülönböztetett figyelemnek örvendünk.

Ámde – és most mindnyájunkra, román és magyar értelmiségiekre gondolok – ma már megszenvedett tudással tudjuk, hogy senki sem mindentudó. És már nem félünk. Bár...

1944. Szászgedyes (Szeben megye); *Krónika*, Kolozsvár, vezető szerkesztő, *A Hét*, Bukarest, főmunkatárs, *Bukaresti élet, képek*, Nagyvárad, 2000.

Előfizetés

A *Provincia*ra előfizetni a *Krónika* kézbesítőinél, a *Krónika* képviselőin, postai úton és a szerkesztőségben lehet (3400 Cluj-Napoca/Kobzsvár, Tebei u. 21., tel.: +40-64-420490). Az előfizetési díj 1 hónapra 5000 lej, 3 hónapra 13 000 lej. Postai előfizetés esetén az előfizetési díjat a következő címre kell elküldeni: **Fundatia CRDE – Revista Provincia**, cont nr. 264100078588, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70).

Külföldi előfizetés esetében az előfizetési díj 6 USD/3 hónap, amit a következő bankszámlára lehet befizetni: Fundatia CRDE, cont nr. 264100078588 USD, Banca ABN AMRO BANK (Románia), Sucursala Cluj (3400 Cluj-Napoca, Calea Dorobanților nr. 70, SWIFT KÓD ABNAROB).

PROVINCIA, magyar nyelvű kiadás, megjelenik a hónap első munkanapján

KIADÓ: Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja

SZERKESZTOBIZOTTSAG: Ágoston Hugó, Bakk Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelean (felelos szerkeszto), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Sabina Fati, Marius Lazar, Molnar Gusztav (felelos szerkeszto), Ovidiu Pecican, Traian Stef, Szokoly Elek, Daniel Vighi; LAPSZERKESZTO: Hadházy Zsuzsa; ADMINISZTRACIO: Ádám Gábor; MUVESZETI SZERKESZTO: Antik Sándor; TORDELOSZERKESZTO: Szabó Gyula; KORREKTOR: Benedek Sándor. ISSN: 1582-3954

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21.; tel.: 064-420-490, fax: 064-420-470; e-mail: provincia@edrc.osf.ro; web: www.provincia.ro

A *Provincia* bármely részének másolásával és a lapterjesztésével kapcsolatos minden jog fenntartva. Tilos a lap elektronikus tárolása, feldolgozása és értékesítése a kiadó írásos hozzájárulása nélkül. Az első évfolyam a *Krónika* (magyar nyelvű kiadás) és a *Ziua de Ardeal* (román nyelvű kiadás) napilapok havi mellékleteként jelent meg.